

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**R. P. Adami Contzen E Societate Iesv, SS. Theol. Doct.
Commentaria In Qvatvor Sancta Iesv Christi Evangelia**

Contzen, Adam

Coloniæ Agrippinæ, M.DC.XXVI

Capvt V.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-82999](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-82999)

illi dixisse: Non posse eam ceremoniam omitti bona conscientia, eos porro, qui omittunt, facere se de malum abominationum reos. Atque eo loco quin-

que rationes adferunt, cur retinendus sit Exorcismus. Vide ista Crelliana, & concionem funebrem.

CAPVT V.

VIDENS autem Iesus turbas, ascendit in montem, & cum sedisset, acceperunt ad eum discipuli eius. 2. & aperies os suum docebat eos, dicens. 3. Beati pauperes Spiritu: quoniam ipsorum est regnum celorum. 4. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. 5. Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. 6. Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur. 7. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. 8. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. 9. Beati pacifici: quoniam filij Dei vocabuntur. 10. Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum celorum. 11. Beati estis, cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersus vos, mentientes propter me. 12. gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in celis: sic enim persecuti sunt prophetae, qui fuerunt ante vos. 13. Vos estis sal terra. Quod si sal euauerit, in quo salietur? ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. 14. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. 15. Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus: ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in celis est. 17. Nolite putare, quoniam veni soluere legem, aut prophetas, non veni soluere, sed adimplere. 18. Amen quippe dico vobis, donec transeat caelum & terra, tota unum, aut vnus apex non prateribit a lege, donec omnia fiant. 19. Qui ergo soluerit vnam de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno celorum: qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno celorum. 20. Dico enim vobis, quia nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum, & Phariseorum, non intrabitis in regnum celorum. 21. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. 22. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui transiit fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit fatue: reus erit gehenna ignis. 23. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recondatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te. 24. Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo: & tunc veniens offers munus tuum. 25. Esto consentiens aduersario tuo cito dum es in via cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici, & index tradat te ministro, & in carcerem mittaris. 26. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem. 27. Audistis quia dictum est antiquis: Non machaberis. 28. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam machatus est eam in corde suo. 29. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te: erue eum, & proice abs te: expedit enim tibi ut pereat vnus membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. 30. Si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & proice abs te: expedit enim tibi, ut pereat vnus membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam. 31. Dictum est autem, Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudij. 32. Ego autem dico vobis, Quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam machari, & qui dimissam duxerit, adulterat. 33. Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non periu-rabis, reddes autem Domino iuramenta tua. 34. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neq. per caelum, quia thronus Dei est. 35. neq. per terram, quia scabellum est pedum eius, neq. per Ierosolimam, qui ciuitas est magni regis. 36. neq. per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum. 37. Sit autem sermo vester, est, est, non, non, quod autem his abundantius est, a malo est. 38. Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente. 39. Ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi & alteram. 40. & ei, qui vult tecum iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. 41. & quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. 42. Qui perit a te, da ei, & volenti mutuari a te, ne auertaris. 43. Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. 44. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos. 45. Et sitis filij patris vestri, qui in celis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. 46. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt? 47. Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? 48. Estote ergo vos perfecti, sicut & pater caelestis perfectus est.

IN CAPVT QVINTVM

ARGVMENTVM.

IESVS CHRISTVS in montem conscendens optimis credendi viuendique praeceptis discipulos imbuuit. Quam in re vita beata consistat, initio exponit. Deinde officij omnes admonet, legisq. perfectam obseruationem cunctis commendat. Lectiones duas signatas Syriacus textus habet, Primo Apostolorum & Patrum, in illorum enim memoriis legebantur omnia vsq. ad versum 21. Inde vsq. ad finem Matutinis tertiae sortis septimanae, quae ieiunium praecedit.

QVÆSTIO

QVÆSTIO I.

*Qua huius Concionis cum sequentibus sit
connexio?*

Hæc con- §. 1. *cio an ordi-* Si quidem idem sit hic sermo cum illo, qui est
ne temporis apud D. Lucam c. 6. Multa enim, vel à Mat-
resequatur thæo omiſſa, vel alio loco recensita, præceſſiſſe dicen-
dum eſt. Si diuerſus eſt, nullo modo negandum eſt, hic
ſuo loco poſitum. Conuenientiſſime enim de vitâ
beatâ, & fine hominis, deque legis obſervatione prin-
cipiò tractatur: finem propoſitum omnibus eſſe cer-
tum, atque optimum oportet: Deinde de lege veram
ſententiam exprimere legiſlator, & legiſ abrogator
debet.

§. 2. Si eodem tempore hic ſermo, & qui eſt Lucæ
6. habiti ſunt; hæc præceſſerunt.

Nuptiæ in Cana Ioan. 2.

Deſcenſus Capernaum Ioan. 2.

Profeſſio ad Paſcha, vendentium eiectio. ibid.

Inſtitutio Nicodemi. Ioan. 3.

Conſectio Baptiſtæ in vincula: Matth. 14. Marc. 6.

Luc. 3.

Reditus in Galilæam, Sichimitarum conuerſio;
Matth. 4. Marc. 1. Luc. 4.

Seceſſus in deſertum Marc. 1. Luc. 4.

Reprehenſio trium ſequi volentium Matth. 8. Luc. 9.

Tempeſtatis ſedatio. Matth. 8. Marc. 4. Luc. 8.

Legionis dæmonii eiectio Matth. 8. Marc. 5. Luc. 8.

Paralytici ſanatio Matth. 8. Marc. 2. Luc. 5.

Matthæi vocatio. Matth. 9. Marc. 2. Luc. 3.

Suſcitatio filii Iairi, & ſanatio Hæmorrhoiſſæ,
Matth. 9. Marc. 5. Luc. 8.

Illuminatio cæci, & muti dæmonii eiectio Matth. 9.

Reditus ad Paſcha: egri ad piſcinam ſanatio Ioan. 5.

Reſponſio Iudæis Ioan. 5.

Discipulorum ſpicas vellentium excuſatio Matth. 12.
Marc. 3. Luc. 6.

QVÆSTIO II.

An eadem hæc, & Luc. c. 6. concio?

Conciones §. 1. *Christi de* Vi ad diuerſa tempora iſta referunt, nullâ
eisdem re- premuntur difficultate. Quamvis enim
bus plerâq; ſint eadem hortamenta in utraq; concione eademque
doctrina; non eſt tamen neceſſarium eodem tempore
omnia eſſe propoſita. Cæbro enim eadē in diuerſis
auditoribus proponenda, vel eiſdem inculcanda fue-
runt. Quod in Epistoſis Apoſtolicis videmus; Roma-
na præterit, & Galatica. Nec caret hæc ſententia ve-
terum auctoritate. Auguſt. l. 2. de conſenſu Euangel. iſt.
aliorumque, adeo ut recentiores ſermonē in medio rem
relinquant, nec deſint, qui hanc ipſam concionem ex
variis diuerſo tempore ſermonibus ab Euangel. iſta, ut
capita doctrinæ Chriſtianæ in vnum colligeret, conte-
xtam arbitrantur.

Discremen- §. 2. Qui eandem eſſe ſentiant, ut Chryſ. hom. 15.
apud Lu- Greg. hom. 9. alique, diſcrimina circumſtantiarum
cam & ſat difficulter exponunt, & Scripturærum calumnia-
Matthæi. toribus reſpondent. Porro in circumſtantia iſta diſ-
crimina ſunt. Matthæus ait. *Videns turbas aſcendit in*
montem. Luc. cap. 6. 12. *Factum eſt autem illis diebus, exiit in*
montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies
factus eſſet, vocauit diſcipulos ſuos, deinde v. 17. aſcendit cum
illis in locum campeſtrem. Reſpondent auctores; Auguſt.
lib. 2. de conſenſu Euangel. iſt. c. 19. Cum Apoſto-
los elegiſſet, apud eos ſermonem habuiſſe, quem Mat-
thæus interpoſuit. Hic, inquit, poteſt intelligi cum in mon-
te duodecim diſcipulos elegit ex pluribus, quos Apoſtoli nomi-

nauit, quod Matthæus prætermiſit, tunc illum ſermonem ha-
buiſſe quem Matthæus interpoſuit, & Lucas tacuit, hoc eſt in
monte. Ac deinde cum deſcendiſſet in loco campeſtri habuiſſe al-
terum ſimilem, de quo Matthæus tacet, Lucas non tacet: & v-
trumque ſermonem eodem modo eſſe concluſum. Quod autem
Matthæus iſto ſermone terminato ſequitur & dicit: Et factum
eſt cum conſummaviſſet Ieſus verba hæc, admirabantur turbæ ſu-
per doctrinam eius: poteſt videri diſcipulorum turbas dixiſſe, ex
quibus duodecim illos Apoſtolos elegit.

Alia ſolutio eſt, locum campeſtrem eſſe montis pla-
num aliquem locum. Alii concionem non omni po-
pulo, ſed diſcipulis propoſitam, quædā materia po-
ſtuler, nec enim Euangelicam perfectionem omnibus
propoſitam. M. hi ſanè eo argumen- o ſatis probati vi-
detur, diuerſo tempore habitos ſermones: Nam S.
Auguſtinus aperte concedit, prius in monte Apoſtoliſ
dictum, deinde in campæ turbis repetitum eſſe: non e-
nim in monte, & in loco campeſtri habitus eſt eodem
tempore. Nam Lucas aperte indicat Chriſtum de
monte deſcendiſſe, cum loqueretur iſta, Matthæus
montem aſcendiſſe. Quanquam igitur locum cam-
peſtrem eſſe non in aliqua planitie, ſed ſub montis fa-
ſtigio dicamus, non tamen eo modo Euangel. iſtas cõ-
cilare poſſumus. Nam Matthæi enſus eſſe; Videns
turbas, aſcendi in montem, hoc eſt, in locum montis
planum, qui erat ſubiectus ſummo faſtigio. Lucæ ve-
ro; deſcendens de faſtigio in locum planum illi ſub-
iectum. Non enim eodem tempore, & aſcendit, & de-
ſcendit Dominus.

Qui vero concionem negant plebi expoſitam ſatis
à Scriptura teſelluntur. Nam non modo plerique, ſed plebi expo-
ſita eſt. omnia proſus in fideles conueniunt, ut illis expli- ſita eſt.
candis oſtendam. Et clare patet ex verſ. 24. & ſequen-
tibus. & clariſſime Luc. 7. 1. Cum autem impliſſet omnia
verba ſua in auis plebis, & Matth. cap. 7. 28. Et factum eſt,
cum conſummaviſſet Ieſus verba hæc, admirabantur turbæ ſuper
doctrinam eius. Sane eam, quam admiran- tur, audie-
rant. Hoc ergo admodum perſpicue ſermonis diuer-
ſitatem oſtendit. Cu- etiam ipſa loquendi ratio adſti-
pular: nam πῶς & πῶς, ut & πῶς, de planitie &
campis, non montium aliqua æqualitate dicitur, & eſt pa-
ri modo, quod eſt hoc loco in Syro πῶς & πῶς; Phi-
laghtha, cum igitur de monte deſcendit in locum
campeſtrem, non dicitur, in parte monti harere. Nec
ſatis illi reſpondent, qui auditores partim in loco æ-
quo, partim montioſo conſtituiſſe affirmant. De monte
enim in locum campeſtrem deſcendit.

VERSVS 3.

*Beati pauperes Spiritu: quoniam i-
pſorum eſt regnum cælorum.*

QVÆSTIO I.

Qui ſint pauperes Spiritu?

§. 1. *T*Res ſunt interpretationes huius apud viros
ſpirituales certiffimi aphoriſmi, apud mun-
danos ve o paradoxo. Multi enim pauperes Spiritu in-
terpretantur humiles. Alii non additos opibus, Pauperes
quamuis eas poſſideant. Optima eſt interpretatio, ut humiles, &
pauperum nomine veros pauperes intelligamus; ſed cum con-
eas qui non miſerabili neceſſitate, ſed laudabili vo-
luntate diuitias abdicarunt, aut non ſecutur. Hæc egeni.
expoſitio duas priores continet; non enim modo
illi affectum erga diuitias exuerunt, ſed ipſas inſu-
per opes, irritamenta affectuum, abiecerunt. Nec paupertas
modo ſingulari modieſta honores gloriæque fu-
gerunt, ſed inſtrumenta etiam, quibus ea bona cū & e-
nanciſci poſſent, remouerunt. Quales Apoſtoli, ac remouit
multi

multis alii sunt, qui omnia quæ habuere, quæque sperare poterunt, reliquere. Non interim negamus etiam diuites auro, pauperes Spiritu esse, & beatos esse: non enim census ut monet Ambr. lib. 5. in Lucam, c. 6. sed affectus in crimine est.

Vere pauperes hoc loco intelligendos constat ex veterum interpretatione, Nyssenus orat. i. de beatitudinibus. Etsi enim paupertatem de humilitate interpretatur, illam tamen humilitatem intelligere se ait, quæ Christo, qui propter nos egenus factus est, assimilatur. Deinde expresse idem docet: Verba eius perspicua sunt. Nec tamen alteram, frater, paupertatis rationem reiciat, quæ celestium diuitiarum conciliatrix est. Vnde, inquit, omnes tuas facultates, & da pauperibus, & veni, sequere me, & habebis thesaurum in celis. Etenim eiusmodi paupertas non videtur mihi discrepare ab egestate, quæ beata iudicatur. Ecce omnibus, quæcunque habebamus, relictis, secuti sumus te, inquit, discipulus ad Dominum: quid igitur erit nobis? Et quod est responsum? Beati pauperes Spiritu quoniam eorum est regnum celorum. Vis intelligere quis pauper Spiritu sit? qui corporalem opulentiam animæ diuitiis permutat: qui propter Spiritum egenus est: qui terrenas diuitias veluti quoddam onus excussit, & abiicit, ut sublimis per aerem sursum rapiatur, ut inquit Apostolus, in nube, vna cum Deo per caelestia tendens.

Quæ verba eorum causâ retuli, qui Nyssenum prioris sententiæ duntaxat, referunt: Quamvis enim Evangelicæ paupertatis fundamentum sit humilitas, potest tamen illa esse inter thesauros, perfecta autem est, cum amorem pompæ, cum ipsi excussit. Eadem etiam sententiâ D. Ambrosius lib. 5. in Luc. cap. 6. Sed prius quæ sunt ampliora videamus. Beati, inquit, pauperes quoniam vestrum est regnum Dei. Primam benedictionem hanc vtrique Evangelista posuit. Ordine enim prima est, & parens quadam generatio virtutum: quia qui contemplerit secularia, merebitur sempiterna: nec potest quisquam meritum regni celestis adipisci, qui mundi cupiditate pressus, emergendi non habet facultatem.

Quamvis etiam eam paupertatem requirat, quæ est à vitis, quæ non inflatur, quæ Metaphorica paupertas est, quam paupertati propriè dictæ adiungit. Sic Basilii in Psal. 33. Non semper laudabilis est paupertas, sed quæ iuxta consilium Evangelicum, suscepta perficitur. Hoc & Dominus beatos dicit: Beati inquit pauperes Spiritu, non qui pauperes sunt, hoc est inopes; sed qui paupertatem certæ animi destinatione elegerunt. Sic & in Reg. brevioribus. Hi sunt mendici Spiritu, qui non aliam viam ob causam ad mendicitatem perueniunt, quam ob doctrinam Domini, qui dixit, Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Si vero quis oblatam sibi etiam quomodocumque mendicitatem suscepit, & eam ad Dei voluntatem moderatur, ut Lazarus, neg. hic à beatitudine illâ excluditur.

Nec de solâ humilitate Hilarius intelligendus est, can. 4. in Matthæum. Pauperem enim interpretatur humilem, qui nihil suum esse, nihil proprium existimet, qui omnibus bonus sit, qui omnia communia omnibus existimet, in quo nulla opum cupiditas. Chrysostomus etiam pauperes Spiritu humiles interpretatur, qui non necessitate, sed voluntate tales sunt. Et quam ob causam non humiles voluit appellare, sed pauperes? Quia hoc illo vitæ præstantius est.

Augustinus Serm. de verbis Domini in monte pauperes humiles esse asserit, sed tamen l. 2. quæst. Euang. quæstio. 47. Cupido rerum temporalium, & superbienti hos pauperes opponit, Libro contra Ad mantium: & lib. 4. contra Faustum cap. 1. propriè intelligit pauperes. Non aliter hæc intelligenda sunt, quam quod qui vere pauperes sunt, animo, etsi non faculo pauperes sint; qui autem tales, summo in humilitatis fastigio consistant. Tertullian. de patientia lib. 9. re. & illa exponit. Quos enim felices Dominus nisi patientes nuncupavit,

dicendo: Beati pauperes Spiritu; illorum est enim regnum celorum. Nullus profecto Spiritu pauper nisi humilis. Ille vere pauper etiam de veris pauperibus accipit. Quid enim dicitur? Beati pauperes. Sed felices egenos Dominus appellavit.

§. 2. Res ipsa docet pauperes veros Spiritu nominari, quia illis opponit diuites, de quibus dicitur: Vobis diuitibus. Vere pauperes sunt ἄνθρωποι ἄλογον, quod est moueri, concuti, quod maxime pauperibus conuenit, qui ab alieno præsidio pendunt. Eadem etiam vis est Syriacæ dictionis ܒܪܬܝܬܐ ܕܡܪܝܬܐ Beatitudines pauperibus. Nec aliter potest Beza explicare, si sibi constare velit. Nam ait, esse eos, qui calamitatibus domiti, Beza o. siue vltro peccatorum suorum sensu tacti, ab omni superbia remota se Deo subiungunt. Cum tamen idem ille nomine pertatus in paupertatis omnia illius incommoda complectatur, commoda non potest negare, de vera paupertate hic agi, maxime hic intelligi de hisce dicitur ܪܘܚܐ ܕܥܝܢܐ ܕܪܘܚܐ ܕܥܝܢܐ ܕܪܘܚܐ, contritos Spiritum. Isa. 57. 15.

§. 3. Nec modo textus hanc interpretationem requirit, & Patres approbant. Sed multi etiam aduersarij, Extra disputationem cum aduersariis, (inquit Bull.) simplicissimum est hac sententiâ: Beati pauperes, Beati lugentes, &c. Sic exponere, Beati, id res bona, & est, habentes rem bonam & Deo placentem. Qui Deo gratia pauper est, qui sustinet bona, & drummas, sciat se non propterea a Deo abiectum esse, sed habere rem bonam & Deo gratam. Lazarus etsi mendicus & pauper est, tamen propterea non displicet Deo, sed est beatus & Deo acceptus. De hac simplici explicatione commonefactus sum versione Lutheri qui in Psalmis ubique vocem ܪܘܚܐ quam Latinus interpretatur, vocabulo Beatus reddidit, interpretatus est ܪܘܚܐ ܕܥܝܢܐ ܕܪܘܚܐ ܕܥܝܢܐ ܕܪܘܚܐ.

Hanc sane versionem nimis dilutam esse merito semper duxi. Aliud sane est bene alicui esse, aliud beatum esse. Et nollem eiusmodi vertendi licentiam in Ecclesiam induci.

Et musculus. Lucas simpliciter habet Beati pauperes. Et in antithesi subiicit: Vobis diuitibus, quia humiles habetis hic consolationem vestram, vnde apparet esse solent. Christum de miseris & afflictis loqui, qui nullam hic consolationem habent, sed mala in hac vitâ recipiunt, quos Scriptura vocat ܪܘܚܐ ܕܥܝܢܐ ܕܪܘܚܐ ܕܥܝܢܐ ܕܪܘܚܐ, quibus etiam iuxta vaticinium Esaiæ Evangelium prædicatur. Esaiæ 61. & Luc. 4. Item infra 11. Quod autem hic noster addit, Spiritu, ad hoc factum est, ut animum pauperum & afflictorum deiectionem & humilem exprimat. Sunt enim illi plerumque animo contrito & humiliato, qui nec insoleat, nec ferociat, nec magna de seipso sentiat, cum contraria in diuitibus inflatis & superbientibus reperiantur.

Christus itaque communi hominum errori celeste decretum opponit. Beatum quippe dicebant Psal. 72. Diuites diuites. Quin beatos Latini diuites nuncupabant. A beati dicti pud Xenophontem felicitas plane contrario modo prisci definitur.

Ἐὐδαιμονία ποτὶ ἔχοντα καὶ ἀπεναντίον.

Beatitudinem esse multa possidere, & impendere.

Omnium sane in ore erat illud Simonidæum:

Ἵνα δὲ μὴ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἀνδραγαθῶς,

ἀδύπερον ᾧ φύαν καλὸν γενέσται,

Τέλειον ᾧ ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν.

Τέλειον πρὸς σωτηρίαν μὴ τῶν φίλων.

Sanum esse, optimum est viro mortali. Secundum vero naturâ pauperis pulchrum esse natum. Tertium sine dolo diuicere. Quartum nulli procul amicus adulescere. Hæc mundi philosophia stultitia brosa. est apud Deum; infirmi, afflicti, pauperes, exules beati prædicantur. Tantum abest, ut cuiquam paupertas probro sit, quod olim etiam visum est Hesiodo.

Μηδέ ποτ' ἀλεμέλω πένιλον θυμὸν φέρω ἀνδρῶν.

Τεθλαδ' ὁνειδίζω, μακάριον δὲ δὸν ἀνέχοντα.

Non esse terrendū ut homini qui animo aeger est, paupertas

pertas velut probrium obiiciatur, cum sit donum æternorum deorum.

QVÆSTIO II.

An hoc loco Religiosorum votina paupertas probetur?

Paupertas
primitiva
Ecclesia.

Christus
hortatur vt
verè paupe-
res efficiamur.

§. 1. **A**ntiquis nulla de hac quæstione dubium fuit, adeo vt Ecclesia Ierosolymitana tali paupertate bearetur. Deponebant enim rerum venditatum precia ad pedes Apostolorum. Verum ad hunc locum quod attinet, magnum præconium paupertati tribuit, vt ei primam beatitudinem quasi præmium proposuerit. Dum enim pauperes beatos prædicat, ad paupertatem hortatur; Quemadmodum id agere suadet, vt mites, vt mundi corde simus, easq; virtutes re ipsa, & actione sectemur, ita quoque paupertatis fructu ostenso eam amplecti nos vult. Atque adeo non modo opes contemnere, sed etiam erogare, atque adeo largiter egenis succurrere, vt nos libera paupertate fruamur, beatum iudicat. Egregie hoc exposuit Nyssenus orat. i. de beatit. Ponderosa quædam res est aurum, onerosa res omnis, quæ diuitiarum causa expetit: leuis vero res quædam & sublimis petens est virtus. Verum hæc sibi inuicem opposita sunt, ponderosum & leue. Ergo nulla ratione effici potest, vt leuis sit is, qui sese pondere materia affigit. Si igitur ad superna nos accedere oportet ab iis, quæ deorsum trahunt, inopes & egeni sumus, vt in supernis versemur. Quis autem sit modus quo id efficiatur, præscribit Psalmodia, Disperdit, inquit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Qui pauperi impertitus fuerit, in partem eius, qui propter nos pauper fuit, se ipsum constituit. Egenus fuit Dominus, ne tu quidem metuas egestatem. Verum regnum obtinet omnis creatura, qui propter nos egenus fuit: Ergo si cum eo, qui egenus fuit, vnâ pauper eris, cum regnante quoque vnâ regnabis. Beati enim pauperes Spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum: cuius etiam nos digni habemur per Christum Iesum Dominum nostrum cui gloria & imperium, in secula seculorum. Amen.

§. 2. Friuola sunt, quæ obiectare solent, opum, & deliciarum suarum mancipia. Tentari Deum aiunt, dum vitæ præditiis se quâpiam spoliât, ociosos esse Monachos, liberales esse non posse, in communi opes possidere.

Verum omnia illa vana sunt. Qui monitu Domini, exemplo discipulorum omnia deserit, non tentat ille Deum, sed eius in se liberalitatem proicit. Ocium omnium instituta ordinum summo opere derestantur, & arcent. Quod si nondum omnibus locis exculsum est. Emendanda est mala consuetudo, non tollenda religio. Liberalis animo esse potest, qui opibus destitutus est: Viduæ minutum acceptius est Deo; quam diuitum talenta. In communi opes habent, ex quibus velute elemosynis viuunt. De quibus etiam pauperum aliorum necessitates subleuant.

QVÆSTIO III.

An ex hisce concludatur, non sola nos fide saluari?

§. 1. **M**ale sibi conscii Aduersarii ipsi quæstionem quoque mouerunt. [Ter tio, inquit Bull, vitata est aduersariorum obiectio refutanda. Beati mites, Beati pacifici. Ergo non sola fide sumus beati. Cum autem in aliis locis fidei tribuatur beatitudo, alibi vero operibus, disputant coniungenda esse dicta de fide & operibus, & docendum esse, Homini nem fide & operibus coniunctim iustificari & beatitudinem consequi.

Ad hanc speciosam obiectiorem dissoluendam reneatur hæc firma & immota hypothesis, cum nec fieri possint bona opera, nec Deo placeant, sine fide, vt clare dicitur, omne quod non est ex fide peccatum est. Item, sine fide impossibile est Deo placere. Item, sine me nihil potestis facere: perspicuum est semper in dictis de operibus præluere debere fidem accipientem remissionem peccatorum & reconciliationem gratis propter Christum. Itaq; hæc sententia: Beati quorum remissa sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata propter Christum omnibus aliis dictis, quæ de operibus loquuntur præponi debet. Beati mites. Beati pacifici, scilicet, habentes remissionem peccatorum propter Christum, & studium colendæ mansuetudinis & tuendæ pacis, sunt beati, non propter mansuetudinem, aut istas virtutes, sed gratis propter solum Christum, sola fide, quæ tamen per has virtutes efficacior est. Nam exclusiua particula, sola, gratis, sine operibus excludunt non ipsas virtutes ne adsint, sed causam iustificationis seu beatitudinis transferunt ab operibus in solum Christum, vt & Christo debitus honos tribuatur, & conscientie certam ac firmam consolationem retineant, quæ proflua amitteretur, si fides partim Christo, partim nostris operibus nitteretur. Sed hæc copiosius in doctrina de iustificatione explicantur.]

Respondeo. Verissimum esse, quod aduersarius ait; hæc bona paupertatis, mansuetudinis, ac similibus virtutum opera, sine fide non esse, fide niti. Deinde falsum est, non propter has virtutes nos esse beatos. Esi enim in solidum propter Christum omnis beatitudo in nos conferatur, ipse causa sit, non modo felicitatis, sed omnium etiam eorum quibus ad eam ducimur, auxiliorum, suam tamen habent etiam efficientiam, locumque virtutes. Sunt enim vnus rei diuine causæ, quarum suum quælibet locum obtinet. Quod alia occasione commodius explicabitur. Nam præsentem locum virgo. Beati pauperes, mites, quoniam, (ἐν) ipsis est regnum celorum: vt de fide dictum: Beati qui crediderunt. Beati quæ credidisti. Vt igitur fides, ita & alia virtutes sunt beatitudinis causæ. Nec ideo non in solum Christum omniare. Agendi feruntur, ab eo enim virtutes ipsæ infunduntur. Non ideo æterno numini debitus negatur honos, si creaturæ eius aliqua agendi facultas tribuatur; Hoc enim omnipotentia honorificentius est, non modo vni ipsam agere, sed aliis quoque agendi vim potestatemque inferere.

QVÆSTIO III.

An hisce verbis Calviniana fiducia probetur?

§. 1. **I**llia serunt, nos contrarium demonstramus. Daniel Tostanus errare Maldonatum ait, qui neget hanc certitudinem ex beatitudine consequi. Atqui quamquam, inquit, obsecro esset illa beatitudo piorum, si perpetuo fluctuarent, & dubij essent? Licet ergo varia impedimenta nobis ab ipsa carne obiciantur: certi sumus tamen, certitudine fidei & promissionis diuine, nos virtute Dei custodiri ad fruitionem illius salutis i. Petri 1. 2. Vis argumenti est. Qui dubitat, non est beatus. Pauperes, mites sunt beati, non igitur dubitant.

Respondeo. Beatitudinis æternæ participes, esse Beatitudinis retinendæ certos; At eos, qui spe beati sunt, qui in via sunt, non esse certos. Sed cum tremore salutem si se operari, sollicitos ne excidantur.

Inanem vero fiduciam hisce verbis facile excutipalam est. Nemo enim beatum à Christo se nunc cupari nouit, aut horum in numero esse, nisi eadem confiter,

confer, se pauperem spiritu, mitem, misericordem, mundo corde esse. Hi enim beati pronunciantur. Quia tales non sunt, beatitudine excluduntur. At certa fide non est hoc nobis manifestum, nos esse mundo corde, mites, ceterisque virtutibus præditos: non ergo certa est fides beatitudinis, quia incerta est hypothetis ex qua illa pendet. Et fatentur illi, certam ac firmam consolationem conscientia prorsus amitti, si fides partim Christo, partim nostris operibus nitetur. Nulla ergo secundum eorum sententiam fiducia esse potest, si non aliter beati, nisi pauperes, mites, mundo corde, pacifici esse possunt.

VERSUS 4.

Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.

QVÆSTIO I.

An mites terram possideant?

§. 1. **M**ulti veterum terræ nomine regnum cælestis accipiunt. Ita Basil. in Psalmum 33. Maxima omnium virtutum mansuetudo, eoque in beatitudinum numerum relata est; Beati, inquit, mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Illa enim terra cælestis Hierusalem, non est bellatorum spoliū, sed longanimitatis & mansuetudinis tolerantiæ sperata hereditas.

Eodem modo Cyrillus. 58. in Isaiā. Orig. hom. 26. in Numeros. Nam possessione huius terræ nemo Beatus dici potest, cum sit maledicta, & operibus dominos ac possessores suos fatiget. Alia igitur in terra beatitudo querenda est.

§. 2. Augustinus tamen l. 1. de sermone Domini in monte, Chrysost. hoc loco, Euthymius. Theophylactus hanc nostram terram esse concedunt. Quam mites possidebunt, *ἡ γῆ*, Nithun, & ex Græco *ἀγαθὴ καρδία*, hereditate possidebunt. Nec in nouo testamento aliquando desunt terrenorum promissiones, ut Marc. 12. 30. Imo centuplum hoc in mundo pijs promittitur, & vita æterna. Beati quoque hac possessione sunt; quia illa est pignus futuræ retributionis; quia mansuetudini datur; quamvis vero multe sint tribulationes iustorum, datur tamen illis potius, quam impijs hereditas terræ, quia eorum seruit vitiis, ut pro tritico, non lolio colitur ager.

Dicendum igitur terræ hereditatem non callidis, violentis, iracundis pugnacibus, sed mansuetis promitti. quod Gentes olim irriserunt, & historiæ repugnare nonnulli falso arbitrantur. Non feroces, & bellicosi hereditate terram possederunt, sed qui mites, etiam in bello fuerunt. Crudeles & iracundi fere in campo sanguinem dederunt. Alexandri, Pompei, Cæsaris, aliorum gesta perpendantur, sævisse eos, sed cum stirpe interisse videbimus. Vincunt aliquando, & tamen post multos labores concidunt.

§. 3. Occurrit hoc loco Caluinus. Si hereditatis tunc cælum possidemus, ubi sunt merita, quæ nonnulli iactant?

Respondeo. Merita quæ iactantur nulla esse; ipsa enim iactatione merita esse desinunt. Merita vero sunt ipsa Dei beneficia gratuita, quæ hæreditibus donantur, ut alio etiam titulo hereditatem adeant, ita enim eos Deus cooptauit in Christo, ut operum conditione impleta promissiones accipiant. Nec in rebus humanis quicquam vetat hæredem se gerere, ut adoptionem mereatur, præsertim si gratuita promissionis pactum intercedat.

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

VERSUS 5.

Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

QVÆSTIO I.

Quinam hoc loco vocantur lugentes?

§. 1. **M**ulti veteres Græcis appellantur, qui in luctu & squalore versantur, idque fere ob carorum mortes. Verum ad alios quacunque ex causa ortos maiores accommodari solent. Hoc loco lugentes vere proprieque omnes interpretantur, verum de causa lugendi non omnes conveniunt; non enim angere, flere lacrymari natura expetendum est, sed causa facit luctum commendabilem. Quidam itaque eos beatos aiunt, qui aliena, qui sua peccata deplorant. Alij eos qui affligi, angustia, & oppressi sunt propter iustitiam.

Priore in sententia est auctor regularum breviorum interrog. 194. Cuiusmodi est ille luctus, quem suscipere debemus, si beatitudinem illam, quam lugentibus paratam Dominus ait, consequi volumus? Responso. Continetur questio ista in ea questione, qua est de tristitia illa qua est secundum Deum, quando videlicet propter admissa delicta lugemus: vel quod Deus contemnitur, cum per transgressionem legis contumelia afficiatur Deus, vel quod eorum periculum videmus, qui peccant. Anima enim qua peccaverit, inquit, ipsa morietur, imitantes illum qui dixit, Et lugeam multos ex his, qui ante peccaverunt.

Ita quoque S. Cyprianus Ep. 52. Quanto magis v- Plangens nus ille & verus pater bonus, misericors & pius, nec iram misericordem penitentibus, aut plangentibus & lamentantibus panem dæi tribu- comminatur, sed veniam magis & indulgentiam pollicetur. Unde Dominus in Euangelio beatos dicit plangentes, quia qui plangit, misericordiam provocat: qui peritior & superbus est, iram sibi & penam iudicii ventis exaggetat.

§. 2. Mihi dubium non est, & illos esse beatos, qui sua peccata, vel aliena lugent; sed hoc loco eos indicari, qui calamitatibus agitati ipsi merentur, ob Ecclesiam, tamen afflictam, aliaque dolent; qualem se nobis Apostolus Paulus frequenter describit, Consolationem vero recipiunt, adeo ut etiam glorientur in tribulationibus Rom. 5. 3.

VERSUS 6.

Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

QVÆSTIO I.

Quid sit esurire & sitire iustitiam?

§. 1. **M**ulti famem, & sitim metaphoram interpretantur, pro magno iustitiæ desiderio. Duplex scilicet. Quæ sententia duas habet partes. Vel enim desiderant homines iuste agere, & omnibus iustitiam administrari; vel se iustificari peroptant. Alij proprie accipiunt: nam apud Lucam est, c. 7. 21. Beati qui nunc esuriunt, quia saturabimini. De his copiose Maldonatus noster & alij.

Non est itaque anceps, sed fixum, de vera fame, & siti agi, qua pijs affliguntur, quia per iniquitatem eorum res detinentur, vel quia, cum per

co *ἀγαθὸν* indicari. Et si *ἀγαθὸν* de quavis sanctimonia verè dicitur, peculiariter tamen de castitate accipitur, ut Heb. 12. Secutimini castitatem, sine qua nemo videt Deum.

§. 3. Calvinus in hunc locum, mundos corde operit vasis, & illi qui ne tendis dolis ingeniosi sunt. Itaque mundos corde simplices arbitrat, quos mundus irridet, & putat incautos. Verum *καθαροὶ τῇ καρδίᾳ*, mundi corde, quamvis duplici corde non sunt, non vesipiles, non veteracores; non tamen ob vnam duntaxat, vnicamque simplicitatem tales dicuntur.

Caluini sectator melius auctore suo.

„ [Qui sunt mundo corde, *καθαροὶ τῇ καρδίᾳ*, subaudi, *ὁρῶντες*, ad verbum, Mundi seu pro corde: id est qui sunt animo casto præditi. Hanc cordis munditiam Paulus vocat *ἀγαθὸν* sanctificationem seu sanctimoniam: cum ait, secutimini sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum, Heb. 12. v. 14. Item 1. Thess. 4. v. 3. ubi ait, Hec est voluntas Dei sanctificatio vestra, ut abstineatis à fornicatione, potest tamen hoc verbum accipi generaliter de recta constitutione, quæ illi vacuus est, tum à talis opinionibus de Deo, tum à prauis affectibus: quo sensu generali videtur accipi Plal. 24. v. 4. Deum videbunt, *καὶ θεὸν ὁφραγῶν*, id est Deum re- & cognoscent, & eius contemplatione cum summa voluptate fruuntur. Neque enim Deus oculis corporis videri potest; sed videtur oculis mentis.] Ita P. f. cator.

§. 4. Aretius Calvinista visus est etiam Catholicis rectè hunc locum interpretari, sed ambiguo decepto incautos. Verba eius apponam, & quæ parte venenum sit, ostendam. [Primo *καθαροὶ τῇ καρδίᾳ* dicuntur, qui carent peccato, qui cor liberum habent ab omni labæ, & pollutione, ita sane nemo purus dici potest; solus Christus inter homines talis est. Tales beati Angeli, & in primis Deus ipse puritatis fons, & author, Deinde puri corde dicuntur etiam illi, qui etiam si peccatum habeant; non tamè fræna illi laxant, sed reprimunt, odio persequuntur vitia, virtutem amant, hanc promouent, ei; fouent, illa insectantur, & oppugnant. Sic Iob mundus erat, tamen peccator, & David post penitentiam mundus est, licet peccator. Mundi sunt etiam quibus Deus sua remisit peccata, sic Ioan. 13. Christus Discipulos pronunciat mundos, non tamen omnes, & apud eundem is, iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. Mundi etiam sunt synceri, & alieni à dolo malo, à fraude qui simplices sunt, qualis Nathanael Ioan. 1. in quo dolo non erat. Tales hoc loco intelligi mundos, h. e. simplices, qui duplici corde non videntur: sic David petit. Cor mundum crea in me Domine. Hi Deum videbunt; nam hi idonei præcipue sunt ad Dei contemplationem; non vagantur eorum cogitationes ad mala, non facili se polluant, conseruant sua corpora mundum templum, inhabitantis Dei Spiritus. Sunt igitur beati.

Fallit p. in speciem verbis; dum ait habere peccata; sed tamen illis non laxare, sed reprimere, &c. Non id docet, quod Catholicis folet; Habere quidem peccata fomitem, & cupiditatem ad peccata motiones; verum illis non consentire, non delectari. Verum multo aliter illi ipsi interpretari solent. Habere nempe illa omnia, sed & interdum succumbere, consentire, facere; sed tamen odisse quæ facias non toto animo facere. Sentire dum in peccatum ruunt aliquam repugnantiæ, ita Beza in Ioan. 1. & in colloq. Monpelgart. Et ipse Aretius in c. 1. Matth. id indicat. Postquam enim quærit, quomodo nos Christus liberat à peccato; respondet, Primum quod ad v. meius ait net, ut non amplius condemnare possit, electos. Hanc v. m. venenit infigit. Deinde liberasse à Dominio. Hæc tamen non modo in impij, sed etiam in electis, & Dei

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

spiritu præditi peccata, ut in Dauide Petro, alijsque. Manere infirmitatem carnis, manere calamitates, ut pœnas peccatorum, manere actiones peccati. Quæ idcirco monere oportuit, ne quis Calviniano vel pietatis verba imitanti credendum existimet.

QVÆSTIO II.

Quomodo Deum videbunt?

§. 1. **H**ac in vita similitudine se quidam Deus ostendit. Ita cum Moyses, ita Stephanus Deum intui tus est. Viderunt & seniores Israel. Verum eo modo pauci, & forte hoc tempore nulli Deum vident. Alia igitur multo beator, multoq; clarior illis visio ostenditur, qualis est Apoc. 22. & 1. Cor. 13. 12. Hac igitur sententia conuincitur error Armeniorum Dei quandam virtutem, seu energiam videri: & Abailardi, qui etiam essentiam Dei videri negauit, sed splendorem quendam ex eo procedentem. Visio enim illa mentium est, non corporèorum oculorum, non igitur splendor aliquis obtenditur, sed Deus ipse ostenditur. Nā intellectus, in illa visione nullo modo errat; errado enim felix esse non potest; ergo si Dei à iquā similitudinem videret, non Deum ipsum; clare id quoque cognosceret, videlicet infinitis partibus esse inferius Deo, quod pro Deo videt: & ad ipsum Deum videndum accenderetur, non quiesceret.

Deus in hac vita, non nisi similitudine videtur.

§. 2. Vident autem Deum non naturali facultate intelligendi sed supernaturali illius adiutorio, ut contra Begardos d. finitur in Conc. Vienn. clem. 5. Ceterum de hac materia scripsit Amb. 1. super Luc. c. 1. & verba eius doctissime interpretatur Aug. Ep. 112. ad Paulinam, De videndo Deo, ad quam Lectorem remitto.

Deus naturaliter non videtur.

VERSVS 9.

Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur.

QVÆSTIO I.

Qui pacifici, & quod eorum premium?

§. 1. **P**acificos appello eos, qui sedandis discordijs, constituendisque pacis studiose ob Dei amorem incumbunt, quamvis enim ees, qui cum Deo amicitia tenent in conscientia quieti sunt, ita vocare possumus, huic loco tamen hæc interpretatio accommodatissima est: ideo namq; dicuntur *ἐργαστοὶ* pacis factores, & in Syro *עבדי שלום* operatores pacis. De singulari enim ista virtute agitur, non modo eo qui in corde suo; sed & inter fratres dissidentes pacem faciunt. Aug. serm. 1. in monte. Magnæ curæ semper Ecclesiæ fuit dissidentes inter se conciliare. Conc. Carthag. 4. c. 26. Statuendum est Episcopis, ut dissidentes siue Episcopos, siue clericos siue Laicos, ad pacem magis, quam ad iudicium cohortentur. Fuit etiam apud Gentiles, qui dictus *ἐὼν εἰρηοκόης*, sed alio modo, ut habet Vlpian. & est in π. l. munus.

Pacifici, qui pacem conciliant.

§. 2. Filij porro Dei nominantur, quia Deus est Deus pacis, summa est etiam inter tres personas concordia, itaque maxime Deum imitantur pacifici. Ideo nemo hæreticorum & schismaticorum filius Dei esse potest, qui sunt *ἐκείνων* ligatores, pacis inimici, de quib. Iren. 1. 4. c. 26. Iud cabit eos Deus, qui schismata operantur, & non habentes Dei dilectionem, suamque utilitatem, & gloriam potius considerantes, quam vnitatem Ecclesiæ, propter modicas, & quaslibet causas gloriosum Christi corpus conscindunt. Nulla certe ab eis tanta fieri potest correctio, quanta est schismaticis pernicios. Hinc fieri passim videmus, ut hæretici, qui pacifici esse desierunt, in multas sectas distraherentur.

Deus est Deus pacis.

***

VERSUS 10.

*Beati, qui persecutionem patiuntur
propter iustitiam, quoniam ipso-
rum est regnum celorum.*

QVÆSTIO I.

*An Beati, qui persecutionem pa-
tiuntur?*

*Persecutio-
nis iusta
est causa.* §. 1. **P**rimum in persecutionis fructu est iustitia causa. Qui enim sine iusta causa patitur, occidi potest, coronari non potest. Deinde latissimè patet persecutio. Non enim mores duntaxat, exilia, & bonorum expilationes eo pertinent, sed calumniæ etiam, odia, irrisioque, & hostium, & domesticorum.

§. 2. Gloriantur olim Donatistæ persecutionem se pati, & nostro tempore præcipuè Anabaptistæ, & Caluiniani. Verum patiebantur illi ut fures, ut homicidæ, ut adulteri, ut Blasphemi, quemadmodum & nostro tempore, quos nominavi. Apud eos non est veritas martyrii, quia non est veritas Christi, ut verissime. Apollinarius. Hanc iustam esse persecutionem seu potius executionem legitimæque magistratus officium, etiam hunc in locum tum a ijs sectarij, tum Chytræus notavit. Et olim præclare docuit Epist. 50. ad Bonifacium comitem S. Augustin. Si ergo verum dicere vel agnoscere volumus, est persecutio iniusta, quam faciunt impij Ecclesia Christi, & est iusta persecutio, quam faciunt impij Ecclesia Christi. Ista itaq; beata est, quæ persecutionem patitur propter iustitiam: illi vero miseri qui persecutionem patiuntur propter iniustitiam. Proinde ista persequitur diligendo, illi sciendo. Ista ut corrigat, illi ut evertant. Ista ut revocet ab errore, illi ut præcipitent in errorem. Deniq; ista persequitur inimicos, & comprehendit, donec deficiant in vanitate, & in veritate proficiant. Illi autem retribuunt mala pro bonis quia eis consulimus ad æternam vitam, salutem etiam temporalem nobis conantur auferre: sic amantes homicidæ, ut in se ipsis ea perficiant, quando in alijs perpetrare non possunt.

§. 3. Tertullianus doctæ & nervose hoc loco contra Gnosticos & Valentinianos vitur l. aduers. Gnosticos. Dissuadebant illi martyria, & tepidis, trepidisque facile persuadebant Dementiam esse pro Deo mori. Semel Christum pro nobis obisse, vicem non repetere, &c. c. 10. Quibus ille respondet c. 9. Superest ne antiquitas suam forte habuerit Sacramentum, novitatem Christianam recensere, quasi & de Deo aliam, ac proinde disciplina quoque amulam, cuius sophia Filios suos iugulare non norit. Planè alia in Christo & diuinitas & voluntas & schola, & martyria, aut nulla in totum, aut aliter intelligenda mandavit, qui neminem ad huiusmodi discrimen hortetur, qui pro eo passus nihil reponat, quia patiens nolit. Et ideo præceptorum principia deducens, Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur ob iustitiam, quoniam illorum est regnum celorum. Hoc quidem absolute ad omnes, de hinc proprie ad Apostolos ipsos: Beati eritis cum vos dedecorauerim, & persecuti fuerim, & dixerim aduersus vos omnia mala propter me: Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra plurima est in celo. Sic enim faciebant & Prophetis patres eorum: ut etiam prophetaret quod & ipsi occidi deberent ad exemplum Prophetarum. Quanquam & si omnem hanc persecutionem conditionabilem in solos tunc Apostolos destinasset, utique per illos cum toto sacramento, cum propagine nominis, cum traduce Spiritus sancti, in nos quoque spectasset etiam persecutionis obeunda disciplina, ut in Hæreditarios discipulos, & Apostolici seminis fructus.

Eodem loco vitur Cyprian. l. de exhort. ad mar-

tyr. cap. 6. 11. 12. & libr. 3. ad Quirin. de bono marty ij.

§. 4. Idem nihilominus Tertullianus iam Montani hæresi infectus ex eisdem verbis colligit, in persecutione fugam esse prohibitam. l. de fuga in persecutione, cap. 7. Aut pati enim nos voluit persecutionem, aut fugere. Si fugere quomodo pati? Si pati, quomodo fugere? Iam vero quantà inæqualitas sententiarum iubentis fugere, & inuitantis ad passionem contrariam fuga? Qui confessus fuerit in me, & ego confitebor in illo, coram patre meo. Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet confitens: qui me confisus fuerit, & ego confundam eum coram patre. Si deuito passionem, confundo confessionem. Felices qui persecutionem passi fuerint causa nominis mei. Infelices ergo, qui fugiendo, ex præcepto non erunt passi. Qui sustinuerit in finem iste saluabitur. Quid ergo me tubes fugere, vis in finem sustinere tanta diuersitas sententiarum, si non congruit diuina grauitati, apparet ex his quoque præceptum fuga suam nunc habuisse rationem quam ostendimus.

Huic ratiocinationi facile responderi potest. Pati enim nos voluit, & fugere. Non enim sunt illa pugnantia. Fugere enim, exulare, possessionibus excuti, pati Deum est. Pati itam es voluit, cum id eius gloria, exemplum laus, Ecclesiæ requirit, constantia patientis admittit. Pati quando fugientes cum ad diuinam gloriam Ecclesiæ, & fugientes cum vilitatem est conducibilis. Luuit ad passionem, vel ut cruces, aut rogos ascendant, vel si illa infirmis exhorret, ut fuga anteueriant, & amissis vitæ solatijs leniores, sed diuturniores persecutionem patientur. At quomodo confitebitur fugiens? An non ille Deum confitetur, quia domum, uxorem, liberos, patriam, & quod persequutoribus omnibus maius videtur, opes & voluptates deserit, ut fidem seruet: ut pluribus prædicare possit? Gloriosa fuga est, qua longissimæ persecutionis atrocitas toleratur.

Nec sequitur, infelices esse fugientes, si beati sunt persecutionem patientes: Nam ut dixi, in fuga etiam est persecutionis tolerantia. Si enim negare Christum vellet, fuga opus non esset. Infelices igitur sunt, quia contra Dei præceptum vel vera negando, vel falsa asserendo, vel idololatricis cultus exhibendo, id agunt, ne persecutionem patientur. Virget tamen ille. Primo si à Deo est persecutio, quale est ut idem eam subiugendam mander, qui & infert. Quam si euadi vellet, non immitteret, ne voluntatem suam alia voluntate præuaricari videretur.

Hoc quidem verbis speciosum, tenera impium Mala d est. Persecutionem Deus immittit permittendo Satanæ ut per instrumenta sua læuire queat. Persecutionis immixtae portiones ita temperat, ut non eadem omnes patientur; alijs celeri morte defungi permittitur, alijs per singula corporis membra diutissime, acerbissimeque cruciantur, alijs deportantur, alijs vel dignitatibus deiciuntur, aut patrimonio multantur. Omnes mandatum vnum habent, ut omnia potius patientur, quam in Deum peccent. Nulli mandatum est, ne fuga cruciatu declinet. Quod si mala à Deo immixta fugere non licet: nec igitur cum terra mouet, cum mare exundat, fugere concessum est, nec contagio vitanda, nec belluarum, aut serpentium incurfus; ne imbres quidem, & immodicos solis aestus, tecto, vel umbra defendere liceret.

VER-

VERSUS 11.

Beati estis, cum maledixerint vobis,
& persecuti vos fuerint, & dixe-
rint omne malum aduersum vos,
mentientes propter me. 12. Gaude-
te & exultate, quia merces vestra
copiosa est in calis.

QVÆSTIO I.

Quenam horum beatitudo?

§. 1. Pars est grauissima persecutionis calumnia
contra innocentes. Calumnia enim contur-
bat sapientem. Quis enim dubitet S. Athanasio gra-
uiore fuisse criminationes, quam exilia? Singularem
igitur modo contra calumniatores, falsarios, & im-
probos accusatores muniendi erant Apostoli eorum-
que successores. Ideo non modo regnum celorum,
sed in eo copiosam mercedem pollicetur, morte ete-
nim grauius est, premi calumnijs.

§. 2. Calumniarum virus semper ante effuderunt
persecutores, antequam sæuissent, vt iustas habere
causas viderentur. ita Nero cum vibem ipse incen-
disset, subdidit reos, nempe Christianos. Et nunc quo-
que videmus optimos quosque ab scelerarijs crudelissi-
me prosciendi. Magno hoc solatio nostræ Societati
est, cum præ omnibus hominibus se infidelibus exo-
lam animaduertit, cum in se omnium seditionum,
bellorum causas conferri, cum à perduellibus, & au-
gustæ maiestatis læsæ reus accusatur regicidiorum, cum
fanda omnia, atque infanda illi imponuntur, sed ab
ijs, qui ambitione victi barbaræ Turcarum genti pa-
triam mancipare cogitarunt. Suis illa alumnis dicit:
Gaude & exultate, quia merces vestra copiosa est in calis.
Olim visitatum fuit, vt de martyribus omnia verba
mala dicerentur, quæ tamen miraculis aliquando
Deus confutauit. Illustre est exemplum S. Blandinæ
Euf. lib. 5. cap. 1. cum enim illa inter cruciatus diceret:
apud nos nihil admittitur sceleris, dolores intermit-
tebant. Fere enim Deus etiam in hac mortali vita san-
ctos suos famæ restituit. Quæmadmodum & hisce die-
bus euulgata Cancellaria Anhaltina omnium Carho-
licorum innocentia ita probata est, vt in omnem æ-
ternitatem fidem habitura sit, aduersarijs vero nemo
crediturus.

QVÆSTIO II.

An merces copiosa merito respondeat?

§. 1. Mercedem non definit, vel modo, vel magni-
tudo, vel certe genere ipso, sed magnam fore polli-
cetur. Magnam in celis, terra enim puncti instar, non
est tante magnitudinis capax. Mercedem ait seruati-
am in futurum. Impij enim sunt, qui ita loquuntur apud
D. Chrysost. δὲς μοι τὴν ἀμείνον, καὶ λαβὲ τὴν ἀνεύχου.
Mibi hodiernam diem concede, crastinam tibi habeto.

§. 2. De operum mercede, licet non sine calumnia
in orthodoxos, non omnino male hoc loco Wolff-
gangus Musculus. [Primum nemo pius, inquit, negat,
esse mercedem bonis operibus, & patientiæ ac sence-
titati Christianæ repositam in celis. Nā de hac multi
sunt scripturæ loci, è quibus hic vnus est. Quibus sa-
ne luculentè docemur futuram esse remunerationē
eorum quæ Dei nomine vel bona sunt, vel mala se-
runtur. Non enim est iniustus Deus, inquit Aposto-
lus, vt obliuiscatur laboris vestri. Et infra cap. 10.
Qui dederit vni ex minimis meis potum aquæ frigide.

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

da, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Quis enim dicit eum, regem esse iustum, & suorum amantem; qui nullam habeat eorum rationem, à quibus colitur & amatur, & quos habet, etiam si non perfectè per omnia, tamen aliquouſque mandatis suis obtemperantes, & à se sincera fiducia penden-tes.

Accipienda ista sunt, & merita mercedibus componenda. Nam & in Græco est, μὲν, & in Syro dagrechun, quod proprie significat mercedem. Multo clarius Chytræus. [Vocatur itaque vita æterna merces, quia donatur à Christo & propter Christum gratis. Rom. 6. & quia compenſat bona opera, & quia est res debita pijs propter promissionem, non propter nostra merita, sicut & Thomas ait, Quest. 3. in 23. distinct. libri 2. Sentent. Deum ex promisso debitorem nobis fieri, quod ipse bene agentibus præmium promittit, vt mereri dicamur, quoniam promittit. Et Augustinus in Euchiridio: Vita æterna merces est bonorum operum. Nunquid autem merces propter opera datur? Minime gentium, datur quidem operibus, verum propter Christum, qui viuens & habitans in nobis, operatur ea &c.]

Quæ idcirco notanda sunt, quia alij nos calumniari nondum desierunt, quasi meritum ex sola operum dignitate absque promissione statuamus. Cum nos meritum in bono opere collocemus ex gratia facti, cuius initium, progressus, adiutorium in mera gratia fundatur, cui non modo celum, sed ne minima terræ quidem portio debeatur, si promissionem Dei gratuitam auferas. Postquam autem tali operi mercedem Deus promittit, factus est debitor promittendo, & homo meretur faciendo, non sua dignitate, sed diuina dignatione. Hinc rectè Musculus, Non est, inquit, Deus iniustus vt obliuiscatur operis vestri. Ex iustitia igitur compenſat, futurus iniustus mercedem detinendo, quia pacto non statet.

§. 3. Falso itaque Caluinus hunc in locum scribens, negat mutuam esse relationem inter mercedem & meritum. Nam Dominus clarissime relationem proponit, cum ex operibus illos beatos affirmat. Mihi multo potior est Nysseni expositio, qui mercedem fructui comparat, & tristitia eius causam affirmat ex Heb. 12. Deinde afflictionem vocat florem, quem ait propter fructum esse decerpendum.

At nullum opus Deus inueniet mercede dignum. Esto sane: Idcirco liberrima gratia mercedem promittit, vt quod ex se dignum non erat, de gratia acciperet dignitatem, & iustam mercedem ex pacto.

VERSUS 13.

Vos estis sal terræ. Quod si sal euane-
rit, in quo salietur? Ad nihilum
valet ultra; nisi vt mittatur
foras; & conculcetur ab homi-
nibus.

QVÆSTIO I.

Quid sal, & quæ eius infatuatio?

§. 1. Salis natura est calidi, & sicci temperatura, siue ille gignatur, vt in lacu Tarentino, monte Oromeno, Carthis Arabiæ oppido; siue arte fiat, aqua salta excoctus. Acer & ficeus à putredine conseruat, & saporem cibis conciliat. [Ergo, inquit Plin.

G 3

1.390

130. c. 7. Hercule vita humana sine sale nequit de-
re: adeoque necessarium elementum est, ut transierit
intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita sa-
le appellantur: omnisque vitæ lepos, & hilaritas, la-
borumque requies, non alio magis vocabulo constat.
Honoribus etiam militiæque interponitur, salarijs in-
de dictis, magna apud antiquos auctoritate, si, ut ap-
paret ex nomine salariæ vitæ, quoniam illa sal in Sabi-
nos portari consuevit.

Hæc ex similitudine Apostoli, ac sinceri Docto-
res sal terræ appellantur; quia homines victorum ve-
tustate veteralescentes, & condiunt ad salutem, & a pu-
tre dine & corruptione conseruant.

§. 2. Sal infatuari dicitur, cum acrimonia eius,
siccandi, incidendi, penetrandi efficacia diluitur, ita
enim intelligendum est, quod dicitur *μωροποιῶν*, Sy-
rus *תפחחלי* Thephchali, hinc Luc. 19. Sycomorus di-
citur *תפחחלי* Thita Phachaihatha, ficus fatua.
Infatuantur autem Pontifices, Episcopi, sacerdotes
doctores, Religiosi, cum ad conseruandam Ecce-
siam nihil conferunt, sed potius obsunt, cum vel a ve-
ritate Doctrinæ deficiunt, vel dissolutis vitæ moribus
doctrinam infamant. Tota illa turba, si nec verbo,
nec exemplo iuuat, insipida est, ad nihilum valet vl-
tro: alia enim putrefacta cum in sterquilinio perie-
rint ad lætificandos agros vitia, sal fatuum terræ
fecunditatem exhaurit, & germinum radices erodit:
sic quidem reliquæ partes Reipublicæ, etiam cum in-
fatuatæ fuerint, quasdam obuiæ functiones possunt.
Improbis dux, aut comes, bello interdum utilis, no-
bilis infatuatus viliter pro patria pugnat, & moritur;
rustici, ciues, opifices criminosis lucro possunt esse ci-
uitati: dum ita puniuntur, ut fodiant metalla, remos
trahant, domos struant. At Doctor infatuatus, et-
iam hisce applicitus offensionis cæteris esse cognoscit-
tur, & quocunque pedem infert, sterilitatem inducit
aut enim prauis moribus, aut doctrina nocet. Quo-
circa grauissimè peccant Episcopi & prælati, cum ad
Ecclesiasticas dignitates, curatæque beneficia salem
infatuatum admittunt, hoc est, imperitos, impuros,
ebriosos, auaros pastores populis imponunt. Nec
excusantur, quasi defuit copia bonorum; nam si non
promouentur mali, bonorum copia aderit. Deinde
sal infatuatus non modo non prodest, sed etiam ob-
est. Præstaretque raros & bonos, quam multos, &
malos esse sacerdotes.

§. 3. Caluinus non supra verum modum, sed et-
iam supra modum Episcopos, & pastores calumnia-
tur. Verba eius lib. 4. instit. c. 5. §. 14. adducam,
Catholicorum & hæreticorum causa, imprimis ve-
ro Clericorum. Hi enim facile intelligent, quam
sanctè viuendum sit, quibus tam malitiosus calum-
niator appositus est. Catholici cauebunt, ne quic-
quam illi vnquam credant, quem tam impuden-
tè mentiri deprehenderint. Hæretici quoque in
hancem inquirunt, & ubi falsam agnouerint, ut est
reuera falsissima, in reliquis etiam fidem illis detra-
hant. [Quid si ad mores, inquit Caluinus lib. 4.
Calumniator, cap. 5. §. 14. descendamus? ubi erit illa lux mundi
quam Christus requirit? Vbi sal terræ? Vbi illa
sanctitas, quæ velut perpetua censura esse possit?
Nullus hodie est hominum ordo magis infamis lu-
xu, mollitiæ, delicijs, omni denique genere libidi-
num, nullo ex genere aptiores aut peritiores omnis
imposturæ, fraudis, prodicionis, perfidiæ Magistris.
Nusquam tantum ad nocendum vel solertiæ, vel au-
daciæ. Taceo fastum, superbiam, rapacitatem, sæ-
uitiam. Taceo dissolutam in omnibus vitæ parti-
bus licentiam. Quibus ferendis ita fatigatus est
mundus, ut verendum non sit, ne quid nimium ex-

aggerare videat. Vnum dico quod inficiari ne ipsi
quidem poterunt: Ex Episcopis fere nullum: Ex
parochiarum præfectis non esse centesimum quent-
que, cuius si de moribus ferenda sit secundum Ca-
nones sententia, non sit vel excommunicandus,
vel minimum à munere abdicandus. Videor ali-
quid incredibile dicere, adeo prisca illa discipula,
quæ exactiorem censuram de moribus Cleri fieri
præcipiebat, obsoleuit: Sed omnino res ita se ha-
bet. Eant nunc qui sub Romanæ sedis vexillis &
auspicijs militant, & de sacerdotali apud se or-
dine gloriantur. Certe quem habent, neque à
Christo, neque ab eius Apostolis, neque à Patribus,
neque ab Ecclesia veteri esse constat.]
Mihi videtur nullo in ordine tanta esse impu-
dentia, quanta est in Caluino: sunt enim multa mil-
lia sanctorum Episcoporum, parochorumque, uti
planum est.
Caluini immanis est superbia, qui alijs calum-
niandis stigmatum suorum aboleri infamiam pos-
se putat. Quomodo enim ille omnium Episco-
porum, & parochorum conscientias nouit? An
homo vnus tantum ab re sua oculi habuit, ut om-
nium in Episcoporum pastorumque acta inqui-
reret?
Verum ista mittamus. Calumniatori ne Deus qui-
dem satisfecit vnquam. Et improbus hoc esse inge-
nio videmus, ut potius aliorum insectatione, quam
vitæ suæ emendatione dedecora sua se aboleri posse
arbitrentur.

VERSUS 14.

Vos estis lux mundi.

QUESTIO I.

Quæ lux mundi?

§. 1. VERA lux est, primogenia & supercœlestis, Christus
ipse Christus, nec alius quisquam eo
sensu lux dicitur: imo Ioan. 1. 9. Christus lux esse
asserit, Ioannes negatur esse. Eodemque modo
apud Prophetas, Isa. 60. & Euangelistas, Ioan. 3. 19.
8. 12. & 9. 5. Ioannes tamen Baptista dicitur
Lucerna ardens: Ioan. 5. 35. itemque Ecclesiæ Docto-
res, Philipp. 2. 15. Ephes. 5. 8. mutuum enim lu-
cem ab increata luce acceperunt; non sunt na-
tura lux, sed tenebræ, gratia vero, vocatione of-
ficio docendi, noua lux in Domino, lux externo mi-
nisterio illuminans, non intimæ animorum men-
ti illucens; Hoc enim facit sola lux creatrix &
recreatrix, quæ illuminat omnem hominem venien-
tem in hunc mundum. Hos ergo lucem appellat,
quia verbo, & opere viam demonstrant, præcun-
que. Græcè dicitur *τὸ φῶς*, illa lux, quasi sol
orbis sit, qui solus tenebras Spirituales excludit.
Hinc & baptismus apud Græcos, quo ad lucem
filiorum admittuntur, *φωτισμὸς* dicitur, Illumi-
natio.

§. 2. Hæc de Apostolis, eorumque discipulis, &
successoribus intelligenda esse, non modo Ca-
tholici, sed Sectarij quoque docent. Nunquam
enim, nec mundus corporali, nec Ecclesia spi-
rituali luce destituitur. Hinc Caluinus optime iudi-
cat, 1. 4. instit. c. 3. §. 2. & 3. [Hoc ministerium
esse præcipuum neruum, quo fideles cohæreant, mini-
stris Christum adesse: neq; Solis lumen ac calorem,
vel

querelis c. 7. c. 15. Ioan. 9. Hinc etiam concludebant: disciplinam, & severitatem morum per Christum solui: cum tamen solus Christus legem perfectissime servaret.

Musculi calumniæ. Porro iniqua est querela Wolfgangi Musculi; suis doctoribus tale quid accidere, cum docent non esse credenda, quæ vel per Pontificum decreta, vel Conciliorum sanctiones, vel Monachorum somnia sunt inducta. Iniqua inquam est ista querela. Neque enim vllum damnamus, quod Monachorum somniis non credat; neque solum hæreticos accusamus, quod Pontificum & Conciliorum sanctionibus non acquiescant: Sed insuper eos accusamus tanquam divinæ legis violatores; nec hoc modo, verum etiam dicimus, eos doctrina impia divinæ legis auctoritatem tollere. Docent enim eos, qui vere credunt, legis violatione, poenam non incurere, ut in Epistola ad Romanos ostendi. At Christus peccatoribus iudicium, Concilium, inferos minatur. Cum autem se, quamvis irascantur, talem, aut fatue dicant fratribus, negent eos fieri, sane legem ipsam auferunt: cum poenam, quæ sancita est, non agnoscunt.

Hæretici legem violant, & docendo solvunt. §. 2. Prava vero est, & Libertinis fauet aduersarij hæresis, ut ex Caluino constat, l. 2. instit. c. 7. §. 15. [Quæ vero de maledictione dicuntur à Paulo, non ad institutionem ipsam pertinere, sed solum contrin-

genda conscientie vigorem, constat. Non enim solum docet Lex, sed imperi de exigat quod mandat. Si non exhibeatur, imo si qua in parte ab officio celsetur, maledictionis fulmen stringit. Hac ratione dicit Apostolus, omnes qui sunt ex operibus legis, esse execrationi obnoxios, quia scriptum sit, Execrabilis omnis qui non complet omnia.]

Hæc in explicat one Pauli refutani. Hoc solum moneo, ab eo legem tolli, qui conscientie constituta vigorem ab ea tollit. Nisi sit lex mere poenalis; quamvis & illa suo modo conscientiam obliget. Hac enim in parte differunt leges, & exhortationes. Itaque falsa veris miscet Caluin. l. 2. cap. 7. §. 14. [Nunc ergo

(inquit) quoniam vim exhortationis erga fideles habet Lex, non quæ eorum conscientias maledictione liget, sed quæ pigritiam subinde instando excutiat, & imperfectionem vellicet: multi dum volunt significare hanc ab illius maledictione liberationem, dicunt, abrogatam esse legem fidelibus (de morali adhuc loquor) non quod amplius illis non tibeat, quod rectum est, sed duntaxat ne sit illis, quod antea erat, hoc est, ne eorum conscientias per terrendo & confundendo, damnet ac perdat. Et sane talem legis abrogationem non obscure docet Paulus. A Domino quoque

Paulus non liberat à lege conscientias. fuisse prædicatam ex eo apparet, quod opinionem illam de Lege à se dissipanda non refutasset, nisi inuallisset inter Iudeos. Quum autem non potuerit temere sine vilo prætextu emergere: credibile est ab eius doctrina falsa interpretatione fuisse natam: quam licet cuncti ferè errores occasionem à veritate sumere confutuerunt. Nos vero ne ad eundem impingamus

lapidem, accurate distinguamus quid in lege sit abrogatum, quid firmum adhuc maneat. Quum testatur Dominus se non venisse ad legem abolendam, sed ad implendam: nec præteritum donec cælum ac terra transeant, apicem ex Lege, quin omnia fiant: nihil de obseruantia Legis per suum aduentum detractum iri satis confirmat. Et merito: quando in hunc finem potius venit, ut eius transgressionibus mederetur. Manet igitur per Christum inuolabilis Legis doctrina, quæ nos docendo, admonendo, obiurgando, corrigendo ad omne opus bonum formet ac comparet.]

Addendū est manere legem, non modo docendo, admonendo, obiurgando, corrigendo, sed conscientiam confringendo, transgressoribus iram Dei, atque poenas

inferendo. Quæ enim dixerit, fatue, reuserit gehennæ ignis.

§. 3. Christus legem seruauit, adeoque perfectissime impleuit. Legem enim animo, verbis, opere sine vlla exceptione consummavit. Maxime vero per caritatem perfectissimam, ut monet Tract. 7. in Ioan. nem S. Augustinus, Venerat autem tempus ut impleveretur Lex per dilectionem, quia à Iudæis non poterat impleri per timorem. Vnde Dominus dicit: Non veni soluere Legem, sed adimplere.

Deinde promissiones exhibuit. Omnis enim Lex, omnisque Prophetia huic ad scopum tendebat. Denique quod in lege erat imperfectum, sustulit, ornamenta adiecit. Gratiam attulit, quæ seruari posset, bene interpretatus est, ne præpostere seruaretur.

§. 4. Magnus est, & damnabilis error Caluini, l. 4. instit. c. 13. §. 12. Omnia mandata esse, quæ Christus dixit nulla consilia duntaxat. [Age, inquit, calumniam esse dicant, quod antea tradidi, non esse contentos præscripta à Deo regula. Atqui etiam si taceam, ipsi Christus satis se accusant aperte enim docent se plus oneris suscipere, quam suis Christus imposuerit, quoniam

scilicet Evangelica consilia de diligendis inimicis, de non appetenda vindicta, de non iurando, &c. se feruatos promittant: quibus non sunt communiter astricti Christiani. In eo quam nobis antiquitatem obtemperant. Nulli inquam veterum hoc venit in mentem: omnes vna voce clamant, nullam penitus voculam à Christo emissam, cui non sit necessario obtemperandum. Et hæc ipsa nominatim, quæ isti boni interpretes Christum consuluisse duntaxat nugantur, iussa esse, nulla dubitatione vbique docent. Sed quia hunc pestilentissimum errorem esse supra docuimus, satis hic fit breuiter notasse, ea opinione fundatam esse monachismum qui nunc est, quam merito pii omnes execrari debent: ut scilicet fingatur aliqua esse perfectior viuendi regula, quam ista communis vniuersæ Ecclesiæ à Deo tradita. Huic fundamento quicquid superstruitur, non nisi abominabile esse potest.]

Fraudem hoc loco, & hæresin reprehendo. Fraudem quidem; quod exempla consiliorum ponit illa, quæ in sacris quoque dicimus. Diligere enim inimicos, illis offensam remittere præceptum est, non consilium. Vindictam sibi præstare damnabile est, iurare ut Christus prohibuit, nunquam licet; Lex enim iurandi meritatem, leuitatem & periuriam vetat. non omne iurandum. Hæresin vero; omni vocula à Christo emissæ necessario obtemperandum esse. Solum enim cepit, de voce imperante, non de consulente, & suæ quemque libertati relinquentem accipiendum est. In primitiua Ecclesia, venditis patrimoniis pecuniam deponebant ad pedes Apostolorum, perfectior illa erat viuendi ratio, quam aliorum, qui suis facultatibus utebantur; nec mandatum tamen vendendi, & depoenendi acceperant, sed Consilio id faciebant.

§. 5. Non modo hæreticos Catholici hinc verbis refutant, verum etiam illos alios sectarios conuincunt, nempe Anomomos, & Antinomomomos, de quibus l. 5. præla Polit. de legibus tractans egi. Hoc loco Davidis Christi verba ponere consultum duxi: ut appareat eos in euntium ta confutare socios sectas, ut tamen etiam ipsi à veritate longissime abeant. [Ideo constanter (inquit) excludendus est furor Antinomomorum, qui fingunt legem in Ecclesia non amplius prædicandam esse. Cum enim in Ecclesia necesse sit agnoscere peccatum & iram Dei, perspicuum est, ministerio legis opus esse; Rom. 7. Per legem agnitio peccati. Item, Lex iam efficit. Rom. 7. Peccatum non cognoui nisi per legem. Quod autem disputant Antinomi magnitudinem peccati & iræ Dei, nulla alia re illustrius conspici, quam in morte

morte filii, ideoque prædicatione legis nihil opus est, hæc quam sit inutilis confectio, hæc gratissima ratio demonstrat. Quod si legem non potest agnoscere, aut cogitari causa, propter quam filius Dei mortem subiit, & pro nobis maledictum factus est, nec magnitudo beneficii Christi, qui nos liberauit à maledictione legis, factus pro nobis maledictum, potest intelligi. Sed refutatio Antinomorum maxime illustrat hæc concio Christi in monte, Comprehensa 5. 6. 7. capite Matthæi, in qua expressis verbis adsecratur, se nullo modo abolere Legem, sed implere. Quæ sententia ut studiosis illustrior fiat, cogitent Christum his quatuor modis implere Legem. I. Quia ipse pro sua persona est conformis normæ Legis diuinæ, & perfectus est talis, & præstat talem obedientiam, qualem lex flagitat. II. Quia satisficit pro nobis, deriuat in se iram Dei aduersus peccata omnium hominū, & persoluit sufficiens *ἀντὶ* propter quod nobis donatur, & imputatur iustitia, perinde ac si Legem fecissemus. III. Quia restituit legem in nobis. Effundit enim in peccata credentium suum Spiritum, qui obedientiam & conformitatem cum Legge Dei in hac vita inchoat, & postea consummabit, ut Ierem. 31. dicitur, Dabo legem meam in corde eorum. IIII. Quia sancit & confirmat doctrinam Legis & docendo veram ac genuinam Legis sententiam illustrat, detestis opinionibus falsis Phariseorum, & Monachorum, qui finxerunt Legem Dei satisfieri externa disciplina, & hanc mereri remissionem peccatorum, & esse iustitiam coram Deo, & meritum Vitæ æternæ.

Contra hos errores docet in hac concione Christus, Legem Dei nequaquam satisfieri externa disciplina, præcepta Decalogi postulare obedientiam non solum in externo opere, sed in mente, voluntate, & corde integram conformitatem cum hac norma. Suntque hæc Conciones Christi veræ & proprie sententia iudicii diuini aduersus peccata in genere humano proposita, ut agnoscamus peccatum, & iram Dei, & agamus poenitentiam, & confugamus ad Christum Mediatorem.

Hanc commonefactionem in initio recitauit, ut considerent studiosi, Ministerium Legis agnoscere peccatū, necessario in Ecclesia retinendum esse: & totam explanationem doctrinæ de Legge Dei, quam in locis institutis, ad hoc caput illustandum referri possit: & ut cogitent accuratissimis limitibus discernenda esse genera doctrinæ, Legem & Euangelion: hanc concionem Christi, quæ tribus sequentibus capitibus continetur, nequaquam esse vocem Euangelii seu Christi propriam, sed esse doctrinam Legis, ac ad Decalogum pertinere.

§. 6. Multa contra hæc l. 17. & 18. apud S. Augustinum à Faustio Manichæo hic obiciuntur. Nam primo. Dixisse hoc Christum negat: quia Ioannes, qui in monte fuit, eius non meminit, Matthæus vero, qui tum nondum erat Apostolus, recenset. Deinde ideo soluisse legem, quia nihil tale eo faciente Iudei non suspicarentur. Tertio, nihil detrahi, nihil addi Deo legi patitur, Deut. 32. Et l. 18. iam nec se nec Augustinum seruare legem, ideo Christum abrogasse. Se quidem non credere, hæc dixisse Christum, Augustino vel seruandam legem, vel Christum abnegandum.

Quæ etiam l. 19. amplius urget idem Faustus. Respondet S. Augustinus ad primū. Matthæum potuisse verba de Christo scribere etsi non adfuit, alioqui nec Manichæo credendum, ut qui non adfuit, cum à Christo ista dicerentur. Nos autem, inquit, non propterea dicimus non credendum Manichæo, quia dicta factique Christi non interfuit, & longe post natus est: Sed quia de Christo contra Christi discipulos loquitur. & contra Euangelium, quod eorum auctoritate firmatum est.

Ad alterum respondet. Iam illud quam sit infirmum

quis non videt, quod aut non eum dicere potuisse, Nolite putare, Christus quia veni soluere legem, aut Prophetas, non veni soluere sed adimplere: nisi aliquid tale iam fecisset, ut in hanc suspensionem legem posset venire: quasi nos negemus Iudeis non intelligentibus videri potuisse Christum destructorem legis & Prophetarum: Sed hoc ipsum est, cur ille verax & veritas non potuerit de aliâ lege, & de aliis Prophetis dicere, quod eos non solueret, nisi de iis, quos illi eum soluere suspicabantur. Quod hinc etiam satis confirmatur, quia ibi sequitur & dicit: Amen dico vobis, donec transeat calum, & terra, iota vnum, aut vnus apex non transiet de lege, donec omnia fiant.

Ad tertium libro 18. & 19. responderet. Abrogatam non esse legem ærimoniam, sed potius abrogatione Lex carpitur perfectam. Ea Christiani ex lege, & Prophetis non faciunt, monialis quibus significata sunt ista, quæ faciunt. Ille quippe erat figura futurorum, quas rebus ipsis per Christum reuelatis & prætemple sentatis auferri oportebat, ut eo quoque ipso, quo hæc ablata sunt, ea est lex & Propheta implerentur. Ibi quippe & hoc scriptum est, daturum Deum testamentum nouum, non quale deditur, patribus eorum. Populus enim ille pro suo corde lapideo, multa præcepta magis sibi congrua, quam bona acceperat, quibus tamen figurarentur & prophetarentur futura: Sed tunc à non intelligentibus celebrabantur, cum autem venerunt & patefactæ sunt, quæ illi significabantur, non iam illa iubentur faciendæ, sed leguntur intelligendæ.

Vnde nec vane superstitioni succubimus, nec illud Euangelij caput falsum esse dicimus, nec Christi discipulos nos negamus: quia ea ratione veritatis, quam pro meis viribus toties exposui, non aliam legem, nec alios Prophetas, quam eos quos Catholica tenet auctoritas, non venit soluere, sed adimplere.

Deinde libro decimonono pluribus exponit. Quomodo Christo implevit legem caritate, quodque nihil contra Dei præceptum addiderit.

QVÆSTIO II.

An Christus, cum suam legem confert ei, quæ dicta est antiquis, nouam omnino condat?

§. 1. Magna est inter auctores, & viros doctos controuersia. An legi veteri Deus aliquid addiderit, an vero falsas Phariseorum traditiones, interpretationesque exclusit. Nouatores contendunt, tantum veterum legum corruptiones, cortexisse. Ita Galuinus l. 2. inst. t. 8. §. 7. [Hunc (inquit) quum esse Legis sensum dicimus, non nouam ex nobis interpretationem ingerimus, sed Christum sequimur, optimū Legis interpretem. Quum enim Pharisei peruersa opinione populū imbuisent, Legem perficere, qui externo opere nihil aduersus legem perpetuassent: hunc periculosissimū errorem arguit: & impudiciū mulieris aspectum, scortationē esse pronuntiat: homicidas restatur, quicumque fratre oderint, facit enim reos iudicio, qui vel ira animo conceperint, reos consilio, qui murmurando aut fremendo aliquam offensi animi significationem dederint, reos gehennæ ignis, qui conuiciis & maledicentia in apertam iram profilierint.]

Eodem sensu Bullingerus: [Et hinc claret duplicē esse, Pharisei iustitiam, aliam quidē Pharisaicā, ac falsam, aliam vero Christianā, ac veram, Pharisaica iustitia oritur videtur ex vitio & adulterino legis sensu. Hærebant Pharisei in cortice & externo opere legis, ad medullā non penetrabant, neque spiritum, & ipsum legis ingenium germanū capiebant. Idcirco iustos sese esse arbitrabantur, & legē impleuisse, si neminē occidissent gladio, si neminem per rapinam, & vim publicā spoliassent sitis facultatibus, si concubitu adulterino alienas uxores non polluisent, breuiter si Legem secundum literam tenerent præstitissent: interea vero nullā habebant rationem fidei: finē & spiritum legis profus ignorabant, mentes, & animo inquinatissimi erant. Ergo quæ se præditos putabāt iustitia, non erat iustitia, sed hypocritis potius, nā in 23. c. apud Matthæū Dominus vobis ait, scri-

ba & Pharisei hypocritæ. quia similes estis se pulchris dealbatis, quæ totis quidem apparent speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, omnique spurritia. Sic & vos foris apparetis quidem homines iusti, intus autem pleni estis fictione, & iniquitate.

Christus
noua qua-
dam addi-
dit.

§. 2. Mihi certissimum videtur, quædam ex veteri lege Christum tollere, & noua eorum loco reponere. Quædam vero à Phariseorum corruptelis vendicare, & recte interpretari, & sua de cæ ratione mentem legislatoris ostendere. Itaque qui vnam duntaxat responsionem adferunt, à vero sensu aberrant; quod eo magis miror, quod iam olim inter Augustinum & Faustum Manichæum tribus libris disputata sit illa quaestio.

Manichæi
Mosis legem
destruunt.

Urgebat I. 19. Faustus. Aut Christum non dixisse: Non veni soluere legem, &c. aut si hoc dixisset: Debere Augustinum seruare legem, nec soluere, quam non soluisset Christus, aut si id noller, non esse discipulum Christi. Addit Faustus. Christum locum de præceptis, quæ per Enoch & Seth & ceteros iustos promulgata fuerunt. Vt non occides, &c. hæc Christum adimplere, cum dicit: ne irascamini. Alia: vt dentem pro dente, destruere. Itaque illa quæ Mosis sunt, destructa, quæ veterum iustorum, impleta.

Respondet Augustinus de Cæremoniis, vt supra dictum. Non seruare eas Christianos, quia iam Christus, quem venturum nuntiabant, aduenit. Vnde, inquit, quid mirum est, quid absurdum, imo quid non congruum & consentaneum, si post eius cessante aduentum, quicquid ideo fiebat, vt eius prænunderet aduentum? Figura igitur rerum, quæ ad hoc obseruabantur, vt ipsa earum obseruatione venturus Christus prophetaretur, vsque adeo non debent propterea putari per Christi aduentum non impleta, quia illo veniente non obseruantur, vt nisi iam per aduentum Christi impleantur, adhuc obseruentur.

Denique has adeo non obseruari à Christianis, quia eadem Christus implet, nec promittuntur amplius. Itaque illa ait non soluta, sed impleta.

Præcepta
moralia
non soluta.

De præceptis morum ita respondet. Illa præcepta Non occides, & similia, non esse per nouam aditionem adimplenda. Ita cap. 20. Proinde primum ab his quero, vtrum illi antiqui iusti, Enoch & Seth, hos enim potissimum Faustus commemorat, & si qui alij, non solum ante Moysen, sed & si qui ante Abraham fuerunt, irati sint fratri sui causa, aut dixerint fratri satue. Si enim non dixerunt, cur non & talia docuerunt? Quod si & talia docuerunt, quare quemadmodum vel eorum iustitiam doctrinamque Christus adimplerit, addendo, Ego autem dico vobis, si quis irascitur fratri suo, aut si quis dicit racha, aut si quis dicit satue, reus erit iudicii, vel consilij, vel gehennæ ignis: quandoquidem & illi eodem modo vivebant, eodem modo viuendum monebant? An ignorabant illi iusti frenandam esse iracundiam, nec perulanti conuicio fratrem esse lacestandum: aut nouerant quidem, sed ab his se abstinere non poterant? Ergo reuerant gehennæ: quomodo igitur iusti? Profecto enim nec imperitiam rerum ad suam officium pertinentium, nec intemperantem aures dicere eorum fuisse iustitiam, in tantum vt eos faceret reos gehennæ. Cur ergo illam legem, secundum quam vivebant antiqui iusti, hæc addendo Christus impleat, cum eorum quoque iustitia sine istis esse non posset? An dicturus es, quod præcepta iracundia & lingua improba, ex quo venit Christus, cepit ad iniquitatem pertinere, antea vero non erat iniquum, vel corde vel ore ista committere? Sicut in quibusdam rebus pro temporum proprietatibus institutis, inuenimus nunc aliquid non licere, quod ante licuit: vel quod ante non licuit, nunc licere. Non vsque adeo desipis, vt hoc dicas sed etiam si dicas responditur tibi, quod secundum istum intellectum Christus non adimplere venerit, quod legi antiqua defuit, sed legem instituere quæ non fuit, si dicere fratri satue, cum apud antiquos iustos non fuisset iniustum: nunc iracundiam esse Christus voluit, vt qui quis hoc dixerit, reus sit gehennæ.

Sententia igitur Augustini est, hicin illis nouam legem non esse latam. Si d error in eorum confutationem, qui homicidium, non nisi humani corporis inuersionem, intelligebant. Dominus enim omnem voluminarium motum ad nocendum proximo prohibet.

In repudio vxoris, noua lex est lata, seu potius antiquissima reposita. Nam prima lex erat: vxorem non dimittere. At dispensationem, seu priuilegium Deus interposuit propter duritiam cordium Iudaicorum: quod priuilegium Christus fustulit, & legem redidit: graui, non dissoluit.

§. 3. Ex S. Augustino itaque de recentium disputationibus iudicandum est. Quod enim quidam aiunt, Christum se opponere antiquis, & Moisaicis. Id quidem Fausto, non autem Augustino probabatur. Quam enim Faustus dicebat adimplerem aliquo additamento factam, eam Augustinus negat. Sed ait veteribus quoque ipsam additionem fuisse mandata. At nunc audebant Pharisei & discipuli, Non occides, & hoc antiquis dictum esse. At Christus monet, calumniose se traduci, quasi legem soluat, cum non modo manum à cæde continere iubeat, sed linguam quoque à conuicio, & animum à consensu. Existimant nonnulli illa quidem verita in veteri lege, atque adeo ipsam veritatem concupiscentiam, sed minus expresse. Verum miror hæc à iuris doctis adferri. Vt enim taceam expressissimam mandata, non concupisces, in veteribus tabulis fuisse, terum constat sane D. Paulum, Rom. 7. 7. legi tribuere cognitionem concupiscentiæ. Eadem etiam lex impudicos aspectus prohibebat. Nec defuit Scripturæ verba quæ eas peccata esse demonstrent. Addo denique dilectionem Dei ita præceptam, vt addidit I. possit. Iubet enim lex ex toto corde diligere.

Nec mihi valde ab hac expositione veteres abiisse videntur, etiam illi qui aliter sensisse existimantur, arguendoque in aliam sententiam citantur. Tert. de patient. c. 5. nationem Merito ergo benedictus, quia & fidelis: merito fidelis, quia & corrigi patient. Ita fides patientia illuminata, quum in nationes seminat. naretur, per semen Abraham, quod est Christus, & gratiam legi superduceret, ampliando adimplendaque legi adiutricem suam patientiam præferebat, quod ea sola ad iustitiam doctrinam retro defuisset. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fenerabant: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim impatientia occasionebus legi ferebatur. Facile erat absente Domino patientia & Magistro. Qui postquam superuenit, & gratiam fides patientiam composuit, iam nec verbo quidem lacessere, nec satue quidem dicere sine iudicii periculo licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemplum lingua venenum plus lex quam amiserit, inuenit: dicente Christo: Diligite inimicos vestros, & maledicentibus benedicite: & orate pro persecutoribus vestris, vt filij sitis Patris vestri celestis.

Non ait Tertullianus patientiæ legem non fuisse. Lex patientiam defuisse, legis adiutricem, non enim hientia tanta gratia fuit, quantam præsentia Christi attulit fuit, copiose sane præceptum datum Abrahamo ostendit patientiam: Tale præceptum quod nec Domino perfici placuit, & patientia patienter audiuit, & si Dominus voluisset, implevit. Atque, hoc defuit. est quod monet Augustinus I. 19. c. 27. contra Faustum. Vides quam sit alter intelligendum, quod ait, Non se venisse legem soluere, sed adimplere, scilicet vt non quasi semiplena ista verbis integraretur, sed vt quod litera iubente propter superbiorum presumptionem non poterat, suadente gratia propter humilium confessionem impleteretur opere factorum, non adiectio gratiam ne verborum. Fides enim sicut Apostolus ait, per dilectionem operatur. Vnde idem dicit, Qui enim diligit alterum, legem impleuit. Ista charitatem quia veniens Christus, per Spiritum Sanctum, quem promissum misit, in manifestatione donauit, quæ sola charitate iustitia Legis posset impleri: propterea dixit, Non veni soluere Legem, sed adimplere.

Hoc

seruando. Nec vero id ipsum simpliciter posuit, sed ut audito-
rem excitaret, atque ostenderet, perfectiorem se introducere
disciplinam. De leg's igitur impleione vsque ad finem
loquitur, cuius nulla pars est, quæ non aliquando ab
aliquo perfecte seruata sit, semperque vsque ad fi-
nem sæculi seruanda.

VERSUS 20.

*Qui ergo soluerit vnum de manda-
tis istis minimis, & docuerit sic
homines, minimus vocabitur in
regno cælorum. Qui autem fece-
rit, & docuerit, hic magnus voca-
bitur in regno cælorum.*

QVÆSTIO I.

*An hic recte concludant Sæctarii nullum esse
peccatum veniale?*

§. 1. **R**espondi de hoc loco in defens. Bellarm. l. i.
c. 12. contra Pareum, libro quem merito de
crudelitate Calvinistica appellauit. Verum ob alio-
rum obiectiones vberius hoc loco respondendum
est. Omnium quidem illa est argumentatio. Viola-
tio minimi mandati excludit regno cælorum; mini-
ma igitur peccata sunt mortalia. Ita Calvinus l. 2. c. 8.
„ §. 59. [Vtinam (inquit) reputarent quid sibi vellet illud
„ Christi dictum, qui transgressus fuerit vnum de man-
„ datis istis minimis, & docuerit sic homines, nullus ha-
„ bebitur in regno Cælorum. An ex eo numero non sunt,
„ dum legis transgressionem ita extenuare audent, ac si
„ digna morte non esset? Atqui oportuerat considera-
„ re, non simpliciter quid præcipitur, sed quisnam sit
„ ille qui præcipit, quia in qualicumque mandata ab eo
„ Legis transgressiuncula eius authoritati derogatur.
„ An illis parum est Dei Maiestatem vllâ in re violari?
„ quicquid, Deinde si suam in Lege voluntatem exposuit Deus,
„ displicet, quicquid Legi contrarium est, illi displicet.] Atque
„ hæc hunc in modum Calu. hoc loco insinuat. Daniel
„ est malum. Tossan. alii. Responderat Bellarmin. & Patrum au-
„ thoritate responsionem firmauerat. Non dicit, qui sol-
„ uerit, sed, qui soluerit & docuerit sic homines, non exclu-
„ ditur qui otiosum verbum dixerit, sed qui negarit esse
„ peccatum, otiosa loqui. Ita Hieronymus, & Augusti-
„ nus de Sermone Domini in monte l. 1. Altera eorum-
„ dem solutio, minima vocari, non quorum violatio
„ minimi sit criminis, sed quæ seruata minimè perfici-
„ ant, ut non adulterabis, & cætera de genere horum,
„ perfectiora enim tradidit Dominus. Tertia D. Chry-
„ sostomi, minima vocari modestiæ causa à Christo, illa
„ quæ ipse adiecit. Denique illa non irasci, non tacere,
„ non fatue dicere esse eiusdem mandati gradus. Hic
„ sensus Bellarminianæ responsionis.
„ Illi obiicit Pareus pag. 152. [Primo. Etsi præcipue
„ falsis doctoribus, legis diuinæ deprauatoribus ibi mi-
„ netur, eandem tamen pœnam deinceps ad quosuis
„ legis transgressores extendit, non dicit: nisi abundaue-
„ rit doctrina vestra, sed iustitia vestra, ergo non solis deprau-
„ atoribus, sed violatoribus exclusionem minatur.
„ 2. Insultum est, minima vocari non occides, & similia,
„ nam etiam illud: non concupisces, huc pertinet. 3. Alia
„ glossa est absurdior, quia Christus non addidit noua
„ mandata, sed vetera vindicauit à corruptelis. Minima
„ vero mandata vocat quadam mimeli, nam Mosaicam
„ Legem suis deprecatoribus postponebat. 4. De gradibus
„ nodum astringit, non soluit: Totum enim manda-

tum violatores regno cælorum excludit, ergo & o-
mnes gradus. Totum enim mandatum prohibet ge-
nus homicidii, gradus mandati prohibent species ho-
micidii, omne autem homicidium tam in genere, quam
in specie excludit.]

Excepi obiectionem in hunc modum: Non me-
lior igitur patrum, quam Bellarmini conditio, eorum
glossa, insulsa, absurda. Calvinistarum sola, palato
facit, & auribus expositio, Ne temere tamen assentia-
mur, omnia probemus.

Ad. 1. Agit illis verbis Dominus, de doctrinæ de-
prauatoribus. Nam toto illo capite, non modo mo-
res Scribarum & Phariseorum perstringit, sed etiam
doctrinæ corruptionem, & his ipsis verbis hoc eum
agere, non tradunt modo orthodoxi, quos Pareus o-
dit, verum etiam Magistri eius, quibus inscius con-
tradicit.

Sed obiicit: De vitâ & moribus etiam postea tractat cum
ait, Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam scribarum, &
Phariseorum. Respondeo id verissimum esse, nec ne-
gamus etiam improbos mores regno cælorum exclu-
dere. Qui soluerit vnum de mandatis, & cuius iusti-
tia non abundauerit plusquam Phariseorum, damna-
tionis sententia percellitur, non tamen ideo non agi-
tur prioribus, de facto doctrinæ coniunctim solu-
entibus, posterioribus, de solis factis, non doctrina.
De doctrina prius, de factis deinceps agitur, de factis
vero enormibus, nam quorum iustitia par erat iustitiæ
Phariseorum, hypocritæ erant flagitiosissimi, non le-
uibus obnoxii. Cum ergo iungantur à Christo facta
& doctrina, non debent à nobis seungi.

Nunc etiam hoc addo. Hier. August. l. 1. de Ser-
moni Domini in monte, c. 16. & 17. Chrysost. hom. 16. in
Matth. Greg. l. 19. in Iob. non modo ita interpretari.
Sed etiam vi verborum coactos Calvinianos, Verba
Danielis Tossant. [Et sic docuerit homines, Ergo
ne licet impune soluere legem, modo quis non do-
ceat. Respond. soluere legem hoc loco significat con-
temnere de ea loqui, illam eneruare & male interpre-
tari: quod nominatim fiebat à Phariseis, quos expref-
se taxat, vt ex sequenti versu apparet: Ideo non libe-
rantur à pœna violatores Legis, in genere: verum hoc
loco peculiare iudicium denuntiatur falsis doctori-
bus & interpretibus. Ac si debant quidem Pharisei in
Cathedra Moysi, quatenus lex in templo & Synago-
gis agebatur. Sed rursus illam solvebant & enerua-
bant falsis suis interpretationibus, omnia in externa
quadam obedientia collocantes.]

Quin & Wolfgangus Musculus expresse idem
asserit, vt Pareo maior cum suis, quam nobiscum sit
contentio. Verba sunt. [Ista conclusionis vice ex
præmissis inferuntur, & cum primis doctores regni
cælorum concernunt. Non enim simpliciter di-
cit: Quisquis soluerit vnum ex mandatis hæc mi-
nimis, minimus vocabitur in regno cælorum. Quis-
quis autem fecerit, hic magnus vocabitur. Sed vtraq;
parte addit: Et docuerit. Videtur autem hæc conclu-
sione partim respicere ad id quod dixit, ne existime-
tis quod venerim ad destruendam legem aut Prophe-
tas: partim admonere discipulos, quæ doctrinæ pari-
ter ac vitæ perfectio à doctoribus requirenda sit in re-
gno cælorum: id est, Ecclesiæ illa noui Testamenti.
Quasi diceret, Longe alia perfectione vitæ & doctri-
næ opus est doctoribus in regno cælorum, quam à
scribis & Phariseis præstari videtis: tam videlicet ab-
est, vt venerim ita annuntiare regnum Dei, vt diuinæ
legis veritatem ac vigorem eneruem. Affirmo enim
vobis, minimos fore vos in regno cælorum, si scriba-
rum more vel minima legis mandata solueritis, & sic
docueritis homines.]

§. 2. Ad 2. & 3. Cum reprehensionem SS. Patrum
finit

filii e argumento contineant, nihil est quod respon-
deamus. Duo errores eius huc pertinet. Nam primus,
enim dicit: Ex mandatis veteris Legis, est etiam illud: Non
concupiscis. Ergo etiam qui soluit mandatum concupiscencie
inordinatis motibus subit, vel deliberatis, minimus erit in re-
gno cœlorum: Ille, inquam, iam supra refutatus est.

Alter error de legibus nouis à Christo non latis, à
Vorstio, aliisque refutatur & alterius disceptationis est.

Ad 4. Quis sit gradus, non intelligit. Species homi-
di non sunt gradus, absit, gradus enim sunt quibus
ei peruenitur, suggestio, motus primus, deliberatio,
ita, indignatio verbo expressa, contumelia, nutans vo-
luntatis in eadem acclinatio, plena consensio, occa-
sionis cura, cædes. Itaque tota ratiocinatio quam im-
peritia fecit, d scissa est.

Verum in illa expositione, vt solidissima persisto.
Agi de illis qui ita mandatum minimum soluant, vt
soluendum esse doceant. Qui enim ociosum verbum
dixerit: non ille ideo aeternum damnabitur, sed si
quis ociosum verbum ita dixerit, vt peccatum esse
neget: ille enim hæreticus est. Atque hoc est, quod
Nazianz. dixit, & inquit ἐν βίῳ τὸ κατὰ μὲν.

§. 3. Aliam solutionem ex Caluini commenta-
tio deducere haud difficulter possumus. [Potro mi-
nima legis mandata vocat ex sensu hominum: nam
et si non idem omnibus inest pondus, sed, dum inter
se conferuntur, alia aliis minora sunt: nihil tamen
minutum censere fas est, de quo præcipere dignatus
est cælestis Legislator. quantum enim sacrilegium
est quicquam contemptum accipere, quod ex fa-
cto eius ore prodierit? Nam hoc modo in ordi-
nem cogitur eius Maiestas: quare vbi minuta præ-
cepta vocat Christus, species est concessionis.]

Sine dubio sacrilegium est, contemptum accipere,
quod ex facto Dei ore prodierit. At vero non con-
temnimus ea mandata, quorum violatione mini-
ma peccata patrari dicimus; sed mortalia, & sempi-
ternorum ignium rea negamus. Itaque si sensus est.
Qui soluerit, id est, contemptum acceperit minima
Dei mandata, minimus erit in regno cœlorum, non
erit inter nos pugna. Si quis enim exigua se culpa a-
stringi existimet, ociose loquendo, aut immoderate
ridendo, in Dei aeterni contemptum, iam morta-
le crimen est, non actionum ipsarum turpitudò,
sed impietas, qua Numen spernitur. Imo adia-
phora, si quis ad Dei contemptum referat, vt studia
litterarum, ambulationem, cantum, mortalis deli-
cti reus est. Quod si igitur quispiam ista duelle-
te conetur, non tamen inde confecerit, soluere
minima mandata crimen esse, sed cum superbo
& profano Dei contemptu soluere, id demum esse
damnabile.

VERSUS 21.

*Dico enim vobis, nisi abundauerit
iustitia vestra, plusquam Scriba-
rum, & Phariseorum, non intra-
bitis in regnum cœlorum.*

QVÆSTIO I.

Quæ sit iustitia Phariseorum?

§. 1. **V**eram iustitiam non fuisse Phariseorum o-
stendit de regno cœlorum exclusio. Quis-
quis enim vere iustus est, in regnum cœlorum ad-
mittitur.

Itaque non indicat eiusdem generis esse iustitias
Apostolorum, & Phariseorum, gradu distinctas;
Adami Conz. in Euang. Tom. I.

sed omnino diuersas, Analogiâ quadam similes, v-
ti sunt res veræ, & vmbaticæ. Atque ita accipiendum
ἐκείνους οὐκ εἶναι; dicitur enim de eo quod redundat, &
superest, Ecclesiast. c. 3. ἵ ἐκείνους οὐκ εἶναι ὅ ἀνθρώπων κατὰ
τὸ κέντρον, quid amplius habet homo præ iumento?
Περισσότερος est egregius, excellens. ὁ δὲ ὢν κατὰ μέτρον, qui
præstat aliis, quod idem indicat Syrum תרין תחת
thar, ab Hebræo תרין lether.

§. 2. Considerat Pareus argumentationem, &
concludit priore versu de doctrinâ & operibus agi
disiunctim; nempe hanc partem eo pertinere, vt o-
stendar, si quis minimam legem violet, minimum esse
vocandum in regno cœlorum. de violatione igitur a-
gitur non de doctrinâ.

Verum res ipsa clamat aliud. Dixerat, eum qui v-
iustitia num ex minimis violauerit, & sic docuerit, mini-
mum vocandum in regno cœlorum. Hinc deducit Phariseo-
rum cælo Phariseos non intraturos, quoniam soluere mini-
excludi-
ma, & sic homines docerent: ac consequenter nec tur.
iplos Apostolos intraturos, nisi eorum iustitia esset
præstantior iustitiâ Phariseorum. Quæ iustitia erat
operum externorum, non animi; deinde docebat
quædam impia, vt non honorandos parentes, deci-
mandam mentam & anetum, & relinquenda grauior-
ra legis. Verum ex his etiam contra Pareum docent
eius collegæ, de doctrinâ, non modo operibus Phari-
sæorum Christum loqui.

[Nempe Aretius comment. in cap. 5. Matth. v. cæ-
trumque coniungit. Censuram Christi iam audi: cæ-
duas habes iustitiæ species & duplicia mandata, di-
uersum & nouum, imo inauditum Christi iudicium cæ-
est. Magna magnis debentur, Phariseorum iustitia cæ-
non habebit magnam compensationem, imo nullam cæ-
habet: ergo magna non est ista iustitia, & quia nullam cæ-
habet laudem, sed comminationem pœnarum, vera cæ-
non est, iacet ergo opinio magnæ iustitiæ, & eo cau-
satur iudicium ipsorum de magnis mandatis, & par-
uis, conuincuntur mali Doctores, ex malis opera-
toribus: mali vero operadores ex destitutione præ-
mii. Quæ igitur parua docuerunt esse, illa reuera cæ-
magna sunt, & quæ magna prædicarunt, illa reuera cæ-
parua sunt; Imo etiam pugnantia cum mente legis-
latoris.]

Imo ipse Caluinus iam ante Pareum confutatur.
Verba eius hunc in locum ita habent. [Perstringit Pha-
riseos, inquit, qui maculam Euangelii doctrinæ asper-
gere moliebantur, quasi esset legis dissipatio. Hac de-
re quidem non disputat, sed tantum breuiter osten-
dit, nihil minus in eorum animis regnare quam legis
zelum. ac si dixisset, mihi se infestos esse simulant,
quia nolint violari legem: atqui ex eorum vita ap-
paret quam frigide legem colant: imo quam secure
illudant Deo, dum se laruat ac fictitia iustitia apud
homines venditant. Sic plerique interpretes. Sed vi-
de annon vitiosum docendi genus magis insimulet, cæ-
quo populum imbuerant Pharisei & Scribæ. Nam cæ-
cum legem Dei restringerent tantum ad externa of-
ficia, discipulos suos, quasi Simias, ad hypocritin for-
mabant. Non inficior æque perperam, imo deterius
vixisse quam docebant. Ideo libenter fucosam fal-
sæ iustitiæ ostentationem cum peruersâ doctrinâ cæ-
complector. Quod tamen præcipue in hanc inue-
hatur Christus, ex sequentibus facile patet, vbile-
gem repurgans à prauis eorum commentis, suæ pu-
ritati restituit, in summa, quod illi à scribis inique ob-
iectum fuisse diximus, in ipsos valide retorquet. Vi-
dete, inquit, quam dextri sint ac idonei legis inter-
pretes: Iustitiam enim fabricant, quæ ianuam cælo-
rum præcludat suis cultoribus.]

§. 2. His ex verbis solide demonstrat Bellarminus
I. 3. de iustit. c. 12. Neminem sine speciali reuelatio-
ne de

Salus ex
operibus
dependet.

ne de prædestinatione certum est. Nam cum dicitur: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum celorum, ostendit pendere salutem à conditione operum. At concedunt aduersarii non esse ullam certitudinem, si pendeat salus à conditione operum: non igitur certa est. Non agit vero hic de sola iustitia imputatiua; Sed illa quæ criminibus sit opposita, & ut ait Wolf. Musculus, quæ sit cuique propria. Sine iustitia vero, & operibus bonis neminem induci in regnum celorum docet ex hisce verbis S. Augustinus, de fide & operibus c. 26.

Non potest
esse certi-
tudo salu-
tis, ubi in-
certa est
iustitia.

de ciuitate Dei l. 2. c. 9. contra Faustum l. 17. c. 5. Contra literas Petiliani l. 2. c. 61. Ex quo omnino certissime constat, opera ad salutem requiri, nec esse maiorem salutis, quam operum certitudinem.

Huius argumenti respondet Pareus varie lectione 282. anno 1614.

Non confi-
denter, sed
fidenter
Spiritus Sancti
virtute posse ac
debere esse certissimos salutis æ-
ternæ, quantumvis hæc certitudo infirmitatibus carnis sepe
Caluinia-
nus.

1. Caluiniam Bellarmini esse, cum dicit, Caluinistas confidenter affirmare, se de salute, & vita æterna esse certissimos. Neque enim Confidenter affirmamus, nos esse certissimos (quo modo nos omni tentationum & dubitationum alia exemptos præsumemus,) sed fidenter affirmamus, nos & quosvis fideles, ex fide promissionis gratia, diuinâ Spiritus Sancti virtute posse ac debere esse certissimos salutis æternæ, quantumvis hæc certitudo infirmitatibus carnis sepe perturbata vacillet.

Certitudo
in dubita-
re non est.

Verum nescio, quomodo fidenter affirmant, & non confidenter, nec enim hic aliam significationem inuenio: neque enim Bellarminus ait eos esse confidentes, ut non tententur. Bellarminus ex Caluino didicerat, præsertim l. 2. c. 2. §. 24. Non debere nos dubitare, non posse alternare spem, & metum non esse fiduciam, quæ desperationi cedit. Facetur tamen fidei interruptiones fieri. Mihi hic quætere fas est. An tum cum dubitationi, timori, interruptioni fiduciam certissima certitudo cedit, adhuc maneat certitudo in dubitante? Nam de desperante non loquor, cum satis superque dubitatione fiducia frangatur. Deinde docet Pareus ad Rom. pag. 691. b. 1009. B. & alibi, in xxi. Papisticam esse desperationis officinam, & barathrum inferni. Esse argumentum Antichristi. pag. 744. a. & esse vestibulum inferni, cum fide non posse consistere, pag. 1073. Si igitur in Caluinistis non est vlla in xxi, hoc est, animi hæsitatio, quæ assensum continet, quo vacillat, & ut inquit Caluinus fides interruptitur, summa est confidentia. Isti quidem eorum dicta non coherant; verumtamen vere Bellarminus Caluiniianos confidenter affirmare; se esse certissimos, cum non modo dubitationem, sed in xxi excludant, dicantque esse inferni barathrum?

Dubitan-
Pareus est
in barathro in-
ferni.

§. 4. Negat tandem Pareus: Prædestinationem pendere à conditione operum, itemque salutem; quod prædestinatio non sit facta propter opera, & salus non detur propter opera.

Christus
salutem
ait pendere
à iustitia.

Verum ad hunc locum nihil ille, nisi hoc: Christus non suspendit regnum celorum à conditione operum sed Phariseorum hypocriticam iustitiam damnat, discipulo meliorem in Euangelio reuelatam commendat. Ita falso ille. Nam præter hæc etiam ostendit salutem ab operibus pendere. Nisi iustitia vestra, inquit Christus, superabundauerit, non intrabitis. Non modo illis iustitiam commendat; sed ita commendat, ut dicat æternam vitam pendere à iustitia, quæ abundet plusquam Phariseorum & scribarum. Ne hic quaeritur, an pendeat, aut quomodo pendeat prædestinatio ab operibus. Sed an pendeat certitudo salutis, à certitudine operum? Hoc Bellarminus disputat: hoc Pareus dissimulat. Tantum asserit ordinem via esse, opera ad coronam, non causam. Coronam non pendere à conditione operum, sed ea ante se prærequirere. At vero hoc Bellarmino vel nimium est. Sic enim vrg. bit. Corona ante se opera prærequirit, sed an

Victoriâ

opera præcedant, non est certum; ergo nec an secundo sit corona? Corona enim pendens ab incerto prærequisito, non est certa. Bona autem opera esse necessaria ad salutem non efficitur dam, sed non impediendam concedit Pareus lectione 283.

§. 5. Tandem ad hunc Syllogismum Bellarmini, quem ipse Pareus format in hunc modum: Qui non potest certo statuere se futurum omnia opera illa, quæ Christus fieri iubet, si sine reuelatione sua certus esse non potest. At nemo potest illud. Igitur nec istud, respondere conatur.

[Negat enim maiorem, tum quia non omnia illa bona opera, quæ Christus fieri iubet, omnibus sunt necessaria; alia siquidem sunt propria aliquorum, alia communia, de quo suo loco, tum quia certitudo salutis & electionis non ab operibus, sed ab operum causa, hoc est, à fide promissionum diuinarum pender. Jam fides studet quidem omnia præcepta facere; si vero in opere aliquo vel aliquibus deficiat, (in multis quidem labimur omnes) veniam delictorum à Deo promissam petit in Christo, certoque impetrat. Si igitur fides incertitudine salutis ob defectum alicuius vel aliquorum operum non vacillat, vel saltem potest, & debet non vacillare. Atque sic aduersarius ex data hypothese euidenter, non concludit quod ad determinandum.

At vero improbâ responsione argumentum admirabiliter corroborat: Non enim dicit Bellarminus omnibus omnia faciendâ. Sed vis argumenti est, in his verbis Bellarmini. Cum nemo, ipse etiam aduersariis testibus certo statuere possit, se futurum illa omnia bona opera, quæ Christus fieri iubet, non posse certum esse de salute. Hic fraudem euulgo: Pareus omisit illa verba ipsius etiam aduersariis testibus. Nam reuera argumentum aduersariorum est, quo probant ex operibus neminem de electione certum esse. Nemo enim scit, an omnia opera facturum sit, quæ Christus fieri iubet ab ipso de cuius certitudine agitur. Hac enim refectione propositio intelligenda est. Stolidum enim erit, si dicam, non posse me certum esse ab operibus de salute, nisi statuere possim, me omnia facturum, quæ Christus fieri à me, aliisq. iubet: Quæ enim opera aliis, non mihi Deus imperat ea ad meam mihi salutem non sunt necessaria, nec omissa eam impediunt. Atque ille sensus est Caluiniani dogmatis, non posse nos de operibus esse certos, quæ nobis imperata sunt.

§. 6. Cum vero ipsum conscientia coargueret effugium hoc nullius esse momenti, aliam responsionem adiungit, multo nequiores. Hoc quidem loco, secum, & cum veritate depugnat. Secum quidem: Quod si fide dependet certitudo, ergo à fide actuali, non habituali, iuxta Pareum. Si à fide actuali, ergo ab opere. Fides enim est opus, ut spes, ut caritas actualis. Est etiam illa opus à Deo præceptum. Itaque redit eadem difficultate argumentum. Qui non potest certo statuere se fidem promissionum semper retenturum, de fide qua semper bonis operibus studeat, & omnia præcepta facere studeat, si vero labatur, se veniam delictorum à Deo petiturum in Christo, & impetraturum, nec ob operum aliquorum, vel alicuius defectum fide vacillaturam, is non potest certo statuere, se esse electum numero. At nemo potest illud: ergo. Maior est aduersariorum. Nam certitudo salutis & prædestinationis pender à fide, deinde à fide, quæ est operum causa, à fide qua veniam petimus. Hæc enim omnia complentur aduersariis. Minor vero euidenter est. Si enim certitudo pender à fide operum causa præceptorumq. faciendorum studio, in delictis veniam petente: ergo non potest esse certus, nisi certus sit se habere fidem hæc omnia nunc operantem, & semper operaturam. Ergo non potest esse certus de salute, nisi pariter certus sit de operibus. Altera igitur manet, quod altera negat.

Cum

Cum veritate etiam pugnat. Ait enim: Certitudo salutis pender à fide promissionum diuinatum. Ita vero? Quae sunt illae promissiones? Astimus, quibus salutem credentibus Deus pollicetur. Quid illa fides? Astimus illi. Certam fiduciam vitae aeternae. Illa igitur certitudo, quae se quispiam electum esse statuit, est fides promissionum. Fides ergo promissionum pender à fide promissionum. Vnde admirabiliter eadem res pender à semetipsa. Et Calvinianus de electione certus est, quia certus est. At profecto aliud Christus indicauit, dum comminatur exitum aeternum, nisi eorum iustitia sit abundantior, quam scribarum & Pharisaorum.

Atque hoc argumentum ex Piscatore Calviniano confirmatur. [Loquitur, inquit, hic Dominus proprie de iustitia inherente, quae consistit in bonis operibus: ut patet cum ex collatione, cum iustitia Pharisaorum, cum ex sequente declaratione praeceptorum Decalogi. Quare non putandum, hic haberi sermonem de iustitia imputata, quae consistit in iudicio Dei.]

Et deinde in obseruatione; [Etsi nemo per iustitiam inherenter suae per bona opera mereri potest vitam aeternam: tamen illam nemo consequetur, nisi qui vero illius iustitiae, & quidem verae, studio fuerit praeditus. Vera autem iustitia inherens est, quae conformis est Legi Deitae intellectae, ac proinde quae non est contenta operibus externis, sed itudet puritatem internam, ut scilicet corpus sit à prauis concupiscentiis, & contra imbutum sine dilacone Dei & proximi: sicut colligitur ex declaratione praeceptorum decalogi, quam hoc loco Christus tradit.]

Vbi omnia effugia excludit, cum ait: Neminem consequitur vitam aeternam, nisi vera iustitia studio fuerit praeditus. Ex quo consequitur, non posse esse in quopiam certitudinem electionis, nisi in quo certitudo illius studii fuerit, sed cum inter multos, & horribiles lapsus, hoc studium elanguerit, cum omnia futura in incerto sint; non potest quisquam sine reuelatione Dei constituere, se habere semperque habiturum studium seruandorum Dei mandatorum. Quod in altero Calviniano, & latrone dum cupiditate inflammatus agit, intelligi non potest, nec dum esse.

Claudam insigni sententia D. Augustini, qui iustitiam Pharisaorum à nostra magno intervallo distinxit. lib. de fide & operibus c. 26. Qui enim dixit: nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum caelorum: ipse etiam dixit: Nisi abundauerit iustitia vestra super scribarum & Pharisaorum, non intrabit in regnum caelorum. De illis quippe ait: Scribae & Pharisei super cathedram Moysi sedent: quia dicunt facite, quae autem faciunt, facere nolite. Dicunt enim, & non faciunt. Ergo iustitia eorum est dicere, & non facere, non facere: ac per hoc nostram esse voluit abundantem super non facere, illorum, dicere & facere.

Quia & in eundem sensum Bullingerus, nondum omnes nequitiae sinus atresque edoctus. [Simul autem per fidem datur nobis Spiritus Christi quo regeneramur. Regenerati vero operantur opera filiorum Dei, ambulantes in caritate, quae Legis est perfectio: non iam foris & externe simulantes religionem, nam quae faciunt, ex animo faciunt, & sciunt Deum ipsum cor, spiritum, & intima hominis requirere. Ergo ex animo Deo seruiunt. Et talis quid est iustitia Christianorum.]

Quid vero alia querimus, ipse nostra interpretationis litem diuidit Augustinus I. de Baptismo cap. 21. contra Donatistas. Sicut autem bono catechumeno baptizatus desit ad capeendum regnum caelorum sic male baptizato verò converso. Qui enim dixit, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum caelorum: ipse etiam dixit, Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam scribarum & Pharisaorum, non intrabit in regnum caelorum. Namque, ne secuta esset iustitia catechumeni, dictum est, Nisi quis renatus fuerit ex a-

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

qua & Spiritu, non intrabit in regnum caelorum. Rursum ne perceptio baptismi secuta esset iniquitas baptismi, dictum est, Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam scribae & Pharisaorum, non intrabit in regnum caelorum. Alterum sine altero parum est, utrumque, perficit illius positioni heredem. Sine iustitia ergo non est salus, multo minus certitudo salutis.

VERSVS 22.23.

Audistis, quia dictum est antiquis, non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis; quia qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio.

QUESTIO I.

Quam ira hoc loco prohibeatur?

§. 1. IN Graecis plerisque est: qui irascitur temere irascitur, sine causa. quod etiam Syrus interprese. mere. tinuit; nempe *ἡ ἡ* apud Chrysostomum legitur, & Augustinum in Serm. de hisce verbis. Hieronymus tamen negat in melioribus libris haberi. Atque ita S. Augustinus I. I. retract. c. 19. Illud etiam melius intelleximus postea, quod scriptum est, Qui irascitur fratri suo. Co-dices enim Graeci non habent sine causa, sicut hic positum est: quamuis idem ipse sensus. Illud enim diximus intuentum, quid sit irasci fratri suo, quoniam non fratri irascitur qui peccato fratri irascitur. Qui ergo fratri, non peccato irascitur sine causa irascitur.

Negat ergo in Graecorum libris haberi, uti & Hieronymus. De sensu tamen conueniunt. Itaque probandi non sunt nouatores, qui suis libris allinunt, ut Chytræus, Beza, Pilsator alii. Neque enim vetustiora, neque meliora exempla habuerunt, quam Hieronymus, & Augustinus. Facile autem ex glossa marginali in textum irreperere potuit.

§. 2. Non tollitur omnis ira, sed ut ait D. Chrysostomus, intempestiva. Neque enim ira, aut aliae passionnes, ut stoici docentur, malae sunt. Est ut edum, ita & ira quaedam perfecta, Psal. 138. Perfecto odio oderam eos. Deo ira saepe tribuitur, & Christus circumspexit iratus. Itaque ira illa qua Dei zelo, & iustitiae causa irascimur, quaque vitia non homines odimus, non prohibetur. Sed cupiditas iniqua vindictae, alienatioque à persona: *ira venia*

§. 3. Duplex autem ira potest hoc loco intelligi, le peccati Venialis & mortalis. Multi mortalem interpretantur. & aliquando Multi Venialem, idque auctore S. Chrysostomo. de mortali Hanc interpretationem Bellarminus sequi ut I. de amissione gratiae & statu peccati. Quod attinet ad primū, Triplex in Matthaei quinto sic legimus: Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio; qui dixerit raca, reus erit concilio; qui dixerit fatue, reus erit gehenna ignis. Hoc loco non respicit Dominus praedestinationem, neque discitur, quid possit, aut velit diuina misericordia; Sed res ipsas diiudicat, & peccatorum mensuram. Facit autem tres gradus iracundiae, primum eius, quae in leui est, ut in vocem nullam erumpat: Alterum eius, quae paulo grauior est, non tamen peruenit usque ad apertum conuiuium: Tertium eius, quae grauiissima est, & manifestum conuiuium patit. Quamuis enim possit interdum iracundia interior esse grauiissima, & tamen dissimulari exterius: nihilominus ordinarie, quo est maior, eo se magis prodit, & ideo Dominus leuissimam iracundiam vocat eam, quae non manifestatur vilo signo exteriori.

Huic interpretationi se Pareus opposuit le. 28. Concedit veniale non dicere respectu praedestinationis, sed relatione ad misericordiam Dei, ad Bellarmini verba sic respondet:

[Nec relatione ad misericordiam Dei? Hoc blasphemum est, quia tollit misericordiam Dei, ab eo quae]

Peccatū „ ne cœli quidem, vel Angeli satis mundi: nedum ho-
veniale „ minis peccatum veniale. Misericordia Domini quod
vnde esse „ non consumit sumus: exclamat Propheta: Extra mi-
negent. „ sericordias igitur, quid nisi consumitio, peccatum cō-
sumens? Pergit: nec relatione ad statum renatorum:
Et hoc falsum: extra regenerationem enim nulla fi-
des. Sine fide quicquid fit, peccatum est, mortale est.
Nihil igitur veniale extra statum renatorum. sine fide
impossibile placere Deo. Ergo sine fide impossibile
est, peccatum veniam consecui. Probationem polli-
cetur Primum ex Scripturis. Tum ex definitionibus
Ecclesiasticis. Deinde ex doctrina Patrum. Postremo
ex ratione:

Enthymema igitur Parei hoc modo conficitur. Si
peccata essent venialia sine relatione ad misericordiam Dei,
Deus non esset misericors. Secundo. Sine misericordia Dei
nec cœli, nec Angeli satis mundi sunt, ergo nullum peccatum ho-
minum est sine relatione ad misericordiam Dei veniale.

Veniale „ Responso opus non est alia, quam negatione
peccatum „ consequentia; nam se quentibus satis probat Bellar-
est sine re- „ minus natura sua esse venialia. Deinde quomodo Dei
spectu mi- „ misericordia tolleretur, si quædam natura sua absq; ea
sericordia. „ essent venialia? An non manet diuinæ misericordiæ
ingens ignoscendi materies, cumulus maximus, quæ
indies committuntur mortalium? Tertio, Non agno-
scis misericordiam præferuantem à Mortalibus & ven-
ialibus? Quarto, An non ipsis venialibus natura sua
elucet misericordia condonantis, etsi enim natura sua
venialia sunt, vt penam æternam non mereantur, si-
ne misericordia tamen nō remittuntur, cœlestis enim
pater non modo cum enormium delictorum æterna
supplicia condonat, verum etiam cum minusculis fi-
liorum erratis clementer indulget, misericors est.

At absq; misericordia Dei, nec cœli, nec Angeli
mundi sunt.

An hinc sequitur nullum hominum peccatum esse
naturæ veniale? Quid cœlorum & Angelorum macu-
læ, ad hominum peccata vel venialia, vel Mortalia?

Angeli „ An hoc vis dicere, cœlorum & angelorum omnia pec-
quomodo „ cata sunt mortalia. (nam cœlorum nulla sunt peccata)
non mun- „ an ideo non possunt hominum esse aliqua venialia?
di coram „ Sed non loquitur de peccatis demonum Scriptura;
Deo? „ sed Angelos negat esse mundos in cōspectu eius, An-
gelos, inquam Sanctos. An ergo Angeli peccata habēt
mortalia, ne miseris hominibus vllum sit veniale? An
dicemus beatorum Angelorum peccata secundum
iustitiam mortalia? Secundum misericordiam venia-
lia? Alia in his connexio fingi non potest. Quæ igitur
mens Scripturæ est? Nullam vel cœlorum, vel Ange-
lorum esse mundiciem, si ad immensam purissimæ
diuinæ puritatem cōferatur, multo minus huma-
næ naturæ, etiam in primæ iustitiæ innocentia de-
gentis, nec tamen cœli, Angeli, primi parentes, ege-
bant misericordia peccata non imputante. Itaque illa
dicuntur non munda, vt dicuntur non esse. Ad id e-
nim collata, quod est ens per essentiam, ens in finitæ
perfectionis, sunt omnia, quasi non sint: & omnia,
mundissima, quasi non munda, nec tamen ideo natu-
rarum istarum impunditia, vel culpa arguitur, sed
immensum, quo à munditæ creatrice distat, inter-
uallum ostenditur.

Omnia ni- „ Extra regenerationem nulla fides, at sine fide impossibile est
hil Deo cō- „ placere Deo; recte sane; Quid tum? Ergo sine regene-
parata. „ ratione non condonantur peccata. Est. Ergo nulla
sunt natura venialia. Negatur consequentia. Natura
venialia, nec tamen natura, sed Dei misericordia, &
penitentia regenti remittuntur. Expendamus illud:
sine fide est impossibile placere Deo. An sine actuali,
an habituali? Sine fide actuali impossibile est placere,
ergo semper opus actuali fide, displicebis, quocunq;
momento deseris actualiter fiduciari. An sine habi-

tuali? Ergo ex antithesi habitualis fides sufficit, vt
placeas Deo, ergo est fides iustificans.

Deinde quicquid sine fide est, peccatum est. An si-
ne actuali? vt si quis egeno largitione pecuniæ subue-
niat, nec actualem fidenciam habeat, peccet mortali-
ter? At hoc absurdum est. Si quicquid sine fide habi-
tuali peccatum est, ergo quod cum ea fit, si ex se opus
bonum sit, non est peccatum? Ergo fides habitualis
imputatur ad iustitiam. Nullo ergo effugio euadere
possunt, vt illæ ipsæ Scripturæ, & tabulæ, quas in sub-
sidium proferunt, non sint suorum auctoribus aduersæ.

§. 4. Argumentum Bellarmini in hunc modum
concludit. Manifestum constitutum facit reum gehennæ ignis. Dum
ac per hoc peccatum mortale. Iracundia sono vocis expressa, sed saltem
ad malum constitutum non pertingens, facit reum Concilij, id est, peccatum
non constat, an mereatur gehennam. Quorum enim cogitur sit dignum
Concilium ad discernendum, num aliqua culpa, gehennæ ignis gehennæ,
punienda esset, nisi quadam peccata leuiora essent, quam vt ita aliqui
lem penam mereantur? Rursus iracundia, quæ nullo signo ex-
terno foras erumpit, non facit reum Concilio, sed iudicio, hoc esse
est, non constat an mereatur aliquam penam, an nullam. Le-
uitiores autem illa pena cum non sint gehennæ ignis, consequi-
tur temporarias esse.

Cauiantur aduersarii, & Pareus imprimis. Depra-
uata versio vt Bellarminum. Verum iam ante o-
stendi Græca olim ita habuisse; Deinde Calvinus
in commentario nostra versione vsus est: atque ad-
e etiam Lutherus omisit. Quod vero ait barba-
rum esse, reus iudicio, Legat Valentinum Gentilem, de Verbo re-
latinitate veteris versionis, tam facile interpretem no-
strum more Græco loquentem, & ex-
censabit, quam suam inertiā acculabit.

Pergit ille. 3. Anima qua peccauerit morietur. Ezech. 18.
4. Omne ergo mortale.

4. Math. 5. v. 25. Homicida reus est iudicij, id est, mortalis
delicti: ergo iudicium indicat grauem penam.

5. Ob omne iracundia genus reconciliationem ab aduer-
sario querere iubemur: secus æterno carcere multandi, ergo om-
nes illi gradus mortales.

Ad quæ respondeo ad 3. Ezechiel de granibus pec-
cat' agit, quæ v. 6. 7. 8. & seq. enumerat. Sensus ergo quæ mor-
anima quæ morte dignum crimē admiserit morietur. taliter pe-

Ad 4. Non eodem modo accipi iudicium in Scri-
ptura constat, aliquando mortis penam, aliquando tur-
iudiciale disceptationē, cuius finis tam absolutio,
quam damnatio rei. v. 22. ita accipiendum docent cæ-
tera duo membra, diuersissimas penas habentia.

Ad 5. Non omne genus iracundiæ reconciliationem
cū aduersario requirit. Verba v. 25. sunt: Esto cōsen-
tiens aduersario tuo, & uiuam, vel uiuam; vt noster legis vi-
detur, & probat Beza, qui interpretatur; edi in gratiam, &
fac ut sis amicus. Nec monet (inquit) tantū, vt anima bene re-
limus aduersario, sed vt cū eo transigamus: quod fiet si cū ipso col-
locuti reuocemur. Ex quo loco sic aduersariū cōuincit.

Versu 25. aduersarius comprehendi vult omne ge-
nus iracundiæ, & ideo dignū esse carcere, h. e. damna-
tione æterna. At Christus quoddam iracundiæ genus
excludit, ergo illud non pertinet necessario ad carce-
rem æternum. Assumptum probatur. Tantum intel-
ligitur illud iracundiæ genus, quod requirit amicitia
per colloquutionem, & transactionem, cum aduersa-
rio redintegrationem. At non omne genus iracundiæ cōuincit
talem reconciliationem exigit. Quis enim si subita ef-
fusus fuerit, si leuissimo verbulo quasi offenderit, ad ex-
fatus fuerit, si minima ita cogitatione pul-
transactionem sub æternæ damnationis pena tene-
tur? Non omnis igitur huc pertinet iracundia. Super-
est de רָחַץ רֵעֵה רָשָׁע Ralchagh, ragha, reka dicere,
sed monitus à suis errorem Beza correxit, correctum
exemplar defuit Bellarmino; priore enim vsus est, &
quod inuenit vitij, non tacuit.

§. 5. Etiam

VERSVS 24. 25. 26.

Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ad altare, & vade prius reconciliari fratri tuo; & tunc veniens offeres munus tuum.

QVÆSTIO I.

Quenam sit reconciliationis obligatio?

§. 1. **O**prime sensum expressit Syrus, si recordatus fueris, fratrem habere contra te inimicitiam aliquam. Hæc igitur reconciliatio non est necessario querenda, cum frater iniuria se affectum nescit, posset enim exasperari. Deinde non hic agitur de condonanda iniuria, sed de satisfaciendo offensis: quamvis eadem sit lex condonandi iniuriam sibi illatam, & satisfaciendi læsis.

Lex igitur est posita vniuersis. Iniuriæ veniam petere. *Mec est potestatis*, inquit Hier. l. 2. contra Pelag. c. 4. *ut non habeam aliquid contra fratrem meum, ut autem ille aduersus me habeat, aut non habeat, in illius voluntate consistit.* Quid ergo faciam si ille reconciliari noluerit? obsequium? flectam genua? sed audire contemnet. An oborto reconciliari collo nolentem in ius amicitie traham? Ecquæ est maior iniuria, quam amicitias necessitate sociare? neque enim dixit: roga eum ut tibi concilietur: sed reconciliare primum fratri tuo; & sic offers munus tuum ad altare, non quod impossibilia Deus præceperit: sed in tantum patientia culmen ascendit, ut prope impossibilia pro difficultate nimia præcepisse videatur, ad destruendam sententiam tuam; qua scribis facilia esse Dei mandata. Hoc vero omnibus sacrificiis & holocaustis est præstantius. Ideo sacrificium ad tempus est omittendum, ut caritas sanctiatur.

§. 2. Lex illa naturalis est; Nam si retum, famæ, Obligatio corporis detrimentum intulit, compensare tenetur. Si conuitium dixit, retractare, veniam petere: quæ quidem res ut necessaria est, ita humanæ arrogantia: naturalis. ardua, quæ odisse, quos læsit, constanter aliolet; Nam inimicos æstimat, ideoque victores, quocirca non esse expetit.

§. 3. Nec modo qui iniuriam attulit, reconciliatorem petere; sed etiam qui passus est, ignoscere peccati tenetur. Ita non modo sancti patres, sed etiam Scholastici doctores constanter asseuerant, ut appareat grauissimam esse calumniam; qua nos accusant, quasi externis operibus intenti, animorum sanitatem negligamus.

Hæc vero sunt nostrorum decreta.

1. Inimicos, qui nos odio prosequuntur, tenemur inimici de ex caritate diligere. Ita D. Thom. 2. q. 25. art. 8. & 9. ligendi. Ex Aug. l. 1. de doctr. Christ. c. 22. Vide omnes in D. Th. interpretes. Proximum enim nomine comprehenduntur.

2. Inimicis proinde beneficia, & amorem re ipsa exhibendum.

3. Si inimicus occurrat, non tenetur quem ille offendit, alloqui aut salutare: Nam hoc tale signum est caritatis, quod omnibus proximis non solet exhiberi: non semper nec ergo tenerur inimico.

4. Multæ tamen occurrunt circumstantiæ, qui Inimicus bus illa caritatis non fidei indicia sunt demonstranda. Sape salu-
H 3 Ut si tandum.

§. 1. Etiam singula carpit. Reum esse Consilij, græce *synedrij*, seu confessoris diuini non potest esse penam ambiguum mereri. Quid enim absurdius, quam Deo iudici ambiguum esse, quod peccatum, quam penam mereatur?

Respondet. Ambigua profecto non est calumnia aduersarij, quamuis absurda. Non dixit Bellarminus. Ambiguum penam mereri, non dixit Deo iudici ambiguum esse. Et tamen hoc si diceret, culpam non posset. Cum toties Scriptura *deus deus* Deum querentem, disputantem, consultantem inducat. Non quod omnificia natura, cui rerum ordinatissima series ad motum vsque puluisculi præsens est, dubia hæsitatione de iure, vel euentu deliberet, sed ut nostra nos peccata æstimare & discernere valeamus. Attentos ergo nos esse illa ciuiliu iudiciorum à Christo proposita imitatio monet. Conuitium docet esse mortale: Si verbo leuiore insonuit iracundia, iam omnino quid in peccatum est, sed non continuo mortale, quale vero, Concilium æternæ sapientiæ discutit. Si tacita fuit ira, iudicium Dei vel leuem vel grauem, vel etiam nullam esse culpam decernit. Hoc ergo iudicio stat, caditque reus. Si rationem occupans motus, nullum crimen erit, alias magis minuitur pro deliberationis maturitate, & vindictæ, quæ apponitur, grauitate.

Aduersarius idem sentit, & dicit, sed furore cæcus, qui omnia Bellarminiana carperet obstinavit, dicit à se aliquando veritatem sum pœnitet. Pag. 94. Esse varios gehennæ cruciatum, de quibus frustra Concilium non habetur. Humanitus loquitur Dominus de Dei iudicio. Cur non retorquet Bellarminus: Quid absurdius quam Deo iudici ambiguum esse quod peccatum mortale, quos gehennæ cruciatum mereatur. Quod responderet Bellarmino, sibi responsum putet.

Constat ergo iudicio Dei, sed diuinitus loquendo, non constat humanitus loquendo. Constat Deo, sed quasi non constet, loquitur, ut cõstet & nobis. Quorsum tandem hæc? Ut sic verba Domini ex glossa Caluiniana explicemus. Reus erit iudicii, id est gehennæ, reus erit Concilij, id est gehennæ, reus erit gehennæ ignis, id est, gehennæ grauissimæ. Quali vero cum graui peccato attribuit gehennam, in leuioribus, aliam penam nominando, non eam negauerit, quæ soli grauiori decernitur. Cur enim non vno verbo, omnia minima parua, mediocria, magna, maxima, inferis delegauit?

Sunt diuersæ gehennæ ignis: quia conuitium illo igne punitur, & sine dubio homicidium, quod est grauius conuitio. Non tamen de ira simplice id Dominus asserit. Si enim nullum est peccatum non dignum gehennæ ignis, cur eam soli dicenti; fatue, delegauit: De Raca, & Gehenna, quia alius locus est proprius, agere nunc superuacuum est. De Concilio, Syndectio, vide Maldonatum nostrum, & Baronium.

QVÆSTIO II.

An illo procepto, Non occides gladii usus magistratui inhibeat?

§. 1. **I**ta quidem Anabaptistæ, sed eos omnis antiquitas orthodoxa, & hærese nonitas simul condemnauit. Occidere enim propria auctoritate nemini potest. Magistratus à Deo gladium accepit. Et legislator, qui dixit: non occides, etiam dixit: Maledictus non finis vivere; ille adulteros lapidari, homicidæ sanguinem fundi imperauit.

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

Calu in-
ista, non
magistra-
tum ex-
cutes
punituri

Ut si id inimici dignitas, Dei gloria, proximi instructio exigit. Nam reuera, si amicum ante alloquio excipiebas, si i. l. rationem antehertebas, nunc postquam inimicus factus est, nihil horum facis, te ipse vlciferis. Genus enim vindictæ est, oculis auersari, alloquio non dignari.

Imo grauis est, sed vera sententia Syluestri, verbo, Caritas. Mortale crimen esse, si inimicus cum aliis,

Mortale aliquando, non salutare inimicum. quia amici sunt occurrat, illo præterito, ceteros salutare. Nam & scandalum est, & causa inimicitiae roborandæ noua exoritur, & vindicta grauis suscitatur.

Excludi communibus beneficijs non debet. 5. Si Reipublicæ beneficia conferantur, cuius membrum est inimicus, non debet ille excludi. Tum quia offendit hoc alios, tum quia ius habet bonorum communium; atque adeo excludere eum est vlcifici.

Pœnitenti ignoscendum. 6. Pari constantia docent inimici pœnitentis, factumque nolentis & deprecantis satisfactionem accipiendam esse.

Nam reuera mandatum est naturale serio & sincere veniam postulanti ignoscere. cum enim voluntas hominum mutabilis sit, cum indies peccet, & eum peccati pœniteat, non posset societas humana consistere, nisi lædentibus mutuo læsi ignoscant. Ita Syluest. verbo caritas. Bannes in q. 26. Valentia. ceteri. Hinc pulcherrimus est Fabiani canon. d. 90. *Vi si quis ob iniuriam illatam contristatus oblatam satisfactionem noluerit admittere, grauisimis ad id penis adigatur.*

Ignoscens ius suum persequi potest. 8. 4. Potest tamen etiam, qui ignouit, ius suum persequi, non vindictæ, sed iustitiæ studio, ut si quis infamauit proximum, delicto ignoscere, famam reposcere oportet. Famam enim qui negligit, crudelis est. Quin ille qui infamauit, etiam non repœnitenti, non conticio: estituere tenetur.

Ius satisfaciendi non est intendenda. Quod si omni modo satisfactionem offerat læso, ille qui fecit iniuriam, actionem iniuriarum intendere non potest iniuria affectus: quia quicquid imperio iudicis facturus est, id sponte faciet, maiore pœnitundæ, & caritate. Hoc autem caritas exigit, ne sine causa litem intendas. Improbi enim hominis est, debitum per lites recipere, quam vltro oblatum malle.

Pœnam pœnitentis a pœnitente a magistra tu liceat. Id solum video controuerti inter aliquos, an læsus post satisfactionem a lædente acceptam a iudice petere valeat, ut qui læsit, puniatur. Eorum qui id licere arbitrantur, ratio est. Qui læsit iniuste non potest a personam modo, sed Reipublicam etiam læsit. Caius enim dum Titum vulnerat, non modo Titio obnoxius est, verum etiam Magistratui, & Reipublicæ, cuius leges violauit, scandalum ciuibz obtulit: Cum vero iure merito possit a magistratu puniri, imo ob pacem & concordiam publicam, eum Magistratus punire teneatur; non videtur delinquere, Titus, si id quod iustum, & Reipublicæ est vtile procuret. Quod etiam aliter cuiuslibet concessum est. Alioqui improborum malitia licentiose optimum quemque premeiet, veniæ secus, & certa impunitatis.

Alii fieri posse negant; nam omnino satisfactum est Titio, reconciliatio enim plena est: amare igitur Caium, ei consilium, non accusare debet. Nec Reipublica aliter, quam in Titio læsa est, cui cum satisfactum sit, etiam Reipublicæ satisfactum censi debet. Denique id videtur pœnitentiæ debere, ut qui arbitrio læsi sese subiecit, ne ab alio magistratu mul-
tetur.

Accusatio pœnitentis periculosa. Mihi videtur aliquando eiusmodi accusatio compœnitentis cedi posse, ut Metaphysice & speculatiue, non sit contra caritatem, communiter vero periculosam esse iudico.

Fundamentum est notum, & consensu omnium firmum. Priuatorum iniurias ad Rempublicam pertinere. Eas posse à Republica puniri, quamuis priuati omnia remiserint, accepta satisfactio.

Est enim in Titio solo læsa est, vere tamen ad leges, ipsamque societatem iniuria pertinet, cui per exempla pœnarum eius dum est obuiam.

Hinc cum suo iure sancte, pieque res publica vtatur, non video, cur non id petere possit Titius, si modo sincero animo agat, nullo odio, aut alienatione, seu cupiditate vindictæ, si nullum scandalum in Cato, a liis que consequatur, si pure iustitiam, tranquillitatem, Reipublicæ emendationem Cai, ob oculos ponat, quæ cum non nisi in perfectissimos conueniant, ordinariè periculosa, illa censetur accusatio, & argumentum esse solet, non bona fide in gratiam te disse. Priuatis enim affectibus publicum bonum obtendi solet.

8. 5. Hæc omnia non modo calumnias hæreticorum abolent; verum etiam impiam de certitudine & operibus hæresin elidunt. Si enim Deus hominis iniuriis sacrificium ne ad aram quidem admittat, nisi eo ad altare relicto, eat, & reconcilietur fratri suo, certe pendet à reconciliatione sacrificii acceptatio, ergo & salus eius, qui sese reconciliat; Sacrificium enim iniuriis ob odium personæ repudiatur, nec nisi persona grata reddatur, admittitur. Ad illa sine reconciliatione cum fratre, non potest Deo reconciliari, ergo nec ad regnum admitti, quomodo enim in adoptionem, & hereditatem acciceretur, cuius munus ab altari repellitur?

Quis enim dubitet in celum admitti volentem, oportere reconciliari fratri suo?

Hinc eodem modo de incertitudine salutis constat. Nemini enim de fide constat, nisi peculiari reuelatione, se nulli iniuriam facturum, aut statim se reconciliaturum, nec sine ea tamen conditione adiui potest regnum celorum. Quomodo igitur sola fide salus acquiratur, si à sacrificio repellitur, qui iniuriæ non satisfecit?

Commendat igitur caritatem, & necessitatem reconciliationis imponit, ut monet D. Chrys. Duo sunt, vt certe ego arbitror, quæ per ista & designat & consistit. Vnum quidem, quod utique iam dixi, ostendere scilicet volens quod honoret maxime charitatem, & hanc acceptissimum esse sacrificium ducat: absque ista vero nec illud profecto suscipiat. Aliud vero, quo irrefragabilem quandam necessitatem reconciliationis imponat. Qui enim iussus est non prius munus offerre quam reconcilietur offenso: etiam si non ob proximi charitatem, saltem ne sacrificium maneat imperfectum, currere ad contristatum iubet, inimicitiasque dissolvere. Propterea & diserte cuncta memorauit, terrens illum videlicet ac suscitans. Cum enim dicitur, relinque munus tuum: non ibi restitit: Sed intulit, ante altare, rursus ab ipso etiam loco horrorem ingiciens: & Vade: nec tantum dixit Vade: sed adiunxit: prius: & tunc veniens offer munus tuum: per omnia ista significans, quia per aliquas inter se inimicitias disidentes, nequaquam mensa illa suscipiat. Audiant hi qui sacris certe mysterijs initiati, cum inimicis ad communionem altaris accedunt. Audiant etiam illi qui nondum initiati sunt: Nam ad ipsos quoque habet aliquid sermo iste commune. Offerunt namque & ipsi munus & hostiam, orationem dico & elemosinam. Quod si nec ad altare, nec Eucharistiam sumendam accedendum est, nisi reconciliatione facta, pendetque fructuosa sacramenti sumptio, ex reconciliatione, multo magis æterna Dei fruitio, charitasque fratris charitatem, pacemque requirit.

8. 5. De animo vero illa reconciliatio est accipienda, si accedi fratrem iusta causa prohibet, ut August. reconciliatio l. i. Serm. Domini in monte cap. 10. *Audemus er-
go illaturum munus ad altare, si recordati fuerimus aliquid aduersum sit.*

uerſum nos habere fratrem, munus ante altare reliquere, & pergere ac reconciliari fratri, deinde venire & munus offerre. Quod ſi accipiat, ad litteram fortassis aliquis credat ita fieri oportere, ſi preſens frater ſit. Non enim diutius differri poteſt, cum munus tuum relinquere ante altare iubeatur. Si ergo de abſente, & quod fieri poteſt, etiam trans mare conſtituto aliquid tale veniat in mentem, abſurdum eſt credere ante altare munus relinquendum, quod poſt terram & maria pererrata offeras Deo. Et ideo proſus intro ad ſpiritualia reſugere cogimur, ut hoc quod dictum eſt ſine abſurditate poſſit intelligi.

VERSUS 26. 27.

Eſto conſentiens aduerſario tuo cito, dum es in via cum eo; ne forte tradat te aduerſarius iudici, & index tradat te miniſtro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exiſ inde, donec reddas nouiſſimum quadrantem.

QVÆSTIO I.

Quis aduerſarius ſit?

§. 1. Hieronymus, deinde Maldonatus, & Bellarminus varias interpretationes referunt. Orig. hom. 35. in Luc. Itemque Ambr. Euthym. & Theophyl. in 12. Luc. Hier. Ep. 8. diabolum eſſe interpretantur, quod miror ſenſiſſe Græcos cum ſit εὐαγγ. beneuolus, nunquam autem cum demone amicitia in eunda ſit. Veras tamen interpretatio fuit, etiam apud Tert. l. de anima. Eodem modo reſelluntur, qui carnem, ut Athanaſ. q. 62. & Iuuenius, aut peccatum intelligunt.

An aduerſarium eſſe Dei legem, cui conſentire neceſſe ſit. Ita Aug. hom. 1. de verbis Dom. in monte, hom. 31. libro 50. homil. Eam quoque habent Hier. Bonavent. Bern. ſerm. 85. in Cantica.

Mihi veriſſima videtur, quæ eſt Amb. l. 7. in Lucam & Hilarij can. 4. Aduerſarium eſſe, quem læſimus, qui nobis litem intendit, quo cum pacem inire iubemur, dum in via huius vitæ ambulantes ad iudicem tendimus. Paulo aliter auctor reg. breuiſſorum interrog. 222. *Quis eſt aduerſarius vniuſcuſque noſtrum quomodo eum eo conſentientes erimus. Reſponſio. Preſiſe hoc in loco Dominus aduerſarium illum appellat, qui aliquid nobis conatur adimere eorum, quæ ad ius noſtrum pertinent. Porro illi conſentientes ſumus, ſi præceptum Domini illud ſeruamus. Qui vult tecum iudicio contendere & tunicam tuam tollere, diſmitte ei & pallium, & in omni huiusmodi re ad eundem modum.*

Qui bonum Angelum interpretantur non longe ab hac ſententia abeunt; ille enim eum quem commiſſum habet, ab iniuria vindicat. Cauſa cur hanc veram putem eſt contextus & verba. Contextus, quia quemadmodum eum qui deteriorem cauſam habet, præſtat paciſci, & componere litem, ante iudicis ſententiam, ita quoque qui fratrem læſit, eumque accuſatorem ſibi appoſuit, ſive vere vindictam poſcat, ſive factum ipſum, & iniuria clamat vltionem, dum viuſ, ſatisfacere debet, ſive grandis ſit, ſive parua iniuria, imo omnino abunde & largiter ſatisfacere; ne ad extremum quadrantem cogatur.

Verba idem indicant; nam vocatur εὐαγγ. & quod proprie de eo dicitur qui nobiſcum litigat. Syrus vocat דינך דינך, Bihel Dinach Dominum litem tuam, ſeu, habentem litem tuam. Cui Græci nos vult eſſe εὐαγγ.

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

res beneuolos, Syrus ait, ſis מַחְסֵיךָ, Mathæus deſiderabilis cum aduerſario. Iubemur autem proximum diligere, iniurijs ſatisfacere, alia exemplaria habent εὐαγγ. conſentientes.

QVÆSTIO II.

Quid ſit vltimus quadrans, & ubi ſoluatur?

§. 1. Quadrantem Græcus vocat κοδων, nomine latino in Graium vſum translato. Lucas minutum vocat. Quarta pars aſſis eſt, teruncius, vel triuncius dictus, ita Beda, Franciſcus Lucas alij. Sy. drams, drams interpres octauam vocat, סְחֵמֹנִיָּה Schemonia. Ge. chma, obolus hæc eſt computatio, Drachma eſt obolorum lus, Chal. 4. obolus 4. quadrantum, τετραμνοειών. Quadrans cuius continet duos Chalcos, Chalcus duos minuta. Itaq; quadrans octo minuta habet. At Syrus obolum diuidunt in octo minuta, & octauam partem vocant aſſis, quæ minima eſt, & indiuiſibilis; nam dimidiam hordeacei grani partem pondere adæquat. Hoc ergo indicat ad minimum teruncium omnia perſoluenda, nihil remittendum.

§. 2. Duplex verò de ſolutione eſt interpretatio. Quidam enim de illis qui apud inferos æternas pendunt pœnas accipiunt, qui non ſunt exituri donec ſoluant extremum quadrantem, quem quia nunquā ſoluent, nunquam egredientur. Qua quidem ſententia eſt Auguſtinus, & nonnulli recentiores.

Plerique tamen de minutis peccatis, quæ in purgatorio expiantur, explicuere. Eorum expoſitionem Bellarm. amplectitur l. de purgatorio c. 7. Tert. l. de anima. c. 17. Cyp. l. 4. Ep. 2. Orig. 35. hom. in Luc. Eufeb. Emyſſenus hom. 3. de Epiphani. Amb. in c. 12. Luc. Hier. hoc loco. Bern. de obitu Humberti. Theodor. Decum. in commentario. multique alij, ex quò probatur, eos omnes cum hunc locum de purgatorio acciperent, purgatorium eſſe credidiſſe.

§. 3. Hanc interpretationem confirmat, non modo auctoritas tantorum viroꝝ, ſed etiam contextus, adeoque ipſum argumentum. Nam cum ponitur particula Donec, duo ſemper adduntur, quorum alterutrum fieri neceſſe eſt. Ut cum dicimus: Et non ſcendit a cognoscebat eum donec peperit primogenitum. Quamuis non liquid ſequatur, poſtea cognouiſſe, hoc ſaltem conſicitur, peperit, riſſe primogenitum aliquando. Sic & illud: Sede à dextiſ meis donec ponam inimicos tuos ſcæbellum pedum tuorum. Non ideo poſtquam inimici poſiti fuerint, non ſedebit, ſed tamen ſequitur, fore ut inimici ſub pedibus ponantur. Ita hoc loco, licet ex particula donec immediatè non colligatur exiturum aliquando, alterum tamè conſequitur neceſſario, fore ut ſoluatur vltimus quadrans, & εὐαγγ. ſeu ut Syrus, octauum vltimum. Eſt enim comparatio illius, qui in purgatorio diſſoluit debitum cum eo, qui in carcere detinetur, vltimum ſoluturus quadrantem. Auguſtinus ſermone in monte illa ita diſſerit, ut neget ſe adimere diligentiorẽ tractationem.

Nos duo hinc certò pro fide antiqua colligimus. Ex hac in Primum dogma illud de purgatorio fuiſſe antiquiſſimum in Eccleſia, à nullo Catholico villo vnquam tione purgatorum fabricant. Deinde improbam eſſe Caluini, gatorum Danielis Toſſani in mentiendo audaciam, qui dogma diſcimus illud recentioribus imputant. Sed ipſam beſtiam olim cogniamus.

§. 4. Caluinus hunc in modum in Catholicos intehitur. [Cæterum pluſquam ridiculi ſunt Papiſtæ, qui in perpetua loci huius allegoria purgatorium ſuū "Patrum fabricant. Nihil apertius eſt quam Chriſtum de bene- "hægeſt, uolentia inter homines colenda diſſerere. Illis nulla "ſiqua, religio eſt ſine pudore verba eius peruertere, & in ſen- "culpa eſt. ſum]

sum prorsus extraneum torquere, modo indoctis fucum faciant. Sed quoniam longa refutatione indigni sunt, vno tantum verbo ostendam quam pudenda sit eorum inscitia. Aduersarium fingunt esse diabolum. Atqui fideles suos ei beneuolos esse Christus iubet. Ergo ut Purgatorium suum intendant Papistae, diabolicos amicos & fratres esse oportet. Quadrantem esse quartam partem assis notum est. Hic autem pro tercio vel minuta alia pecunia capitur, quemadmodum etiam ex Luca patet iam si cauillis age, e libeat, hinc quoque refellitur insulitas Papistarum; nam si Purgatorium semel ingressus, nunquam inde exibat donec soluerit vltimum quadrantem, sequitur irrita esse quae vocant pro mortuis viuorum suffragia. Neque enim alios admittit Christus qui satisfactione sua debitorem absoluant, sed diserte ab vno quoque solutionem eius quod debet exigit. Quod si inuiles sunt Missae & reliqua piaculi, quantumuis ferueat ignis purgatorius, frigunt tamen sacerdotum & Monachorum culinae, quorum in gratiam tanto studij ardore pro illo pugnant.]

Nobis quidem satis esse merito poterat tantorum patrum doctorumque consensus, vti huius expositionis seu laudem seu culpam penes veteres esse ostenderemus. Sed tamen ut appareat inanis, cum maiuola insecratione, iactantia, rem videamus.

In Papistas
accusat
martyres

Respondeo igitur primum, ut malam causam pessime agat, personas eum mutare, timer scilicet, ne contra Tertullianum, Cyprianum, Hieronymum actionem non recipiant populi. Cum vero Papistas nominat, necesse est eum patres à Bellarmino citatos inter Papistas recensere, illis impudentiam peruerendi verba Christi, & purgatorij fabricandi asserere.

Respondeo deinde. Interpretationem, quae aduersarium fingit diabolum, non esse Papistarum recentium, sed Tertulliani, nec illum tamen asserere oportere beneuolos fieri diabolo, multo enim aliter interpretatur I. de anima c. 35.

Nemo iubet nos amicos esse diabolo.

Tum si in diabolum transfertur aduersarij mentio ex obsecratione, comitante, cum illo quoque moneris eam inire concordiam, quae deputetur ex fidei conuentione: pactus es enim renuntiare ipsi, & pompae, & Angelis eius. Conuenit inter vos de isto. Hec erit amicitia obsecratio sponsionis, ne quid eius postea resumas ex his quae ei ceteras, quae illi reddidisti, ne te vi fraudatoris ut pacti transgressorem iudici Deo obiciat. (sicut eum legimus alibi sanctorum criminatorem, & de ipso etiam nomine diaboli delatorem) & index te tradat Angelo executionis, & ille te in carcerem mander infernum, vnde non dimittaris, nisi modico quoque delicto mora resurrectionis expenso. Quid his sensibus aptius? Quid his interpretationibus verius? Ceterum apud Carpocratem somnium facinororum delitrix anima est, quis erit inimicus & aduersarius eius intelligendus? Credo mens melior, quae illam in aliquid innocentia impegerit, adigendam rursus, ac rursus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur bona vita. Hoc est ex malis fructibus bonum arborum intelligi, id est, ex pessimo preceptis doctrinam veritatis agnoscere. Spero huiusmodi Harecticos Heliae quoque inuadere exemplum tantquam in Ioanne sic representati, ut metempsychosis patrocinetur pronuntiatio Domini: Helias iam venit, & non cognouerunt eum. Et alibi: Et si vultis audire, hic est Helias qui venturus est. Nunquid ergo & indei ex opinione Pythagorica consulebant Ioannem, Tu es Helias, & non ex praedicatione diuina: Et ecce mittam vobis Heliam Thesbiten.

Creditor
non tenetur
de suo
soluere.

Respondeo denique, valere preces, eleemosynas, sacrificia, quia soluitur per haec debitum, creditor pro captiuo alienam solutionem accipit. Nec enim ait, nisi de suo ipse soluerit, sed donec soluerit; Sine de suo, sine de amicorum auxilio. Cense ut ipse facere, quod facit per suos. Denique respondeo multo minus mirari me Caluini maledicentiam tot patrum, martyrumque damnatricem, quam Parei effrontem impu-

dentiam: ille enim ne degeneraret à Magistro in I. Cor. 3. [Manet ergo, inquit, purgatorium ignem esse monasticum figmentum; Patribus incognitum, quod etiam Graeca Ecclesia in Concilio Florentino improbarunt, & in hodiernum diem non recipiunt. Et. Opinio vero de penis Purgatorij recens est, à Monachis excogitata, vel certe ex Aeneide Virgilij & Platonis Gorgia extructa, stipula est igitur.]

Quolibet pignore deposito certare paratus sum, hominem impudentius mendacem esse neminem.

Quomodo manet illud Parei, cum Zanchius ingenue fateatur antiquum, eius scripta Pareus legit, & tamen post eum haec scribit. Quid igitur Zanchius Parei Doctor. L. 4. c. 4. q. 5. de natura Dei. [Verum enim vero, inquit, quando, vbi, & per quos primum, nondum potui certi aliquid reperire. Est tamen antiqua consuetudo & doctrina. Nā Tertullianus de eis precibus pro defunctis mentionem fecit, in lib. de cor. mil. Christi pag. 449. Sed aperte inter ea numerat, quae ex sola consuetudine fluxerunt: minime autem ex scripturis de sumpta sunt. De eadem re scribit lib. de monogamia pag. 578. item oblationum pro defunctis mentionem facit, lib. de exhortatione ad castitatem, pag. 564. Nunquam vero docet vel innuit, preces illas vel oblationes fuisse ex verbo Dei, aut etiam ex Apostolica traditione. Dionysius, qui Aetopagita dicitur, in lib. de Eccl. Hierarch. c. vlt. & alibi. Cyprian. Epist. l. 13. ep. 6. item lib. 4. epist. 15. & alibi sepe. Ambr. T. 3. in orat. fun. de obitu Theodosij, item altera de obitu Valentini. ni. & in orat. de obitu fratris sui Satyri Chrysost. in Liturgia & alibi. August. T. 1. Confess. lib. 9. cap. 12. 13. rogat Deum, vt peccata matris defunctae remittat. item lib. de Cura pro mortuis agenda. cap. 4. ait, non esse omittendas supplicationes pro spiritibus defunctorum. Item. Tom. 4. in 8. q. d. Dulcitium. quaest. 2. & alibi.]

Haec cum illi doceant, vetustissimi, alijque qui cum illis vixerint, cum id asseruerit libro de cura pro mortuis habenda Augustinus, alijque non potest non esse grauius calumnia, cum impudentissimo mendacior conuincta, purgatorium esse patribus incognitum figmentum monasticum.

Cum igitur non illi modo, sed posterij quoque ita senserint, impudens est nouitium commentum dicere. Tu v. de Aug. in Enchir. c. 69. Pl. 36. l. 2. de ciuit. c. 26. Paulinum Nolanum in Psal. 118. Her. in fine comm. in Iliam. Amb. in Psal. 118. sem. 10. Maximus in Draodochum. Eustratium de operatione animae post mortem. Gennadiumque lib. de purgatorio.

§. 5. Carpocrates μετεμψυχωσιν hinc probabat, Carpatum carcerem enim esse corpus, in quod toties anima detrunderetur, donec delicta sua expiaret. Contra haerem esse ses itaque sui temporis eo modo, quo Bellarminus corpus suum verba Christi interpretatur esse purgatorio, & Tertullianum secutus Cyprianus Ep. 52.

Flaret Ecclesia tot virginibus coronata, & castitas ac pudicitia tenorem gloriae suae seruat, nec quia adultero penitentia & venia laxatur, continentia vigor frangitur. Aliud est, ad veniam flare: aliud ad gloriam peruenire: aliud missum in carcerem non exire inde, donec soluat nouissimum quadrantem; aliud statim fidei & virtutis accipere mercedem: aliud pro peccatis longo dolore cruciatu emundari, & purgari diu igne, & exire postea aliud peccata omnia passione purgasse: aliud demque pendere in d. cui. diu iudicij ad sententiam Domini, aliud statim à Domino coronari.

Distinguit fidelium statum post hanc vitam. Alij mox perueniunt ad gloriam, alij stant ad veniam, alij statim accipiunt fidei, & virtutis mercedem, alij missi in carcerem non exeunt inde donec reddant nouissimum quadrantem, & pro peccatis longo dolore

lore cruciatuum purgantur diu igne: alij passione purgati sunt.

QVÆSTIO III.

An Deus exigens nouissimum quadrans
tem puniat citra condi-
grum?

§. 1. EA de re dubitatum est à sancto Augustino, lib. 2. de ciuit. Dei c. 24. alijsque, interim qui id negant, hoc loco vtuntur, nullus enim quadrans remittitur. Verum quadrans ille de constituta per sententiam poena intelligitur, quod enim iudicatum solui potest, est, hoc soluendum est, iudicari tamen mitius potuit. Deo enim libertatem poenae mitigandae concedimus, nec cum dicimus necessario punire peccata, & naturaliter, quemadmodum naturaliter odit. Qua de re tum alij, cum Voistius in 100. erroribus Sibrandi.

QVÆSTIO III.

Quale debitum sit quadrans vlti-
mus?

§. 1. Bellarminus l. 1. de amissione gratiae & statu peccati. c. 10. Veniale peccatum ex Orig. hom. 35. & Terull. l. 1. de anima c. 17. interpretatur. Addo & Augustin. in Enchiridio c. 69. 70. 71. vbi minima aliter deleri, & in hac & in alia vita ostendit, quam magna docet. Pareus vehementer in Bellarminum insurgit: quidam, inquit, patrum fuisse Platonici. 2. Minuta dicunt collatione ad maiora. 3. Origeni carcer non est purgatorium hom. in 5. Matth.

Cui respondeo 1. Non sunt hæc Platonica, nec veterum vllus, tanquam Platonis scitis contradixit. 2. Minuta non vocarent, nec culpas leuissimas, si tam aeternorum tormentorum reos constituerent, vt argumentatur Cardinalis. 3. Purgatorium in eorum verbis cognoscitur. Si qui parum debet non egreditur nisi soluat minimum quadrantem: vti qui tanto debito fuerit obnoxius, infinita ei ad reddendum secula numerabuntur. Cum ergo locum nominet carcerem, ex quo datur exitus, dubium non est, quin venialia delicta, & poenam temporariam esse iudicet, cum innumera illi secula non tribuantur poenam.

Aduersarius de sententia Hieronymi, de furto Adam, mendacia, quæ deuorare coactus est, regurgitat. Verum & Hieronymi, & hic Augustini verba sine ambiguitate continent Bellarmini sententiam.

§. 2. Recte pergit Bellarminus. S. Augustinus, inquit, de Spiritu & litera, c. 36. Vocat leuiora & peccata hominis ex fide viuientis. Et Enchir. cap. 71. quotidiana breuia, leuia. Sermo. 41. de Sanctis. transitorio in igne mandari, illis non occidi animam, esse pusillus seu scabiem.

Cui obijcit Pareus. 1. Non dicit natura venialia. 2. Delentur misericordia, & deprecatione. Imo iniuratus esset Deus, si quæ in se veniam merentur, in censam minimum vocaret, vel temporaliter puniret. 3. Sermo ille non videtur Augustini. 4. Causa prima, quia ignem purgatorium hic asserit, alibi dubitat. Secunda, quia phrasim etsi in multis est similis, in alijs est dissimilis. Tertia, quia ibi docet peccata redimi bonis operibus, alibi docet oratione id fieri. Quarta, Capitula peccata docet redimi lacrymis, rugitu, gemitu, ieiunij, quæ neque sacre scripturæ, neque doctrinæ Augustini satis conueniunt. Quinta, etsi fuerit Augustinus, Nam non vocat venialia, minima vero dicit in collatione, scabiem appellat mortalem. Motus vero salutis à nobis haberi pro venialibus, mentitus est Bellarminus.]

Responsio: O puerpera tortuositas, quanto labore te magis intricas: rem videamus.

Ad 1. Imo vero natura Venialia sunt illa dicta ab Augustino, quia breuia, leuia, minima, non occidunt, si enim millies, millies inferos merentur, imò totius mundi interitum, cur leuia, breuia, minima? 2. ferociter meritis iustitiam iusti non tollunt, nec vitam spiritalem, non sunt ergo mortalia. 3. Eleemosynis delentur, & bonis operibus, quibus mortalia non expiantur. 4. Transitorio igne purgantur, ergo venialia. 5. quia aduersarius, post ambages tandem in Augustini accusationem vertitur, dicitque esse stipulam. Sensit ergo hæc Augustinus, stipulam enim vocat in eo errorem quem putat.

Ad 2. Contra tuam calumniam, non Bellarminum argumentaris. Non dixit ille peccatum mereri veniam, sed poenam, & poenam temporalem, an pro poena temporali auertenda non opus est misericordia Dei, & oratione nostra? Cur quotidie tot mala deprecamur?

Ad 3. vt euertat veritatem, testimonia supprimit sed incassum. Rationes expendamus. 1. Asserit hic purgatorium, alibi dubitat, ergo sermo non est Augustini. De Augustinus igne materiali ab illo, & alijs dubitatum, non de poena purgatoria. Nunquam de purgatorio dubitauit, alia loca sunt, quibus illud asserit. Magis ingenue Hieronymus Zanchius, cuius verba ante representauimus, vt in igne aliquando peccata etiam tuo mendacium tuum sit, tu illud inter totis oculis intuearis.

Certe illa Magistro tuo authentica sunt, suspecta habes? an & lib. 2. contra Manichæos suspectus est? Causam habes, nam c. 22. purgatorium asserit, hisce verbis. Si quis forte agrum non coluerit, & spiritus eum opprimit permiserit, habet in hac vita maledictionem terre sue, & in omnibus operibus suis, & post hanc vitam habebit, vel ignem purgatorium, vel vitam aeternam.

Causam alteram ipse agnoscit ludicram esse, cum phrasin esse Augustinianam fateatur in multis, & pauculas Afris peculiare recitat, vt: peccata nimium plura, ignarus Augustinum in sermone populari, vulgi & verbis & sententijs frequenter vit.

§. 3. Tertia causa, quia hic lacrymis, alibi oratione deleri peccata docet. Respondeo, non pugnare lacrymis, eleemosynis, oratione deleri peccata, conueniunt hæc omnia & conspirant amice, non igitur illa est causa iusta suspicionum: præsertim cum doceat Catholicos Spiritus Sanctus; Bona est Oratio cum eleemosyna & ieiunio: Nusquam vero hæc tria dicat esse peccata natura mortalia. Verum vbi docet de oratione excludente lacrymas, rugitum, gemitum, ieiunium? Nam orationis illud esse officium, non est dubium, de exclusiua quærimus.

Citatio marginalis hæc est: Ench. cap. 7. 1. suspector esse 71. Legamus in Augustino, oratione, non lacrymis, non ieiunio fieri abolitionem culpatum, vt sermo 41. ne sit Augustini. Verba hæc sunt cap. 70. Sane cauendum est, ne quisquam existimet infanda illa crimina, Qualia qui agunt, regnum Dei non possidebunt, quotidie perpetranda, & Eleemosynis quotidie redimenda. in melius quippe, est vita mundanda, & per Eleemosynas de peccatis præteritis est propitiandus Deus, non ad hoc culpa non emendans quodammodo, vt ea semper liceat impune committere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, quamuis tur peccata miserando delectat iam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur. De quotidianis autem breuib, leuibque peccatis, sine quibus, hæc vita non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit. Eorum est enim dicere, Pater noster qui Oratio pro es in celis; qui iam patri tali regenerati sunt ex aqua & Spiritu Sancto. Delet omnino hæc oratio minima & quotidiana rufacit peccata. Delet & illa à quibus vita fidelium scelerate etiam gesta, sed penitendo in melius mutata discedit: si quemadmodum

modum veraciter dicitur; dimitte nobis debita nostra: quoniam non desunt qua dimittantur, ita veraciter dicitur, licet & nos dimittimus debitoribus nostris: id est, (si) fiat quod dicitur: quia & ipsa elemosyna est veniam petenti homini ignoscere. cap. 72. Ac per hoc ad omnia qua vili misericordia sunt, valet quod Dominus ait; Date elemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Non solum autem qui dat esurienti cibum, sitiienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, agro vel incluso visitationem, captiuo redemptionem, debili subuectionem, caeco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti consilium, & quod cuiquam necessarium est indigenti. Verum etiam, & qui dat veniam peccanti, elemosynam dat: & qui emendat verbere in quem potestas datur, & coercet aliqua disciplina, & tamen peccatam eius, quo ab illo laesus est, aut offensus, dimittit ex corde, & orat ut ei dimittatur, non solum in eo quod dimittit atque orat, verum etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria pena plectit, elemosynam dat, quia misericordiam praestat. Multa enim bona praestantur inuitis, quando eorum consilium vilitati, non voluntati, quia ipsi sibi inveniuntur esse inimici, ac amici vero eorum potius illi quos inimicos putant, & reddunt errando mala pro bonis, cum reddere mala Christianus non debeat pro malis. Multa itaque sunt genera elemosynarum, quae cum facimus, adiuvamur, ut dimittantur nobis nostra peccata. & de ciuit. De lib. 21. cap. 17.

VERSUS 27.28.

Audistis quia dictum est antiquis: non mœchaberis. Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

QVÆSTIO I.

Quæ concupiscentia à Christo vetetur?

§. 1. **H**ebraum **מְנָאֵף** Naaph, proprie est adulter: Verum damnatur omnis generaliter carnis libido, siue ipso facto expleatur, siue cogitationibus, verbis, tactibus. Atque in eo consentiunt omnes interpretes. Duas vero partes continet illud: Ad concupiscendum eam. Nam qui aspicit, ut eam concupiscat, & concupita fruatur, mœchatus est eam in corde suo. Et qui aspicit, ut concupiscat, hoc est motum concupiscentiae in se concitet, & illecebrosa cogitatione animum contaminet, ille quoque morosa delectatione mœchatus est eam. De oculis mentionem facit, quod illi sint præcipui in amore duces, alioqui qui vocem audiuerit, alloquutus fuerit, tetigrit, osculum dederit, in eandem legem commisit; posuit enim Christus quod lenissimum hominibus videtur; Ex illecebrosa formæ aspectu adulterium animo committere.

§. 2. Inter nos & Sectatios gravis est quaestio. Quænam concupiscentia sit peccatum? Calvinus omnem damnari huiusce verbis asserit. [Quo etiam docemur adulteros censei coram Deo, non tantum qui fixo consensu scortationem in animis concipiunt, sed qui admittunt quasvis punções. Quare nimis crassa est & supina Papitarum hypocrisis, qui concupiscentiam negant peccatum esse, donec totum cor assentiat. Sed nihil mirum est ita extenuari ab illis peccatum, quando locordes, & pro-

sus Rapidos in vitij suis reputandis esse oportet, qui iustitiam operum metris adscribunt.]

Respondeo. Partim calumniam esse, partim errorem Calvini grauem in illa redargutione. Calumniam. Nostum demum concupiscentiam dicere peccatum; cum totum cor assentiat. Nam Concupiscentiae quasvis punções dicimus peccata; quia ortae sunt ex peccatis, ducunt ad peccata, sunt tamen peccata Metaphoricè, ut in cap. 7. Rom. docui. De propriis inde veri nominis peccatum dicimus, cum animus tardus, & mollis est ad delectationes cogitationum, Antea, & lenocinia excutienda, quamuis ad rem persequendam nullo modo, ad extinguendum gliscens opus peccati ignem parum fortiter consentiat, ac elaboratur sepe.

Porro hæresis est, & quidem perniciosissima, quæ ex omnibus passionibus, necesse est, atque adeo naturalibus concupiscendi potentij peccatum imponit: imo eas peccatum facit. Ideo vero est hæresis exitiabilis, quia nomine sanctitatis, & puritatis, summam profanitatem & spurciem inducit. Ut sancti videantur, atque toto animo peccata abominari. Non modo facerum, dictorumque, sed minimarum etiam inuitis & reluctantibus obrepentium cogitationum motiones peccata vera, & æterna pena digna esse aiunt. Beza sententia in 1. Ioan. cap. Dum enim 5. 16. horrenda auditu est. Peccata, inquit, omnia huiusmodi paria sunt, ut vel minima minimi peccati cogitatio mortem æternam millies mereatur: negat crudeles esse nullum, qui pro minimis peccatis commouentur. Hic se iactant, & sanctimoniam se causam tueri profitentur. Verum dum omnia hæc, quæ vitari non possunt, tam grauiter censent, in illis hæsisse viros sanctos affirmant, nullum peccatum horribile tandem iudicant, cum omnia si non stoicè paria, æternis tamen ignibus obnoxia dicant. Omnia inquam reproborum, nulla electorum. Ita enim loco citato Beza. Itaque reprobi minimi peccati minima cogitatio, addo ex alio illorum principio. Optima optimi operis feruentissima voluntas millies inferos merebitur. Millies millena scelera electorum venialia sunt, nec iustitiam auferunt, nec iræ diuinæ obnoxium reddunt; Huc denique omnia redeunt, ut si quis in album ciuium coelestium inscriptus sit, Nul- lum peccatum mortale suspicetur, à se committi posse.

§. 3. Quod porto peccatum non subitis & voluntatem antecedentibus motibus, sed consensu, voluntate vel in factum, vel delectationem definiamus, non assensu deest nostri stuporis, sed veteris orthodoxie. Augustinus, Chrysostomi, omniumque patrum. Verba Augustini l. 1. Serm. Domini in monte, c. 12. adferam, ut Calvinus intelligat quantos viros, sub nostro nomine stuporis & hæreseos incuset. Iustitia ergo minor est, inquit, Regni DEI, non mœchari in corde. Multo facilius est ne mœchetur in corpore, qui quis non mœchatur in corde. Illud ergo confirmant, quo hoc præcipit, non enim venit legem soluere, sed implere. Sane considerandum est quod non dixit omnis qui concupiscit mulierem. Sed qui viderit mulierem ad concupiscendam eam: id est, hoc sine, & hoc animo attenderit, ut eam concupiscat, quod iam non est tiuillari delectatione carnis, sed plene consentire libidini, ita ut non refranetur illicitus appetitus. Sed si facultas data fuerit, satiatur. Nam tria sunt quibus impletur peccatum, suggestionem, delectationem, & consensum. Suggestio siue per memoriam sit, siue per corporis sensum, cum aliquid videmus, aut audimus, vel olfacimus, vel gustamus, vel tangimus. Quo si frui delectauerit, delectatio illicita refrananda est.

Perpicue igitur Augustinus illa distinguit, nec omnem concupiscentiam, sed voluntariam, & ex proposito

Omni-
libido
prohi-
betur.

Calvino
omni
motus
est
peccatum

Memor
voluntatem
refran-
denda

Amam
no.

Memor
damna
quand
faciem
fuit.

fito libidinofam damnandam cenfet: pergit ostendere sola confenfione peccatum perfici.

VERSUS 29. & 30.

Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextra manus tua scandalizat te, abscinde eam, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.

QUESTIO I.

An oculi eruendi, aut abscindenda manus, ne illis scandalizemur?

§. 1. *D*uplex esse potest sensus. Primitus est, ut parabola sit oculorum & manuum acceptio, ut oculus dexter sit mens, sinister corpus; manus dextra voluntas; sinistra appetitus inferior. Vel manus, mulier amica, & ut Chrysostomus hom. 17. alij oculorum & manuum nomine cognationes, & necessitudines intelligunt. Ath. q. 70. Hil. can. 4. Cyrill. l. 12. in Ioan. Theophyl. alij. Verissima est illa sententia, amici enim relinquendi, affectus refrenandi sunt.

Amicos oculos & pedes dici, alioqui in scriptura vstratum est. Nec minus apud externos scriptores: Nam apud Perfas erat, qui dicebatur oculus regis; hinc nemo nescit, longas regibus esse manus. Recte & illud dictum.

Ἀλλοιοὶ χεῖρες, καὶ ὄμματα, καὶ πόδες ὁμοῦ.
Mutuo nobis manus, & oculi, & pedes simus.

§. 2. Mihi tamen planior, & nervosior Christi sententia videtur, si proprie oculos, & manus interpretemur. Quod fieri duobus modis potest. Primo, ut non sit praeceptum faciendi, sed patiendi, uti nempe oculorum, & manuum potius iacturam patiaris, quam illis retentis, delinquas. Quod martyrum exercitus fecisse videmus. Occidi enim quam peccare maluerunt. Altero ut praeceptum sit, ut nos ipsi oculos eruiamus, manus abscindamus, si aliter peccatum effugere non possumus. Perinde ac si dicat, si duorum alterum faciendum sit, aut oculus eruiendus, aut peccatum faciendum, potius membri qualiscunque iacturam faciendam, quam totum corpus perdendum. Atque hoc est quod ait in fa. c. 18. 8. bonum est tibi unam manum vel pedem habentem ingredi in regnum caelorum, quam duas manus, aut pedes habentem intrare in gehennam. Nec est inuicem hoc in genere uti exemplis quae vel nunquam, vel raro fieri possunt. Ita Apostolus Gal. 4. 15. Quod si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Plurimis sane peccandi occasionem oculi praebuerunt, optime Eurypid. de Helena.

ὁρῶν δὲ τὸν δέ, φῶγε μὴ αὖ ἐλπίδω.

Atque quod cumque dicitur, desiste a spe.

Videns vero istam, surge, ne te desiderio capiat. Capit vero oculos vires, euenit autem vires. Vide Prouerb. 2. Esd. 33. Pl. 118. Prouerb. 6.

§. 3. Crudeles & improbi sunt, qui hinc castratio-

nem, & membrorum mutilationem induxerunt. Origenes ea de causa damnatus est. Non enim castrati opus est membrorum excisione, sed eam gratia Dei sensum bona custodia, corporis maceratione, labore, occasionum fuga. Nec membrorum mutilatio libidinem eximit, sed accendit.

Verum ista iam olim haereticis excisa est. Nostorum errores ita ista sententia fulminat, ut sit mirum vllum esse tam surdum, ut hoc tonitruum non audiat, ita diabolicalia obbrutuisse, ut non sentiat. Quid enim Dominus? Si oculus, manus, pes scandalizat te, erue, abscinde. Fideles peccati horum aliquid scandalizet, in regnum caelorum sunt. Quomodo igitur sola fides sufficit, si oculus erundus, ne scandalizet? Quomodo fidelium nullum peccatum est mortale, si periculum est ne projiciantur in gehennam?

Nonne si Caluino Dominus dicat: Si oculus scandalizat te, erue. Mox respondebit. Electus sum, quicquid agat oculus, in omnes libidines vagetur, manus omni rapina implicantur, pedes veloces sint ad fundendum sanguinem, non est tamen metus gehennae, mea enim, ut electi, flagitia venialia sunt. Papistica sunt illa terribilamenta. Quocirca merito Mulculus contra suos inclamat. Sed vae vae pestilentissimae praesentis saeculi negligentiae, ne dicam temeritati? Quotusquisque est, qui vero ac serio caelestis regni ac vitae studio teneatur? Altissimum stertitur fere ab omnibus: ut crediderim, vix vnquam fuisse verbi Dei ministros, qui cum tanta molestia pariter ac fastidio regnum Dei annunciarint, atque hi, qui nouissimis istis temporibus, in quibus mirum in modum pietatis studium friget, regnum Christi & iustitiam eius praedicant: modo tales sunt, qui & Christum & Ecclesiam eius ex animo diligant.

Sed quid tragedias agis Muscule, & in cucurbita montes parturis? Cur studeant bene viuere, quibus satis est credere? Cur non stertant, quibus iam puluinar securitatis suppositum est? Cur se Ministri molestia macerant, cum satis sit, omnes credere se electos esse? Verum quid ministros viat, non est obscurum. Postquam populus non in spem vitae, sed in omnem securitatem, & licentiam effusus est, ipsos ministros contemnere cepit. Hinc non pietati, sed sibi timere didicerunt. Nec enim alio remedio opus habent, quam ut peccantes credant, nihil peccatorum sibi imputari.

VERSUS 31. 32.

Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam det illi libellum repudij. Ego autem dico vobis: quia omnis qui dimiserit uxorem suam facit eam moechari, & qui dimissam duxerit, adulterat.

QUESTIO I.

An Iudeis licuerit uxores dimittere?

§. 1. *D*eut. 24. in titio capitis lex huiusce verbis perscribitur. Si acceperit homo uxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratia ante oculos eius propter aliquam feditatem: Scribet libellum repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua. Cumque egressa alterum maritum duxerit, & ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudij, & dimi-

Improbata
Caluina-
norum.

Mores
Calui-
mani.

Adamas Guntz
in
+ Euangelia
CWI
18

Memoriam
dama
quemo
facienda
fuit.

dimiserit de domo sua, vel certe mortuus fuerit: non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta est, & abominabilis facta est coram Domino: ne peccare facias Terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradiderit tibi possidendam.

Vti considerandum est, non sine causa posse dimitti. Nam ait, & inuenerit in ea seditionem aliquam ערה דבר, Gheruath dabar, nuditatem verbi, seu opprobrium alicuius rei, vbi 70. verterunt & ἡμεῖς rem turpem, seu indecoram. Libellus repudij vocatur à Matthæo Στοιχείον repudij, in Deut. כפר כריתות Sepher cerithuth: libellus excidij. Syrus vocat כהבא ררוללא Kethaba dedulela. Scripturam: epudij. Hac de lege controuersia est: An l. d. do vxorem ob aliquam causam abomnanti ius fuerit datum eam dimittendi, vt nec ipse dimittendo, nec vterque alias nuptias celebrando peccaret? An vero lex fuerit iudicialis, seu permissio, qua solum repudiator id consequeretur, ne lege in eum ageretur.

An lex per-
mittens so-
lum, an si-
ne peccato
permissum.

Multi sunt etiam Catholici, qui negant sine peccato repudia permissa, licet sine pœna, quam res publica exigeret. Ita Franciscus Lucas hoc loco. Ita Magist. l. 4. d. 33. Bonauent. Richardus. Dominicus Soro Quos ferè hæretici sequuntur, & plerique negant licitum fuisse. Caluinus. [Summa autem est. Quamuis Lex diuortia non puniat, quæ à prima Dei institutione dissident, adulterum tamen esse, qui reiecta vxore alteram sibi accipit. Neque enim est in hominis arbitrio, coniugij fidem soluere quam Dominus ratam manere vult. Itaque pellex est, quæ legitimæ vxoris torum occupat.]

Repudium
malum,
sed non pu-
niri.

Augustinus l. de bono coniugali c. 8. Exprobrationem potius repudij, quam approbationem esse docet. Ceterum, inquit, aliter se habere iura gentium quis ignorat vbi interpositio repudij sine reatu aliquo vitionis humana, & illa cui voluerit nubere, & ille quam voluerit ducit. Cui consuetudini simile aliquid propter Israelitarum duritiam, videretur permississe Moyses de libello repudij. Quæ in re exprobratio diuortij magis apparet, quam approbatio.

Post repu-
dia erant
vera ma-
trimonia.

Quem tamen ita interpretor, vt potius reprehendi duritiam ab eo patem, quam vt neget, fuisse vera coniugia post datum libellum, cum Polygamiam veterum sine peccato fuisse ille consensit. Mihi S. Thom. Scoti. Durandi, Paludani, aliorumque in 4. Sent. 33. sententia probatur. Non peccasse qui dimissas ducerent & fuisse libera matrimonia. Nam primo de viris non erat difficultas, quibus concessa erat Polygamia, poterant ergo & retinere, & alias ducere, multo magis dimissis alijs. Durissima igitur fuisse in fœminas illa lex, qua viris per multa matrimonia volutatis, ipsæ perpetua continentia attingerentur.

Deinde verba legis id indicant, quæ omnino permittunt, duci, cum tamen seuerè non modo adulteria, sed etiam fornicationes prohibeant.

Tertio repudata est, alteri nupta non poterat ad priorem redire maritum. Non ergo amplius erat matrimonium, sed vinculum sublatum.

Denique polluta est, abominabilis est coram Domino, quia publice reiecta est & velut indigna matrimonio habita.

QVÆSTIO II.

An Christiano fas sit uxorem dimittere?

Matrimo-
nii Chri-
stianum
insolubile.

S. 1. C. Controuersia Catholicos inter & hæreticos agitur. Orthodoxa enim fides nos docet: Habitatione & toro posse separari coniuges, verum ipsum matrimonij vinculum in Ecclesia Christiana

insolubile esse, sola morte rumpi. Hæretici multas dimissionis causas adferunt, quibus ipse Matrimonij contractus dissoluitur, & nouatum nuptiarum facultas concedatur. Iurisperiti repudium non modo vxoris, sed & sponsæ esse asserunt. Diuortium de sola vxore vsurpant. De toro solo aliquando, de vinculo sæpius loquuntur. Itaque nec Luth. l. de capt. Bab. c. de Matrim. Melanchton in locis. Gemit. in 2. part. exam. separationem tori à solutione vinculi distinguunt.

De vinculi autem solutione Lutherus primum dubitauit, in capt. Babylo. coperet tamen rem definiti, & fornicationis causæ addi abstinendam coniugis. At in 1. Cor. c. 7. alias causas adfert, si Ethnicus sit, vel falsus Christianus coniux, si rixosus, impellat ad peccatum, diuabit, & de causis matrimonialibus, si pauper diuitem duxerit, quem retinere non potuerit. Butcherus in c. 19. Matih. diuortium permittit, si alter coniugum, alteri se minus commodum præstet, aut sibi displiceant. Melanchton fornicationem & desertionem admittit solas: nouum coniugium nocetè pariter & innocenti permittit. Caluinus l. i. inst. c. 19. §. vlt. In adulterio permittit. Kementius eodem modo, sed tantum innocentiam alias nuptias concedit.

Disputata est hæc quæstio lib. 2. ab Augustino de adulterinis coniugijs, ad Pollentium, vbi sic statum quæstionis exponit. l. i. c. 6. Verum hoc interest, quod nos, quando coniuges ambo Christiani sunt, mulieri si à viro fornicante discesserit, dicimus non licere alteri nubere, à viro autem non fornicante non licere omnino discedere. Tu vero dicis, si mulier à viro non fornicante discesserit, non ei licere alteri nubere, propter preceptum; si autem à fornicante discesserit, non ei expedire nubere, propter opprobrium, Mulierem itaque non nupturam discedere à viro siue fornicante, siue non fornicante, permittis.

At hæretici non agnoscunt vllum, nisi soluto vinculo, repudium. Græci quidem vxores dimitti posse docent, libereque dimittunt. Conc. Flor. scilicet vlt. Et. l. in 1. Cor. 7. anno 1515. docuit posse dimitti. Deinde Caietanum, & eius expolitor Catharinus l. 5. annot. in Caietanum. Qui tamen non tam rem ipsam, quam modum definit. Non posse, ait, ex Scriptura probari diuortia esse illicita, sed tamen ob multas causas, non posse dimitti.

Nec est hæreticorum inter se concordia. Kementius 2. part. eam negat habitationis & tori seiuunctionem, nisi ob solam fornicationem.

Ad perfectam horum verborum intelligentiam adiungenda sunt ex alijs locis similia aut pene eadem. vt c. 19. cum Pharisei quærent, an liceret dimittere vxorem quacunque ex causa. Respondet v. 9. Dominus. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit mæchatur: & qui dimissam duxerit mæchatur.

Marc. 10. 11. Et dixit illis: Quicumque dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super ea. Et si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mæchatur. cunda. Luc. 16. 18. Omnium qui dimittit vxorem suam, & aliam ptia proter ducit, mæchatur: & qui dimissam à viro ducit, mæchatur. bennur.

Hic aperte sine exceptione vlla adulterij damnatur, qui dimiserit, & aliam duxerit.

Vnde non modo male Matthæum intelligunt, sed Marco, & Luca ex proposito contradicunt, quicumque matrimonij vinculum dissolunt. Nec ad eam facit, quod ex Matthæo interponunt, Excepta fornicationis causa.

Id enim non addendum fuisse constat, cum Lucas Luca & Marcus absolute Euangelia scripserint, quæ sunt si. Marco nec illa additione, vera, quod si generalis illa sententia addenda Marci & Luca falsa est, lectores deciperunt, cum velle exceptionem tantum vllum dimittere vxorem, & adulterum pronuntiant, quicumque vel aliam duxerit, si licet ob fornicationem dimittere.

§. 2. Instant tamen, & carni præsidia quarunt, Lucas & Marcus aiunt. Omnis qui dimiserit uxorem, & aliam duxerit, mœchatur. at Matthæus ait. Omnis qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, faciteam mœchari. Ex hac colligitur illa particularis: Non omnis qui dimittit uxorem suam, facit eam mœchari: Exceptio enim facit ex vniuersali singulari: quæ si in Marco & Luca non est subaudienda, contradicunt sibi Euangelistæ. Nam c. 19. & omnis, &c. mœchatur. & non omnis mœchatur, contradicoria sunt. Verumtamen apparet illa, non vera contradicatio. Patet Augustinus Matthæi verba obscuriora esse. l. 1. de adulterio. coniug. cap. 11. sed clara apud alios. Sed quod minus intelligitur apud Matthæum, apud alios Euangelistas intelligi potest. Quapropter cum legerimus in Euangelio secundum Matthæum: Quicumq; dimiserit uxorem nisi ob fornicationem: vel hoc quod magis in Græco legitur, præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur: non debemus continere illam non mœchari, qui propter causam fornicationis dimiserit, & aliam duxerit: sed adhuc ambigere, donec Euangelium secundum alios Euangelistas à quibus hoc narratum est, consulamus. Quid si enim secundum Matthæum, non quidem quod ad hanc rem pertinet, dictum est totum, sed ita pars dicta est, ut intelligatur à parte totum, quod tanquam explanantes Marcus & Lucas, ut claresceret plena sententia, totum dicere maluerunt? Cumq; ita primum non dubitantes, verum esse quod apud Matthæum legitur, Quicumq; dimiserit uxorem suam præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur; quæserimus, utrum tantum iste mœchatur ducendo alteram uxorem, qui præter causam fornicationis priorem dimiserit; an omnis qui dimissa uxore alteram duxerit, ut ibi fit etiam ille qui fornicantem dimiserit; nonne secundum Matthæum respondetur nobis: Quid queritis, utrum ille sit mœchus, & ille non sit? Quicumq; dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterii committitur. Nonne etiam secundum Lucam dicitur nobis: Quid ambigitis utrum ille qui propter causam fornicationis uxorem dimiserit, & aliam duxerit, non mœchetur? Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur. Ac per hoc quoniam fas non est, ut Euangelistas, qui amicus diuersis verbis de vna re loquentes, ab vno sensu eademq; sententiâ dissensire dicamus,

Matthæus resat ut Matthæum intelligamus à parte totum significare volumus; eandem tamen tenuisse sententiam, non quidem ut dimittens uxorem & alteram ducens, quidam mœchetur, id est, qui præter fornicationem dimiserit, quidam vero non mœchetur, id est, qui propter fornicationem dimiserit, sed omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchari minime dubitetur.

§. 3. Matthæum igitur exponunt, primum ut sit sensus. Qui dimiserit uxorem suam, alia de causa quam fornicationis, facit eam mœchari, aut eor est, vtilia dimissa fornicetur, si vero fornicationis causa eam dimittat, non facit ipse eam mœchari, cum iam ante sit mœcha, & si dimissa in eodem crimine perseverarit, non imputabitur causa marito dimittenti, sed uxori dimissæ, non quod ob alias causas dimitti non possit, sed quod hæc sola sit matrimonialis, aliæ sint omni societati communes, ut si vitæ infidetur, &c. Porro agitur de separatione à thoro & cohabitatione, non autem iure alteri nubendi.

Qui dimissam duxerit. Non est sensus, qui dimissam ob aliam causam, g. aliquam fœditatem, vel quâcumque aliam duxerit, mœchatur, & qui fornicationis causa dimissam duxerit, non mœchatur. Sed alius omnino: qui dimissam ex quacumq; causa duxerit, mœchatur, quia manet prius matrimonium. Ratio est, vxor dimitti poterat, si v. g. anhelitus illi grauis, si ex labore, vel morbo forma perisset, deinde si adultera esset, olim scilicet inire nouas nuptias, nunc ex legē Christi, si fornicariæ concedatur, negantur autem probæ, sed misera, quæ est æquitas legislatoris? Si vir importunus probam uxorem dom. p. lat, improbam

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

superinducat, non licebit innocenti quærere nouas nuptias, adulteræ liceat?

Resoluenda enim non sunt verba hoc modo. Quicumq; dimiserit, id est. Qui dimiserit uxorem ob aliam causam quam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur, sed si dimiserit ob fornicationem, & aliam duxerit, non mœchatur. Et quicumq; duxerit dimissam ob aliam causam quam fornicationem, mœchatur, sed qui dimissam ob fornicationem duxerit, nō mœchatur. Sed hoc modo. Qui ob aliam causam, quam fornicationē dimiserit, mœchatur, quia ut c. 5. 32. facit eam mœchari. Si autem ob fornicationem dimiserit, & aliam duxerit, etiam mœchatur, ducendo, non dimittendo. Itaq; mœchari est adulterii reum esse, vel faciendo, vel occasionem dando. Itaq; ex heb. dialecto relatiuum repetendum est, ac si dictum esset. Quicumq; uxorem dimiserit excepta fornicationis causa mœchatur, & qui aliam duxerit mœchatur, & quicumq; ex quacumque causa dimissam duxerit, mœchatur.

Piscator sic quoq; interpretatur. [Non statim innocens est coram Deo, cui aliquid indulgetur ac permittitur à legibus ciuilibus. Etenim repudiatio vxoris seruantis, fidei coniugalem, indulta quidem ac permissa fuit à Deo per legem ciuilem Moisaicam: at non propterea fuit à Deo approbata, quippe Christus talem repudiatorem affirmat esse authorem adulterii: idq; trifariam, primum scilicet in se ipso, maxime si duxerit aliam uxorem viuente adhuc repudiata illa, inf. 19. 9. deinde vxore repudiata, quam facit mœchari, quatenus illi facit facultatem & præbet occasionem nubendi alteri, ipso adhuc viuente: tum etiam in illo altero qui repudiata duxerit. Similiter lex ciuilis permittit lites forenses: at non propterea Deo placet, qui mauult litigando ius suum persequi, quam ex charitate de iure suo concedere.] Tripliciter igitur adulterii ream facit.

Vno igitur verbo res exponitur. Qui dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, ille mœchatur, hoc est, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit, mœchatur, ducta aliena. Nec veteres modo, sed ipse Piscator interpretatur sic. Vel negatiue. Qui dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, id est, quod fieri non potest, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, etiam si ob fornicationem dimiserit, mœchatur.

§. 4. Cōfirmat hæc interpretationē perpetua Ecclesiæ consuetudo, definitio & sententiæ, quæ est certa intelligendæ Scripturæ regula. Ita Can. Apost. 48. Iustinus in Apolog. ad Anton. itaq; Athenagoras. Clemens Alex. l. 2. Strom. Tertul. l. 1. in Marc. Orig. in c. 19. Math. Conc. Elibert. c. 9. Amb. in 16. Luc. Hier. ad Ocean. & Amandum. Chrys. hom. 17. in Matth. Concil. Mileuit. Can. 17. Conc. Afric. can. 69. Innoc. I. Ep. 3. ad Exup. Can. 6. Aug. de adulterinis coniugiis. Prima. in 1. Cor. c. 7. Id. l. 2. de diuini officii c. 19. Beda in 10. Marci. Concil. Forolulien. Can. 10. Naneten. sub Arnulpho Can. 12. Ansel. D. Thom. in 4. dist. ct. 35. D. August. l. 10. de ciuitate dei q. 83. Si Dominus dimittenda coniugia solam causam fornicationis admittit, & paganum coniugium dimitti prohibet, consequens est, ut paganismus fornicatio non deputetur. Solam autem fornicationis causam exceptam facere Dominum cum de dimittenda coniuge loquitur in Euangelio manifestum est. Paganum ergo coniugium hinc non prohibetur dimitti, quia cum Apostolus de hac re consilium daret, ut fidelis volentem secum esse coniugem infidelem non dimittat, ait. Ego dico, non Dominus, ut Dominus intelligatur non quidem iubere ut dimittatur, ne contra iussum eius consilium dare videretur Apostolus, sed tamen permittere, ut nemo in eare iustionis necessitate teneatur, sed consilii voluntate liberè faciat, verumtamen si quisquam asserit solam illam fornicationem Dominum admittere ad causam relinquendæ coniugis, qua vulgo dicitur fornicatio, id est, qua concubitus illicito perpetuatur.

Clariorum accipitur.

Tripliciter dimissor mœchatur.

Ecclesia diuortium non admittit.

tratur: hoc potest dicere, Dominum cum de hac re loqueretur, de utroque fidei dixisse, & marito, & vxore, ut si ambo fideles sint, neutri liceat alterum relinquere, nisi causa fornicationis: ubi non potest paganismus intelligi quia uterque fidelis est. Sic enim & Apostolus videtur distinguere cum ait: His autem, qui matrimonio iuncti sunt, precipio, non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere: quod si recesserit, manere in nuptiis, aut viro suo reconciliari. Vbi etiam intelligitur, quod si vna illam dimissa ob for la causa, qua sola relictio coniugij permittitur, mulier à viro renicationem ceaserit, innupta perseverare debet: aut si se non continet, viro non debet nubere. potius reconciliari, vel correcto, vel certe tolerando, quam alteri nubere. Sequitur autem. Et dicit: Et vir vxorem non dimittat, breuiter eandem formam intinans in viro, quam precipiebat in feminâ. Quibus ex precepto Domini infinuatur ita sequitur: Ceteris autem ego dico, non Dominus: si quis frater habet vxorem infidelem, & hac consentit habitare cum illo, non dimittat illam, & mulier si habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illâ, non dimittat virum. Vbi dat intelligi Dominum de his locutum, ut neuter alterum dimitteret, si fideles ambo essent.

Adulteris interdum post viri mortem prohibita nuptia.

Cum interdum Concilia permittunt adulteram nubere, intelligendi sunt post mortem mariti. Nam in pœnam interdum inhibebantur illis etiam post viri mortem nuptiæ, ut iniunctæ libidinis pœnas darent.

Quid igitur viro conceditur, ut liberetur adulterâ, non vi ducat aliam. Nam hoc ipsum est quod difficile etiam Apostolis visum est. Ideo frustra his Christo respondant. Nam si vera si valeat dimissio, plura nocua sequentur, calumnia, aliaque. Quotidie, ut monet Hier. appeterent nuptias, fingerent adulteria. Pudor sanè est Christiano: hac de re queri, cum Romæ 600. annis nullum diuortium fuit. Tertull. Apol. c. 6. Antiquitas igitur sic locum interpretata est, & eos secuti orthodoxi poster, Origenes ait suo tempore quosdam antistes permisisse, ut esset Grat. 31. q. 1. c. si qua mulier. Sed altera sententia semper ut dixi in Ecclesiâ retenta est. Sed Canon Apost. 47. vtrique negat. *Εἰ τις ἀλλοτρίαν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ ἀφελῇ, ἢ ἑσέαυτὸν ἀφελῇ, ἢ ἀποδοῖκεν τὴν ἀφελῆ, ἀποδοῖκεν ἑαυτὸν.* Si quis laicus suam vxorem efficiens, aliam ducit, vel ab alio repudiatam, excommunicatur.

Deinde ratio Christi in omni causa valet. Est enim vna caro, & Deus coniunxit. Quia hoc ipso quod libellum repudij fuit propter duriciam datum, etiam ipsum repudium vetuit. L. bello enim dabatur potestas nubendi alteri.

Dimissam ducens adulter est, quia adhuc est vxor dimittentis.

Augustinus lib. 1. c. 11. l. 3. c. 9. grauius dimittere non adulteram. Insigni etiam argumento vltus est l. 1. de adulteris coniugis c. 12. Nam & illud quod etiam secundum Lucam sequitur. Qui dimissam à viro ducit, mechatur, quomodo est verum? Quomodo mechatur, nisi quia illa quam duxit, eo viuentis, à quo dimissa est, adhuc vxor aliena est? Si enim iam sua non aliena miscetur vxori, vtrique non mechatur. Mechatur autem, aliena est ergo, cui miscetur. Porro si aliena est, hoc est, eius à quo dimissa est, etiam si propter fornicationis causam dimissa est, nondum dimittentis vxor esse cessauit. Si autem illius esse cessauit: iam huius est, cui alteri nupsit. Est huius est, non mechatur indicandus est, sed maritus. Sed quia non cum marito dicit Scriptura, sed mechum, adhuc illa illius est, à quo etiam causa fornicationis abiecta est. Et ideo quancumque etiam ipse illâ dimissâ ducit vxorem, quæ cum alieno marito concumbit, adultera est. Vnde autem fieri potest, ut adulter etiam ipse non sit, cum constat adulterare quam duxit? Si enim est non vxor, cur alius adulter est? Denique ut verbo dicam: Matrimonium est signum coniunctionis Christi & Ecclesiæ. Aug. de bono coniugali c. 7. 15. & 18. & 24.

In diuortio occasio calumniarum.

Magno etiam incommodo proles afficeretur, dum nouerca, & vitrico premittitur, ut Ambrosius in c. 16. Lucæ. I. mo & feceritis via aperietur. Quid enim si vir exorsus vxorem, adulteretur, & dimitti possit, aliamque vxorem

ducere. Non enim lex est, quæ vetet nocenti nuptias: contra Melancthonem alii scribant ex eiusdem scriptis. Ipse Calvinus alias causas negat Melancthonem.

§. 6. Origenes quidem Tractat. 7. in Matth. ait, ab Episcopo nuptias post diuortium adultero permisisse contra Scripturam, non sine causa. Respondeo. Illum dicere rem illicitam permisisse, minus malam, ut magis malam vitarent. Itaque non Origenis, sed errantium quorundam erat illa sententia. Alia citant, sed in calum, veluti Concil. Neocæsariense Can. 7. Secundas nuptias illud aiant permisisse: at non viuentis marito, sed mortuo, aliquam tamen penitentiam, quod in temperantia notarent eas, imposuerunt. Secura protus disciplina.

Augustini tempore non erat in Concilio definitum. Ipse lib. de fide & operibus c. p. 19. venialiter falli, qui ob Scripturæ obscuritatem existiment non esse adulterum, qui dimissa vxore, causa fornicationis aliam ducit. Post grauius & maturius statuit, ut ex dictis constat.

Obicit Caieranus. Cur addidit nisi ob fornicationem? cur non est generaliter locutus? Respondet Bellar. Dominum locutum ut tempus & locus postulabant, quærebant illi, an posset dimittere ex quacumque causa? Domini mens est ad eam quæstionem respondere præcise. Querunt. An liceat quancumque ex causa dimittere? Respondet, non licere. Quia non nisi ob fornicationem licet. An verò quoad vinculum, non addit. Nam occasione calumniarum dare noluit: & iam ante ostenderat sententiam de ea re suam. Addo etiam, noluisse Dominum alias causas proponere, quia matrimoniales non erant, sed ad societatem communem pertinebant: itaque alias causas non fuit.

§. 7. Sequentio thori coniugibus licita est. Ita enim Paulus docet. 1. Cor. 7. 5. Deinde etiam habitationis, ne separati. Matt. 19. Omnis qui reliquerit vxorem. Tertio ob adulterium, heresim, importunitatem, quæ ad crimen impellat. Quod si maritus crudelis sit, si veneno grassetur, & toxicamifecat marito vxor malefica, si venefica sit, si liberis mortem intenter, certe nemo vel maritum cogere potest, ut cum Lamia habitet, nemo vxorem ut tam atrocem tyrannum sustineat. Et hac quidem in causa nobis & aliis conuenit. Par est vero vxoris & mariti libertas. Quod sine ratione negant contra Apostolum nonnulli.

§. 8. Eandem autem viri & mulieris causam esse. Par vtrique testatur August. lib. 1. de adult. coniug. c. 8. Illud ergo quod Dominus, non quidem in sermone ipso qui exponebatur à gis liberto nobis, sed tamen alibi ait. Quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ex causa fornicationis, & aliam duxerit, mechatur: non videtur in hac causa par forma esse mariti & vxoris: quandoquidem mulier etiam si causa fornicationis discesserit à viro, & alij nupsit, mechatur: vir autem si eadem causa dimiserit, & aliam duxerit, non mechatur. At si par forma est in vtroque, vterque mechatur si se alteri iunxerit: etiam cum se à fornicante diiunxerit. Parem verò esse formam in hac causa viri atque mulieris, ibi ostendit Apostolus, quod sæpe commemorandum est, ubi cum dixisset. Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: adiecit, atque. Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier.

Fateor tamen vxorem adulteram à viris facile, virum haud sanè facile dimitti. Quia politice turpius vxoris, quam viri adulterium censetur. Augustinus contra Faustum videtur insinuare non dimittendam lib. 19. c. 26. Verum ille ostendit omni modo concordiam tentandam fuisse, nec alienato animo dimittendam.

§. 9. Ad suam opinionem Kemnitius verba Christi detorquet. Ille enim solam fornicationem excipit, non ergo nos alias diuortiorum causas addere fas est. Respondeo. Hoc argumentum in eius heresi momentum habet. Nihil enim credunt, nisi quod Scripturis

Hierony-
mus etiam
innocenti
prohibitas
ait secun-
das nuptias.

Historia
Fabiole.

Prætexius
Fabiola ad
secundas
nuptias.

Secunda
nuptia Eda
biola ym-
bra misera-
bila contra
gg.

Penitentia
de secundis
nuptiis vi-
uente prio-
re marito.

nudum caput, clausum os. Non est ingressa Ecclesiam Domini; sed extra castra cum Maria sorore Moysi, separata confedit; ut quam sacerdos eiecerat, ipse reuocaret. Descendit de solio delictuorum suorum, accepit molam, fecit farinam; & discalciatis pedibus, transiit fluentia lachrymarum. Sedit super carbones ignis. hi ei fuerunt adiutorium. Faciem, per quam secundo viro placuerat, verberabat: oderat gemmas, linteaminia videre non poterat, ornamenta fugiebat, sic dolebat, quasi adulterium commississet; & multis impendiis medicaminum vnum vulnus sanare cupiebat.

Quadam Fabiola patrecinia. Quaedam Hieronymi verba videntur excusare Fabiola secundas nuptias, viuentem priore marito. Verum illa intelligere ex aliis, quae aperte illas damnant, oportet. Primo ait se ream absolueret. Deinde eam ius habuisse viui dimittendi. Tertio, necessitatem secundi coniugii fuisse asserit. Hisce oppono alia eiusdem Hieronymi. nam facile fatebor culpam, inquit. Culpam igitur in secundo matrimonio agnoscit, & penitentiam eius laudat. Eam comparat Dauidi, & Petro. Deinde ait, eam Euangelii vigorem nescisse. Eum vero ipse nouit esse, ut non possit aubere. Nam vniuersa causatio nubendi amputatur. Tertio vnum vulnus incauta accipit. Quarto aperuit cunctis vulnus suum. Quinto receptam ait ad Ecclesiam communiohem. Ea igitur de causa excommunicata fuerat, quia si Hieronymus iniquam iudicauit, cur eam non defendit? Sexto: Post naufragium ait noluisse iterum tentare pericula nauigandi. Naufragium igitur in secundis nuptiis agnoscit, & Hieronymus, & tota Roma; quae de eius peccato non dubitauit. Quomodo igitur eam Hieronymus absoluit ream? Quia persuaserat sibi se recte facere, quia Euangelii vigorem non nouerat, quia adolescentula affectu victa est. Infirmate, ignorantiaque, non meretricio animo peccauit. Haec summa est excusationis. At Hieronymus refert necessitatem, quae est omnibus consideranda.

Peccatum Fabiola. Respondeo. Necessitatem viam fuisse talem Fabiolae, non absolutam, sed quia difficilis, & grauis adolescentulae continentia videbatur. Cum ergo legitimum matrimonium esse putaret, noluit se fornicandi occasionibus obicere. Non fuisse necessitatem penitentiam suam docuit; qua demonstrauit, se non necessitate, sed voluntate peccasse. Nam post mortem secundi mariti, facile feruore fidei necessitatem vicit, ut descendit Hieronymus. Porro Caluinus, qui solam fornicationem causam repudii admittit, pro nobis solis respondit, ne vllum putemus esse in vlla necessitate secundarum nuptiarum. [Additur autem; in-

Caluinus. „quit, exceptio, quia mulier scortando, se quasi putrine secundae nuptiae, alias causas excogitant; quia supra magistratum coineantur, lestem sapere volunt, merito sunt repudiandi. Ele- viuentem phantiam volunt istam repudii causam esse, quia prioris co- morbi contagio non modo ad maritum, sed & ad li- uige. „beros perueniat. Ego autem sicut pio viro consulo, „ut Elephantiam uxorem non attingat, ita eius re- „pudiandae licentiam non permitto. Si quis obiciat, „opus habere remedio, qui coelibes viuere nequeunt, „ne vrantur: dico remedium non esse, quod extra Dei „verbum quaeritur, addo etiam, nunquam illi, de fore „continentiae donum, si Domino se regendos tradant: „quia sequuntur quod ille praescripsit. Obrepet alicui „uxoris fastidium, ut congregi cum ea non sustineat: „an huic malo polygamia medebitur? Alterius vxor „in paralyfin, vel apoplexiam incidit, & alio incurabi- „li morbo laborabit: an maritus incontinentiae prae- „xtu illam reiciat? Atqui scimus Spiritus auxilio nun- „quam destitui, qui in viis suis ambulant. Scortatio- „nis vitandae causa, inquit Paulus, quisque uxorem du- „cat. Hoc qui fecit, licet non succedat ex voto, suis „partibus defunctus est. Ergo si quid desit, Dei subfi-

dio farietur. Ultra progredi, nihil aliud est quam Deum tentare.]

§. 12. Chrysostomi etiam est consentiens Hieronymo autoritas. homil. 17. in Matth. Ille enim, inquit, etsi alteram non duxerit, hoc ipso se constituit criminis reum, quod adulteram fecit ex coniuge: hic vero accipiendo aliam, adulter effectus est. Nequaquam enim mihi referas, quia illam alter eiecit. Nam expulsa quoque vxor esse eius qui eam expulsi persequeretur. Deinde ne totum in eicientem referens, magis superbam faceret uxorem, ipsi ne alius postea eam suscipiat, ianuam claudit, dicendo: qui autem dimissam duxerit, adulterat. Per quod certe mulierem facit nolentem pudicam, ad omnes illi aditum claudens, neque permittens ut aliqua viro impatientie occasio ministretur. Cum enim didicerit mulier, quod omnimodo necesse sit, aut eum habere quem ab initio sortita sit, aut illum semel eiecit domo, nullum se iam aliud inuenturum esse suffragium, etiam nolens coniugem suum amare, cogetur.

Quamuis autem homil. 19. in 1. Corinth. 7. dicat: πάλιν ἐκεῖ μὴ πάλιν πορεύσῃ, ὁ ἀνὴρ ὅτι ἐστὶν ἀνὴρ, ὡς τὸ αὐτὸν ἡ καὶ ἐδωλόχευεν ἡ γυνὴ, & ἀνδρὸς τὸ διὰ τὸν ὅτι ἐδωλόχευεν. Præterea autem illis quidem post fornicationem maritus non est maritus, illic vero et si idololatrica sit mulier, maritus non amittitur. Quamuis, inquam, verba appareant esse de solutione vinculi; non tamen indicat, virum iam non esse virum eius, aut ius mariti perdidisse, sic enim retinere, & condonare adulterae se corrigenti non posset, nec si vir adulter sit, ideo vxoris amittit vxoris, sed hoc indicat; Adulteram dum alteri se locauit, Ex proposito & nequitia marito factis renunciasse, eum abiecis, non tamen solutum esse vinculum matrimonii. Id paulo ante explicuit, cum ait, fornicatione solui matrimonium, ut merito scilicet expelli mæcha possit. Aliis in causis non idem esse iuris.

VERSUS 34.

Iterum audistis, quia dictum est antiquis. Non periurabis; reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis non iurare omnino; neque per caelum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum eius; neque per Ierosolymam, quia ciuitas est magni regis; neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum. sit sermo autem vester, est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est.

QUESTIO I.

An omne iuramentum sit prohibitum?

§. 1. Ita olim haereticis Pelagianorum quorundam in Hierosolyma docuit, Ep. 89. q. 5. apud Augustinum. Secuti sunt & Wiclefite, nostro tempore Anabaptistae. Qui verba redemptoris simpliciter, rectissimeque sequite arbitrantur. Cum vero duplex iuramentum sit, ut est apud Th. ol. in 2. 2. q. 89. art. 1. Est duplex etiam Antiochia, putiurum. Nempe iuramentum asser-torium, quo ad veritatis alicuius confirmationem Deus in testimonium vocatur. Et promissorium, Duplex quo aliquid se facturum, aut non facturum, cum ramens diuini

לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן

Chryso-
stomus
mologo
Christi
verbi
interpre-
tatur.

mus reprehendi, satis ostendit, quia iuramenta illi-
cita censet. Theophylactus minus excusare possum.
Porro, inquit, si dixeris legem Moysi malam fore, quia iurare
iubeat, Disce tuum malum non fuisse, post Christum malum
esse, sicut & circumcidere, & in summa quicquid Iudaicum est.
Sugere enim puero conuenit, viro minime. Verum erat il-
le, quod Iudaicum cærimoniam putat esse iuramentum,
cum Abraham, & alii Patriarchæ, Deus ipse, &
deinde Apostoli iurauerint. Orta est hæc sententia, &
Patrum quorundam locutiones ex vehementi zelo,
cum audirent perituro nomen Dei quotidie blasphe-
mari. Et sane quoties multa millia perituri in
minimis contrariis audimus. Vt quamuis non sint
Priscilianisti qui perituri licita dicebant, vt est apud
Augustin. de hæres. cap. 70. ita tamen peierant, quasi
peccare se non crederent.

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

S. 4. Augustinus lib. de mendacio. cap. 15. Intelligendum est illud, quod positum est, OMNINO, ad hoc positum, ut quantum in te est, non affectes, non ames, non quaeris pro bono cum aliquâ delectatione appetas iuramentum. Sensus igitur est; Nolite iusiurandum velut rem laudabilem amare, nolite omnino, quantum quidem in vobis est, iurare. Quod si iurandi causam rationabiliter vobis aliena incredulitas, aut infirmitas adfert, non prohibemini iurare. Sana est & amplectenda illa doctrina; quæ modum iurandi præscribit, & mallet omnino nullam esse iuramenti causam, quæ est ex diffidentia. Et hanc & superiorem rationem Augustinus Episc. 90. complexus est. Iurationem cave quamtipotes. Melius quippe nec verum iuratur, quam iurandi consuetudine, & in perivrium sæpe caditur, & semper perivrio propinquatur. Sed illi, quantum aliquos eorum audiui, quid sit iurare profus ignorat: Putant enim se non iurare quando in ore habent, Scit Deus: & Testis est Deus: & testem Deum inuoco super animam meam: quia non dicitur, per Deum: & quia talia reperiuntur in Apostolo Paulo. Sed etiam illa ibi contra eos inuenta est, quam non conficiter esse iurationem, vbi ait Apostolus; Quotidie morior, per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. In Grecis enim codicibus reperitur omnino esse hanc iurationem, ne quis in Latinâ linguâ hoc sic intelligat dictum. Per vestram gloriam quomodo dictum est, per meum aduentum iterum ad vos, & multa similia, vbi dicitur per aliquid, & non est iuratio. Sed non ideo quia in suis literis iuravit Apostolus, vir in veritate firmissimus, ludus nobis debet esse iuratio. Multo enim tutius, ut dixi; quantum ad nos attinet, nunquam iuramus: ut sit in ore nostro; Quæ, est, non, non: sicut Dominus monet. Non quia peccatum est verum iurare: sed quia gravissimum peccatum est falsum iurare: quod citius cadit, qui confuevit iurare.

13

§. 5. Muß

Non prohibetur his iurandi proclivitas.

Non iura-
bis, quantum
in te est.

*Iurant etiam, qui non
utuntur
verbo per
Deum.*

ADAMS Cont.
in
+ Evangelia
C VI
18

Non prohibetur iuramentum, sed forma & modus iurandi. §. 5. Multorum est expositio, particulam OMNINO referendam non ad genus, sed ad formam iuramenti. Vt sensus sit: nolite iurare omnino, vel per cælum, vel per terram, aliamve creaturam. Non autem vetari quo minus iuretur per creatorem. Multi hoc tempore hanc interpretationem sequuntur. Sed tamen videtur repugnare altera sententia. Sit sermo vester est, est, non, non: Nam si per Deum iuretur, etiam ille sermo additionem accipit: non est enim est, est, non, non. Sed est, est, est, per Deum. Et non, non, per Deum. Verum huic occurrunt objectioni. Nihil addendum, iurando per creaturas, aut sine reuerentiâ assumendo creaturas.

Iurare, & sine reuerentiâ iurare est prohibitum. §. 6. Mihi duo certa sunt. Primum est: In veteri Testamento non modo periurium, sed etiam leuitatem, & irreuerentiâ vera iurantium fuisse prohibitum. Reuera enim peccatum est, Deum in re leui, sine causâ in testem vocare. Id enim etiam terrena maiestas sibi indecorum arbitratur. Alterum est, Iudeos frequenter per cælum, terram, aliasque creaturas sine veritate, necessitate, reuerentiâ iurare consuetos. Nec illis iuramentis obligari sese existimabant, vt constat est capite vigesimo tertio. Qui iurat per templum nihil est, &c.

Ex quibus manifestè consequitur Christum vt in aliis fecit, Phariseorum & Scribarum errores corrige- re, vt facit cap. 23. & quidem multo expressius. Nec hic statim ab illo legem aliquam carimonialem, sed naturalem reduci, quam Scribæ deprauatâ interpretatione obscurarant. Illi igitur ita interpretabantur legem, vt dicerent cauendum periurium in assertorio iuramento, & in promissorio præstandum, quod iuratum esset, idque cum per Dei nomen iuratum esset. Hoc Christus probat, & firmat. Alterum erat in quo errabant, quod iurarent temere per creaturas, atque ea iuramenta nihili facerent. Huic vitio, quod hodie non quidem docetur, sed regnat tamen, Christus medetur, dum ait, omnino his modi non iurandum, neque per cælum, neque per terram, eo modo si licet, quo Iudei iurabant, temere, leuiter, cum diuini nominis indirectâ profanatione: imo etiam periurio, cum dicerent: qui iurat per templum, nihil esse. Sensus igitur est. Omnino nolo vos per cælum vel terram more vobis consueto iurare, existimatis enim mei nominis gloriam illa vanitate non assumi in vanum, quod fallum est. Vt Christus ipse exposuit cap. 23. vers. 16. *Va vobis duces cæci, qui dicitis.*

Quicumque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit in auro templi, debet. Stulti & cæci, quid enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque iurauerit in altari, nihil est: quicumque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum? Quis ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ super illud sunt. & quicumque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso: & qui iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum.

Ex quo apparet doctrinam Phariseorum hoc in articulo hæreticam fuisse, quod existimarent: Iurantem per creaturas, non iurare per Deum nec obligari iureiurando, ideo semper eo iuramento, etiam si verè iurarent, grauiter peccabant. Ideo Christus non omnia iuramenta absolute, neque omnia per creaturas prohibuit. Sed omnia, de quibus ipsi cum Scribis erant controuersia. Eodem modo accipiendâ sunt illa verba: Sit sermo vester, est, est, non, non. Scilicet apertus, sincerus, sine iuramenti culpabilis adiectione, quod enim his amplius est, a malo est. Sine scilicet ex cælum, siue per terram, atque

creaturam vestro ritu iuretis. Huc pertinet quod Theophylactus & Pseudohieronymus in hoc loco item Hilarius Canon. 4. Chrysostomus homil. 17. in hoc caput. Cyrillus lib. 5. in Iesai. cap. 65. obseruant, Iudeis per creaturas licuisse iurare, ne per Deum iurarent. Ita enim Scribæ asserbant; ignari contemptum illum temerari iuramenti, in diuinam maiestatem redundare. Obliqua erga iuramenta & per iurâ Dominus reprehendit, qui vera iuramenta reddi Domino imperat. Hinc generat illa iurandi vitiosissima recenset, ne quis incitiam causari possit.

Id sanè discere indicat Augustinus lib. de Sermonum monte. *Quæripotest, inquit, cum diceretur, non iurare omnino, cur additum sit, neque per cælum, neque per terram, &c. credo propterea, quia non putabant Iudei se temerari iureiurando, si per ista iurassent. Et quoniam audierant, reddes autem Domino ius iurandum tuum, non se putabant Domino debere ius iurandum, si per cælum aut terram, aut per Hierosolymam, aut per caput suum iurarent.*

§. 7. Causa cur verba illa veteres sic intelligenda docant, vt legimus iuramentis sit locus, est illa, quod ex Scripturis manifestum iurare non esse peccatum. Multa enim in Scripturâ tum Dei ipsius, tum sanctorum iuramenta legimus. Roman. 1. vers. 9. 2. Corinth. 1. vers. 23. Philipp. 1. vers. 8. 1. Thessal. 5. v. 10. Apocalyp. 10. vers. 6. Quæ, vti alia, suis locis exponuntur. Ratio verò est; quia Deum in testem veritatis cum necessitate & reuerentiâ, atque ita eius in creaturam, immutabilemque veritatem, & omniscientiam iurando profiteri, cultus est religioſus, sanctusque, nec, nisi aliqua circumstantiâ vrietur, in reprehensionem venit. Recte Augustin. lib. de mendaciis dac o ad Consentium c. 15. Multis aliis locis hac de re Augustinus disputat, atque ex D. Thom. 2. 2. q. 89. & 98. glossas, atque eum in locum auctores.

§. 8. Omnes igitur, etiam hæretici in Anabaptistas hoc loco insurgunt. In primis Caluinus. [Quare v. 16. exag- na cum rixandi libidine crassam incitiam anabapti- stæ producit, dum vocem vnam morosè virgendo totum sermonis tenorem clausis oculis prætereunt.] Et P. scaror Caluinianus, [Cauendus error, inquit, Anabaptistarum, qui omne iuramentum damnant, eo quod Christus dixit. Ne iuretis omnino. At falluntur ex eo, quod verbis præcise in hærentes non attendunt ad mentem Christi: quam ex toto hoc de iuramento sermone apparet diuigi non contra quod- uis iuramentum, sed tantum contra iuramentum temerarium & fallax. quare quum dicit, Ne iuretis omnino, intelligit, nullo modo iudicium esse temerè aut fallaciter: neque rectè, neque omnino: h. e. siue exprimant nomen Dei, siue nomen alicuius creature, sicut liquet partim ex colloquente, partim ex formulis quas recitat. Erant igitur Anabaptistæ, quum quod Christus dixit & n, secundum aliquid & de certo genere: id accipiunt tanquam dictum & simpliciter ac de genere vniuerso. Quod autem Christus non omni iuramento interdixerit, ex eo manifestum est: quod non venit vt Legem dissolueret, sed vt impleteret: in lege autem, & quidem Morali quæ perpetua est, continetur quoque præceptum de iureiurando, & quidem tanquam de singulari cultu Dei, vt Deuter. 6. v. 13. Iehouam Deum tuum timeo, & i. sum colito: ac per nomen eius iurato. quod præceptum repetitur eiusdem lib. c. 10. v. 20. atque adeo iuramentum præcipitur specialiter ei, qui litigat coram iudice. Exod. 22. vers. 10. & 11. Et certe nisi in nouo quoque testamento licitum, imo si tempestiue adhibeatur, sanctum esse iuramentum iudicasset Paulus: nunquam iurasti. t. iu. ait autem non semel vt videre: cit. Rom. 9. v. 1. 2. Cor. 1. v. 23. & c. 11. v. 10. & cap. 12. v. 2. Galat. 1. v. 20.]

§. 9. Qua

§. 9. Qui quidem in remiror eos esse in Anabaptistas: am vehementes, cum idem error fuerit Waldensium; dixerunt enim, omne iuramentum Christianum esse illicitum, sine illis distinctionibus, quas vel Patres, vel etiam Calviniani adhibent, vide. Castr. verbo, iuramentum. Sanderum, Prat. alios. at Waldensium eos nomine dignatur. Imo in Iconibus illustrum virore, quas Ioannes Laonius edidit Geneve anno 1580. magni eos laudibus prosequitur. Veteris Ecclesiæ Christianæ, & purioris fidei appellat, testatissimum aut eorum vitam innocentiam, nunc etiam habere insignes Ecclesiæ religionis puritatem, & omnium Christianarum virtutum exemplis. Quomodo igitur Anabaptistæ rixandi libidinem & inscientiam produunt, cum tam sint Waldensibus similes, quos à puritate doctrinæ Beza commendat? Cur igitur in Anabaptistis errorem persequuntur, quem in Waldensibus, ne notandum quidem duxerunt?

Maneat ergo iuramenti religiosus usus, quod Deus sepe vituperavit, & infirmum in cessatum est. De quo autem est sententia D. Basilii in Psalm. 14. Sic itaque in hoc loco contentus abest propheta iuramento quod iustum sit ac rectum. Dominus vero vel occasione ipsam refecat per iuramentum. Qui enim vel recte iurat, forte & non possit interdum falli; qui vero non iurat, periculum vitæ perit. Nominat, qui propheta multis adeo locis iuramentum immutabilem firmitatem rei ac propositi cuiuslibet confirmationem, ut est illud: Iuravi & statui custodire iudicia iustitiae tue. Item, Iuravi Dominus & non perirebit eum. Non quod Deum ad testimonium dictorum fidemque dubietati faciendam inducere, sed quod in immutabili ac firmo decreto gratiam promissionis Davidi confirmavit. Sic & hic dictum esse potest, illud. Qui iurat proximo & non decipit, hoc est qui promissa affirmat proximo & non decipit, ut cum Seruatoris dicto conveniat: si sermo vestester est est, non non. De eiusmodi rebus dum adstrictus & affirmas, annue; de his vero quæ non ita se habent, & si omnes homines adhortarentur & obsecrarent, nunquam vilo pacto inducatis, ut contra naturæ veritatem affirmes. Non facta est res: negatio sequatur, facta est: consensu firmatur. Citra ullam verborum implicationem ad aliud respiciens ipsam per se veritatem studet exprimeret simplici ac nudius assensione. Qui vero affirmanti minime sic crediderit, ipse viderit: damnum sentiet incredulitatis. Turpe enim & omnino stultum, sese ut fide indignum accusare, & ad iuramenti securitatem confugere.

§. 2. Alia ratio est, ut per creaturam iuremus, non ut in illa sistamus, sed ad Deum omnia referamus, creaturæ autem mentio fit, ut ad Deum refertur, & in ea Deus relucet, eiusque scientia, & iustitia. Nec recens illa est distinctio, sed olim re ipsa inter Christianos martyres vitata. Etenim per genium Cæsaris ut iurarent, nullis tormentis adduci poterant, per salutem eius iurare licitum sibi ducebant. Ita Tertull. Apolog. c. 31. Sed & iuramus sicut non per genios Cæsaris, Christiani ita per salutem eorum, quæ est angustior omnibus genis. Ne per salutem scitis genios Dæmonas dicit, & inde diminutiva voce Dæmonas? Nos iudicium Dei sufficimus in Imperatoribus qui genibus illos praefecit. Id in eis esse scimus, quod Deus voluit: id iurabant. eoque & saluum volumus esse quod Deus voluit, & pro magno id iuramento habemus. Ceterum Dæmonas, id est genios adiurare consuevimus, ut illos de hominibus exigamus, non desiderare, ut illis honorem divinitatis conferamus.

Per genios non iurabant; quia dæmoni tribuerent honorem Deo soli debitum. Per salutem iurabant, quia in ea servanda divina misericordia laudabatur. Quamvis hoc iurandi genus multi reges improbarunt, & nunc inulatum. Refert doctissimus Pam. melius in Tertull. hunc locum, legibus Clodouæi, Childebiti, Clorarii sanciri, ut nullus praesumat, per vitam regis, & filiorum eius iurare.

§. 3. Iuramenta quæ per creaturam fiunt vera sunt iuramenta; non quia creaturæ assumuntur ad testificationem veritatis, sed quia oblique, seu indirecte Deus in testem vocatur. Itaque honor qui creaturæ in illa iuratione exhibetur, nec est religiosus, nec honor per creaturam nisi qui uoce, tendente in Deum principali intentione, quamvis aliquando vere & proprie etiam inuocatur honoretur creatura, sed cum honor ille admodum diuersus est ab eo, quo Deus colitur. Si enim quispian ita iuret:

Et cælus, & conscia sidera testor.

Si proprie loquitur, si non per prolopoceiam, cælum alloquitur, idololatria est. Creaturas enim mutas in testimonium vocat. Si vero dicat alia forma: per cælum, & sidera iuro. Impius esse sensus potest, modo explicato; & pius, si Deus in testimonium vocetur cum mentione creaturæ, ut creaturæ nullus honor nisi Dei intuitu tribuatur, itaque eo modo improprie dicitur honorari creatura. Cum tamen iuratur per creaturam rationis compotem, ideoque veri honoris capacem, non est dubium proprie illam honorari, ut cum dicitur:

Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat.

Quis non videt amoris & honoris signum esse, iurationem per caput filii: sic & reges suos honorant, qui per salutem eorum iurant.

Hoc tamen certo statuendum est, cum per creaturam iuratur, si iurandi naturam spectes, eam proprie ad Deum pertinere, creaturam autem iungi, ad explicationem assertionis. Ut cum iurat Alcibiades.

Per caput hoc iuro per quod pater ante solebat.

Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus.

Deum, ait, in testem voco tam vere & sincere, quam cupio me saluum esse. Aut Deum testor, tibi apud me præmia reposita fore; ita sim saluus. Si vero per cælum iurat, aut templum. Sensus est; Deum testor hoc ita verum esse, quam verum est cælum esse, templum esse sanctum. Hoc etiam notandum cum per caput, per animam, per salutem suam iurat quispian tacitam execrationem contineri.

1 4

§. 4. Qua-

QUESTIO II.

An per creaturas iurare liceat?

§. 1. Disputat quæstionem illam D. Thomas 2. 2. q. 8. art. 6. Atque in hæc verba definit: Et similiter iuramentum principaliter refertur ad ipsum Deum, cuius testimonium inuocat. Secundario autem assumuntur ad maius testimonium aliqua creatura, non secundum se, sed in quantum in eis veritas divina relucet.

Duplici igitur modo iuramentum fieri per creaturas potest. Primo ut creaturæ veluti dii in testimonium conscientie vocentur, atque ita illis numen, seu diuinitas aliqua tribuatur. Et hoc quidem iuramentum omnino idololatricum est, ideo vetitum, ut Chrysostom. homil. 17. Cyrillus lib. 5. in Isa. cap. 65. Pseudoheron. Hilar. can. 4. ita 22. quæst. 1. cap. clem. Verique affirmat Innocentius III. Christum prohibuisse iuramentum per creaturas, non per creatorem, ne per eiusmodi iuramentum transferretur ad creaturam honorificentia creatoris. Hæc pertinet iuramenta per dæmones, & Deos falsos, de quibus Augustin. Epist. 104. Et hæc de re nulla est apud Christianos quæstio.

§. 4. Quapropter errat hoc loco Beza, Piscator, Daniel Tolianus, & alii, qui negant, has formulas fuisse licitas, nec Christum approbasse. Atque hinc nullo modo probari sanctorum inuocationem, vel iurationem per sanctos, cum tamen Bellarminus, & Maldonatus, id probent, ex formulis iurandi. Idem iam ante de Sanctis Caluinus professus erat comm. in hunc locum. Basilius in Psalm. 14. non putat has formas esse vera iuramenta. Sunt autem sermones quidam, iuramentorum quidem figuram habentes, non tamen iuramenta omnino existentes, sed remedia potius persuadendi, ut Ioseph Aegyptium familiarem sibi reddere cupiens, per sanitatem iurauit Pharaonis. Et Apostolus charitatem suam erga Corinthios ostendere volens, ait: Per gloriam vestri quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Non enim euangelica doctrina immorigerus fuit & inobediens is cui concreditum erat Euangelium, sed simplici sermone sub forma iuramenti reddito, gloriationem quam in ipsis habebat, omnium sibi pretiosissimam esse hoc verborum tropo vsus ostendit.

Hac sententia ita vera est, ut non negandum sit, in formulis quas Christus protulit verum esse iuramentum, dicit enim: per caelum iurare eos, & per eum, qui est in caelo. Sed tantum iuramentum quoad suam propriam essentiam in Dei inuocatione consistit, ex creatura vel precatio, vel execratio, vel comparatio sumitur, sine quibus tamen est integrum iuramentum. Piscator in hunc locum partim iuramenta concedit, partim repudiat, ita enim notis in hunc locum suae sententiae dubius, loquitur.

[Quaeritur, an liceat iurare per creaturam. Ratio dubitandi est: quia Christus videtur hoc loco concedere iuramenta per creaturas facta, dummodo non fiant fallaciter aut temere. Haec enim duo, ac praecipue posterius, videtur hoc loco reprehendere: non autem ipsas illas iurandi formulas. Contra autem Lex praecipit, ut per solum Deum iuretur. Etenim praecipit illud de iurando per Deum, Christus interpretatur addita particula Solum, supra 4. vers. 10. Respondet deo: per solum Deum iurare licet: quia Deus solus inuenerat iurantem animam, & solus potens est ad puniendum fallentem, & denique quia iuramentum est cultus Dei. Quod autem Christus hoc loco non reprehendit illas ipsas iurandi formulas, ex eo non potest inferri quod eas approbet. Attamen sancti videntur iurasse per creaturas: ut Ioseph per vitam Pharaonis Genes. 42. viuit Pharaon. Hanna per vitam Eli. 1. Samuel. 1. viuit anima tua. Dauid per vitam Ionathae, 1. Samuel. 20. viuit Iehoua, & viuit anima tua. Abigail per vitam Davidis, 1. Samuel. 25. viuit Iehoua, & viuit anima tua. Respondet deo: haec locutiones non sunt proprie iuramenta: sed asseuerationes per collationem rei alicuius certa & manifesta: ut sententia earum sit; ea quae asseuerantur, tam esse certa, quam certo viuit Pharaon, Eli, Ionathas, Dauid. Interim asseueratio illa Iosephi non videtur carere vitio, & quidem gemitio, vno quod illam adhibuit simulat: altero, quod usurpauit formulam Aegyptiorum qua illi nimium tribuerunt Regi, tanquam si immortalis esset. Potro contestationis qua Moyses contra filios Israel contestatus caelum & terram, Deuteronom. 4. versicul. 26. paulum diuersa est ratio. significat enim eas creaturas, illas quoque creaturas, quantumuis inanimas & intelligentiae expertes, tamen quodam modo audire quae ipse coram illis loquatur, ac proinde testes fore in iudicio Dei contra filios Israel, ne possint ad se excusandum praetendere, sibi non esse a quoquam indicatum quid sui esset officii seu quomodo Deus a se coli vellet. Nec tamen Moyses dicendo, Contestor contra vos caelum & terram, iurat per illas creaturas: sed tantum asseuerat, se illis creaturis quasi consciis proposuisse Israelitis euentura mala nisi pa-

ruerint legi Dei. Quare ista exempla Sanctorum nihil inuant Pontificios, qui putant licitum esse iurare per sanctos defunctos: atque etiam id faciunt.]

Ad argumentum non opus est noua responsione; non enim ita per creaturas iuratur, ut veluti consciae cogitationum in testimonium vocentur. Verum Piscatori praestat opponere Magistrum eius Caluinum aliter sentientem, cuius ista sunt.

[Falluntur qui exponunt has iurandi formas a Christo corrigi quasi vitiosas, eo quod per solum Deum iurandum sit. rationes enim quas adducit, magis in contrariam partem inclinant, quod scilicet tunc quoque iuretur per nomen Dei quum caelum & terra nominantur: quia nulla est pars mundi cui Deus non insculpsit gloriae suae notam. Videtur tamen haec sententia non congruere cum legis praeepto, ubi Deus per nomen suum iurare diserte iubet: item cum tot scripturae locis, ubi conueniunt, iniuriam sibi fieri quoties iuratur per creaturas. Respondet corruptela esse idololatriae affinem, quum vel iudicii potestas, vel testimonii probandi autoritas illis deferatur. Spectandus est enim ipse iurandi finis, quod scilicet homines appellant Deum perfidiae ultorem & veritatis praesidem. Hic honor alio transferri nequit, quin violetur eius maiestas. Hac ratione dicit Apostolus non rite iurari nisi per maiorem; & hoc soli Deo esse proprium, ut per seipsum iuret. Ita quisquis olim per Moloch vel per aliud idolum iurabat, tantundem minuebat ex iure Dei, quod alium eius loco substitueret eordum cognitorem & iudicem in animas. Et hodie qui per angelos vel sanctos mortuos iurant, spoliato Deo, inane illis nomen affingunt. Diuersa autem ratio est, quum per caelum & terram iuratur in ipsius opificis intuitu. Neque enim in creaturis subsistit iurandi religio: sed Deus ipse solus aduocatur in testem, productis in medium gloriae eius symbolis. Porro caelum scriptura Dei solum vocat, non quod illic sit inclusus, sed ut discant homines sursum mentes attollere quoties de ipso cogitant, nec quicquam terrenum vel humile de ipso imaginentur. Immo terra, scabellum pedum eius ideo vocatur ut sciamus ipsum ubique diffusum nullis locorum spatiis capi. Hierosolyma sanctitas ex promissione pendebat. Sancta ergo fuit, quod eam Dominus in sedem ad domum suam elegerat sui Imperii. Quum iurant homines per caput suum, vitam suam, quae singulare est Dei donum, tanquam bonae fidei pignus, in medium adducunt.]

Fallitur igitur Piscator, Beza, alique iudice Caluino. Quia & ipse fallitur. Cum ait, Et hodie qui per angelos, vel sanctos mortuos iurant, spoliato Deo inane illis nomen affingunt. Cui facile ex ipso est respondere: Per sanctos enim & angelos non minus iuramus in ipsius opificis, & sanctificatoris intuitu, quam per caelum, quod est domicilium Dei & sanctorum, cum ipsi quia maius sint templum Dei, imo & membra, multoque magis in his diuina maiestas, quam in corporata machina diuinae mundi reuocet. Sunt igitur sancti & angeli diuinae gloriae symbola, effectusque. Quod si quispiam per eos, angelos, sanctosque velut numina, eordum cognitores, & iustitiae vindices iuret: dubio procul cum diuinum honorem creaturae deferat, ab idololatriae criminibus non excusabitur.

§. 5. Hinc manifestum est, creaturam ad Deum referri, seu ut Caluinus loquitur opificis intuitu, & ut in Creatura diuina gloria velut in Symbolo reuocet, maiorem ad Deum honorem posse tribui, quam in se, & natura sua solitarie spectata. Priore enim modo per eam iurare fas est, hoc est, posteriore nefas. Immerito igitur Maldon. & Bellarminus a Daniele Tossano reprehenduntur. Tenere enim aut falso per caelum non est iurandum; bene, quia

quia thronus Dei, nec per terram; quia scabellum pedum eius, cuius causa non nisi legitime per ea iuranda est. Nec per caput nostrum, ut illud scilicet deuocamus; quia non est in nostra potestate, sed Dei, non ergo de salute ludendum est, aut de ierationibus malum accersendum.

§. 6. Cum se monem nostrum iubet esse, Est, est, non, non. Et quod amplius est, à malo esse dicit, ex analogia superiorum interpretationum intelligendus est. Repimo quidem quod legimus, *Est, dicitur*, Erasmus verum, est vero, ac si legerit: *Est, dicitur*, quod et am est in Syro *ܐܪܐ ܬܗܝܥܐ ܝܓܝܬ ܐܪܐ* ara th: heue igitur erit. Græca tamen constat inter retinent *Est, dicitur*, ut Chrysostom. etiam, aliter.

Caluinus quidem candorem animi tantum exigi existimat. Quasi dicat, quod affirmandum est, affirmative, quod negandum neg. te. Verum ex superioribus constat, additiones iurationis prohiberi, ne affirmationi adiungant iuramenta sine causa, sine per cœlum, sine per terram. Verat enim *Est, dicitur*, quod superfluum est; hoc enim à malo est, *Est, dicitur* à diabolo.

Quarantem solet cur geminari particulas *Est, dicitur*: Quidam respondent id factum emphaseos causa; male enim ut affirmatiuonem, negationem bis repetant, quam ut iurent.

Al i primam particulam esse in te rogantis, alteram respondeatis hunc in modum. *Sermo vester sit Est*; si interrogas. sit *Est, dicitur*, si respondeas. itaque sic distinguunt. Est? Est. Non? non. Verum nec in Græco, nec in Syro apparet ista distinctio, & nota interrogationis, nec apud Patres. Syrus cum nostro conuenit, nisi quod copulam interponit, ait e. im *ܐܪܐ ܬܗܝܥܐ ܝܓܝܬ ܐܪܐ* In, In, & re la la. Etiam, etiam, & la a, non, non. Manet igitur sensus, si affirmandum est; dicamus, Est; si negandum, Non, ut sit nuda sine iurando vel affirmatio, vel negatio, ut rei veritas exigit. Non arbitror contineri affirmationis aliquam vehementiam & intensionem h. se præceptis, ut cum dicimus certè, sanè, profecto. Nam Mehercule, Medius Fidius, ex prima origine iurationem idololatriam continent; ab ignorantibus tamen ut aduerbia interdum usurpantur.

Quod vero ad repetitionem attinet, illa omni fere in lingua, cum vehementius negamus, vel affirmamus locum habet. In hebræo exemplum est, 4. Reg. 10. 15. ubi Iehu interroganti ex Ionadab, *Estne anima tua mecum?* respondet ille magno affectu, *ܐܪܐ ܬܗܝܥܐ ܝܓܝܬ ܐܪܐ* Ieha vaiesch est, & est. Verum hoc dubium est: nam *ܐܪܐ ܬܗܝܥܐ ܝܓܝܬ ܐܪܐ* ad Iehu potius referendum, ut faciunt 70. & Chaldaei, sed hoc suo loco explicandum.

§. 7. Quod vero amplius est, *Est, dicitur*, quod redundat, loquitur enim de iuramento non necessario, id à malo est. Variæ interpretationes. 1. à malo alterius non credentis nisi iuranti. 2. à mala consuetudine iurantis. 3. à malo quo concessum Iudæis iurare per creaturas. 4. à malo, quo Iudæi iurabant sine reuerentia & veritate per creaturas. 5. à demone, qui per antinomiam vocatur *negōs* malus. Ille enim iurandi consuetudinem, & periuriam inducit. Atque hæc potestior vera est, & literalis expositio. Syrus habet *ܐܪܐ ܬܗܝܥܐ ܝܓܝܬ ܐܪܐ* Men bischa hu. à malo illud. Est vero bischa ut *negōs* insignitè malus, & in flagitiis exercitatus.

VERSUS 38.

Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

Ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe illi & alteram: & ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. & quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo alia duo. Qui petit à te, da ei; & volenti mutuare à te, ne auertaris.

QUESTIO VI.

An lex talionis sublata sit, & iudicia Christianis prohibita?

§. 1. *Æ*quissima semper vis est lex Talionis; nam *Lex talio* & in 12. tabulis habebatur, si membrum meum nū est corripit, ex pacho talio esto. Et probat Aristoteles 5. moral. munus. ad Nicomachum. Gellius lib. 22. alique. Deus ea de re legem tulit. Exod. 21. 23. *Sin autem mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, aduersionem pro aduersione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore, &c.*

Et Leviticus 24. 19. *Qui irrogauerit maculam cui libet cinium suorum: sicut fecit, sic fiet ei: fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet: qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur.*

Et Deut. 19. 19. *Reddent ei sicut fratri suo facere cogitauit, & auferes malum de medio tui: ut audientes ceteri timorem habeant, & nequaquam talia audeant facere. Non misereberis eius, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.*

§. 2. Non tamen lex illa perpetua est, nec semper necessaria, imo esse quandoque posset iniusta. Neque *Talio* non nude sine circumstantiis est accipienda. Primum manifestum est; nam Exod. 21. 26. si seruum Dominus cessarius, percusserit, oculum, aut dentem excusserit, non peti- *nec iustus*. tur oculus pro oculo, dens pro dente, sed seruo libertas parata est. Itaque nihil opus est eam in republica seruari, cum iudicialis, & illi populo accommodata fuerit.

Iniusta fuerit in magna personarum inæqualitate. Non enim si quis regi alapam infregerit, ipse quoque alapa recepta defungetur, sed morte multabitur. Nec Semei maledictionem, aut calumnias Dauid verbis, sed gladio punit; nam testamento mortem eius decernit.

Aliæ quoque circumstantiæ requiruntur ut talionis poena sit legitima. Satisfaciendum est enim iniuriam passo, damnumque sarcindum, quod talione non fit semper, sed alia ratione. Si enim Titium Caius excœcauit, non adiunatur paupertas Titii mutua Caj cœcitate, quam ille quidem sustinebit, ut meritis poenas Reipublicæ pendat, Titio tamen alimenta præstabit.

§. 3. Hanc Dei legem Christus non sustulit, est enim

Matthai. 6. 17. + Evangelia. Cuiuslibet. 18.

nim naturalis æquaritas, sed quæ erant additamenta Pharisæorum reiecit. Existimabant illi contra iniuriosum licere statim insurgere, & se se vindicare.

His vero sententiam suam exponit.

Primo, non resistendum malo, *μη ἀντιστάς*, non *violenter obfistere*, vel vt Syrus *לֹא תִקְרֹב* dela The-
Nō resisten-
dum malo. cumum, non insurgendum contra malum. Quorum verborum non est sensus, non esse iniuriæ resistendum, mala vicissim inferendo, vt *τὸ πῶτε* sic instrumentum, sed non esse resistendum iniuriæ, vel iniurioso, illatis vicissim damnis, & pensata iniuria. Quod Scribæ permittebant.

§. 4. Duo præcipue hominum genera fidem Christianam ex hoc loco arguebant. Gentiles & Christiani nomine solo, hoc est, Manichæi. Gentiles quidem calumniabantur eueri Rempublicam, si omnes iniuriam acciperent, nemo repelleret. Manichæi Deum veteris Testamenti malum esse, & sæuum vindicem, ideo eius leges à Christo corrigi. Vtrunque refellit S. Augustinus, & Gentes quidem Epist. 5.

§. 5. Marcellinus Ethnicorum cautionem hunc in modum proponit. [Tum deinde quod eius prædicatio atque doctrina, Reipubl. moribus nulla ex parte conueniat: vtpote, sicut à multis dicitur, cuius hoc constet præceptum, vt nulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam præbere maxillam, & pallium dare persistenti tunicam tollere, & cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spacio itineris duplicato: quæ omnia reipubl. moribus asserit esse contraria. Nam quis tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ prouinciæ depradatori non mala velit belli iure reponere: & cætera quæ dici ad rem posse, intelligit venæ abilitas tua.] Hæc Marcellinus Gentilium pulsatus quæstionibus, & Epistolas Augustini eliciens.

Respondet Augustinus, etiam principes gentium ignouisse, Cæsaremque à Cicerone laudatum, quod obliuisceretur iniurias, ciuitatem non nisi concordia factam esse. Deinde, hoc quippe sit, ait, vt vincatur bono malo, imo in homine malo vincatur bono malo, & homo liberetur à malo, non exteriore & alieno, sed intimo ac suo, quo grauius & perniciosius, quam cuiusvis hostis extrinsecus immanitate vastatur. Qui ergo vincit bono malo, patienter amittit temporalia commoda, vt doceat quam pro fide atque iustitia contemnenda sint, quæ ille nimis amando sit malus: ac sic iniurius ab eo ipso cui fecit iniuriam, discat qualia sint propter quæ fecit atque in concordiam, quæ nihil est vtilius ciuitati, penitens acquiratur, virtus non sentiens viribus, sed beneuolentia patientis. Tunc enim recte fit, cum videtur ei profuturum esse propter quem fit, ad operandam in eo correctionem, atque concordiam. Hoc certe animo faciendum est, etiam si alius exitus consequatur, nec corrigi velit atque pacari, propter quem corrigendum atque parandum, velut curandum & sanandum adhibita est ista medicina.

Primo hoc recte fieri censet, cum speratur correctio malum inferentis. Tunc enim recte fit, cum videtur ei profuturi esse. Et sane si recte consideremus, vt plurimum prodest improbo patientia tolerantis iniuriam, si non omnem humanitatem excusserit.

Secundo patientiam exhibendam, vt numerus potius crescat bonorum, non vt pari malitia se quoque addat numero malorum.

Tertio: Hæc in preparatione animi consistere.

Denique ista præcepta magis ad preparationem cordis quæ in-

moretinetur est pertinere, quam ad opus quod in aperto fit, vt tenetur in secreto animi patientia cum beneuolentia: in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus, hinc liquido ostenditur, quod ipse Dominus Iesus exemplum singulare patientis cum percuteretur in faciem,

respondit: Si male dixi, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? Nequaquam igitur præceptum suum, si verba intueamur, impleuit. Neque enim præbuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit, ne qui fecerat iniuriam augetet: & tamen paratus venerat, non solum in faciem percuti, verum etiam pro his quoque, à quibus hæc patiebatur, crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Nec Paulus Apostolus præceptum Domini & magistri sui videtur impleuisse, vbi etiam ipse percussus in faciem dixit principi sacerdotum, Percutiet te Deus paries dealbate: sedes iudicans me secundum legem, & contra legem iubes me percuti.

§. 6. Ita ista ergo præcepta sunt in preparatione animi tenenda: vt à quando vetitum sit, opere exte-
no implere: ne irritatione aduersariorum, peccata
eorum augeamus. Interdum vero cum eorum speratur
emendatio, faciendum omnino, vt altera præbeatur
maxilla, pallium dimitatur, duplex via eatur. Falso itaque Calanus, Beza, Bullingerus ista negant. Desipere eos ait hoc loco Bullingerus, qui secundum literam intelligunt. [Quod autem alii literæ inhærent, loquutionumque scripturæ ignari contenti sunt, spretum esse Domini præceptum, nisi protinus & palam obertas percutienti vitramque maxillam, stolidæ ac pueriliter desipiunt. Dominus enim loquutionibus istis hyperbolicis, & quodam modo parabolicis, non aliud voluit quam summam patientiam amique moderationem docere, vtque tantum abstinere à cupiditate vindictæ, vt vitro parati simus alteram potius iniuriam admittere, quam malum malo pensare. Alioqui enim ne dominus ipse quidem in dextram percussus à ministro pontificis alteram mox obuertit.]

Verum non est insipientia summa patientiæ exemplo hostem lucrari. Quod fieri potest, legē secundum literam obsequari.

§. 7. Non obstat autem Reipublicæ, mansuetudinis præcepta ex eo constare, quod priuata vindictæ, & impatientiæ, odiique frenos iniungunt. Princeps & iudex ex officio gladium portat, ei curæ est salus ac defensio ciuium: cui tamen in ipsa pena animi tranquillitas præcipitur. Quæ de re optime Augustinus. Sunt ergo ista præcepta patientiæ semper in cordis preparatione retinenda: ipsaque beneuolentia ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem multa, etiam cum inuita benigna quadam asperitate plectendis, quorum potius vilitati consulendum est, quam voluntati, quod in principe ciuitatis luculentissime illorum literæ laudauerunt. Nam in corripiendo filio quamlibet asperere, nunquam profecto amor paternus amittitur. Fit tamen quod noluit & doleat, qui etiam inuitus videtur dolore sanandus. Ac Beneficentia per hoc si terrena ista reipublica præcepta Christiana custodiat, est magis & ipsa bella sine beneuolentia non gerentur, vt ad pietatis iustitiaeque pacatam societatem victis facilius consulatur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, vilitate vincitur. Quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, quæ penalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut hostis interior roboratur.

§. 8. Hisce igitur verbis prohibetur, priuatorum vindictæ, odium ac impatientiæ. Vt nec ipsi læsi inuadant, nec cupiditate vindictæ sentientes à iudice vitionem impetrent. Dei enim hoc munus est: mihi vindictam, & ego retribuam. Deinde vt potius maiorem iniuriam sustineamus, quam minorem vilesamur. Tertio, vt cum gloria Dei, & salus proximorum id exigit, de nostro iure lubentes remittamus.

Nulla modo autem prohibetur inculpatæ tutelæ defensio, aut sui iuris legitima prosecutio. Modo animi moderatio, æquitasque seruatur. Suadetur tamen vt quamuis vel salutis proximorum, vel Dei gloria ne-

Omni Reipub. necessarium delictis ignoscere.

Ignoscendum est, cum sic malus emendatur.

Beneuolentia in animo retinetur.

Christi
Apostolus
altera
maxillam
non
prebuit.

Aliqua
non
facili
te.

Religio
est.

Prin
hac
ita. Vnde
vltimo
datur, si
cum
moderati
nt.

Beneficentia
est magis
legitima
puniri.

Beneficentia
est magis
legitima
puniri.

ne necessarium non sit, humilitatis tamen, & mortificationis causa iniuriam feramus. Et hac quidem in re nobiscum consentiunt etiam sectarii, & anabaptistas confutant, ut Pileator in notis.

Ne resistatis malo. vindicta priuata est illicita. Confer Romanor. 12. versic. 19. Non vosmetipsi vlciscentes. & Leuit. 19. versic. 18. Ne vlcisitor. Deuter. 32. versic. 35. Mea est vltio, ait Iehoua. quasi dicat: Non autem tua. Adhuc enim modum ex illo dicto rationi natur Paulus loco modo citato. Ex iisdem verbis cauendus hoc loco error Anabaptistarum: qui statuunt, administrationem iuris Christianis esse illicitam. Itaque iudicia & actiones forenses simpliciter damnant. At, inquam, non attendunt ad mentem Christi. Nihil enim aliud his verbis prohibere voluit Christus, quam vindictam priuatam & iniuriæ acceptæ retaliationem, cum quæ par pari refert, & malum pro malo reddit. Publicam autem vindictam quæ sit per magistratum aperte stabilit Spiritus S. per os Pauli Rom. 13.]

Addendum est etiam publicam vindictam prohiberi quæ cupiditate vlciscendi, ira odioque, non zelo iustitiæ, correctionis, & publicæ tranquillitatis appetitur. Hanc animi præparationem etiam in bellorum tumultibus Augustinus requisit, lib. 22. c. 75. & 76. contra Faustum.

§. 9. Quod vero Faustus contendebat bella Moisis crudelia, vel non iusta à Deo: vel si iusta essent, Deum illum bonum non esse, qui tam crudelia iubet: aut sane eum non esse, qui nunc vetat malo resistere. Augustinus lib. 22. cap. 76. dissoluit. Hæc esse in animi præparatione. Interim cap. 75. illud sanctis non obesse, cum Deo auctore bellum geritur. & cap. 74. Moïsem in illis non fauentem, sed obedientem fuisse. Nec Deus, inquit, qui iubebat ista, seuiebat, sed digna dignis retribuebat, & dignos terrebatur. Narrat vero ex Manichæorum libris seu historiam, seu fabulam, quæ huc pertinet, cap. 79. Ibi tamen legunt Apostolum Thomam, cum esset in quodam nuptiarum conuiuium peregrinus & prorsus incognitus, à quodam ministro palma percussus, imprecatur fuisse homini contumacem seuamque vindictam. Nam cum egressus fuisset ad fontem, vnde aquam conuuantibus ministraret, eum leo irruens interemit, manumque eius, quæ caput Apostoli leui ictu percusserat, à corpore auulsit, secundum verbum eiusdem Apostoli id optantis atque imprecantis, tantum intulit mensis, in quibus ipse discumbat apostolus. Quid hoc videri crudelius potest? Verum quia ibi, nisi tamen fallor, hoc etiam scriptum est, quod ei veniam in seculo futuro petuerit, facta est compensatio beneficii maioris: ut & Apostolus quam charus Deo esset, per hunc timorem commendaretur ignotis: & illi post hanc vitam quandoque finendam, in æternum consuleretur. Vtrum illa vera sit, aut conficta narratio, nihil mea nunc interest. Certe enim Manichæi, à quibus illa scriptura, quas Canon ecclesiasticus respuit, tanquam vere atque sincere acceptantur, saltem hinc coguntur fateri, virtutem illam patientiæ, quam docet Dominus, dicens: Si quis te percusserit in maxillam tuam dexteram, præbe illi & sinistram: posse esse in præparatione cordis, etiam si non exhibeatur gestu corporis, & expressione verborum: quandoquidem Apostolus palma percussus, potius Deum rogauit, ut iniurioso homini in futuro seculo parceretur, in presenti autem illa iniuria non multa relinquere, quam vel præbuit serienti alteram partem, aut ut iterum feriret, admonuit. Tenebat certe interius dilectionis affectum, & exterius requirebat correctionis exemplum. Siue hoc verum sit, siue confictum, cur nolunt credere tali animo famulum Dei Moysen idoli fabricatores & adoratores gladio prostrauisse: cum & in eius verbis satis appareat, ita huiusmodi peccato cum veniam deprecatur, ut nisi impetraret, deleri se vellet de libro Dei.

§. 10. Quin & illud optime dictum ab Augusti-

no, lib. 19. contra Faustum c. 25. cum dicitur: Oculum pro oculo; non fomitem, sed limitem esse furoris. Tam vero illud quod antiqua dictum est, Oculum pro oculo, dente pro dente: quomodo contrarium habet quod ait lionem pro Dominus, Ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis gredi vetat, percusserit te in maxillam tuam dexteram, præbe illi & alteram, &c. Quandoquidem & illud antiquum ad reprimendas flammæ odiorum, fauentiumque immoderatos animos refranandos, ita præceptum est. Quis enim tantundem facile contentus est reponere vindicta, quantum accepit iniuria? Nonne videmus homines leuiter lesos moliri eadem, sitire sanguinem? vixque inuenire in malis inimici vnde sauentur? Quis pugno percussus, non aut iudicia concitat in damnationem eius qui percussit, aut si ipse repercutere velit, rotum grauius iustum hominem, si non etiam telo aliquo arrepto, pugni calcibusque sit iniurias contudit? Huic igitur immoderate, ac per hoc iniuste vltio vlciscuntur, lex iustum modum figens poenam talionis instituit: hoc est, tur, ut qualem quisque intulit iniuriam, tale supplicium pendat. Proinde oculum pro oculo, dentem pro dente, non fomes, sed limas furoris est: non ut id quod solum erat hinc accendetur, sed ne id quod ardebat, ultra extenderetur. Imposita est enim quadam iusta vindicta, iustque debetur ei, qui fueris passus iniuriam.

VERSUS 43.

Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

Vers. 44. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos:

Vers. 45. Et orate pro persequentibus & calumniantibus vos: ut sitis filii patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.

QUESTIO I.

An veteri lege licuerit odisse inimicos?

§. 1. Mandatas Iudæis inimicitias quarundam gentium, vetita fœdera ex scriptura nouimus, ut Deut. 25. Exod. 23. Toties iubentur Chanaanæos occidere, non habitare inter eos. Hinc eo deuenerunt, ut existimarent, odia earum gentium sibi mandata. Et tandem illud: Diliges proximum tuum, restrinxerunt ad eum, qui beneuolus esset: Id enim ex eo constat, quia additur, Et odio habebis inimicum tuum. Quocirca Christus monet, non solos amicos, sed etiam inimicos diligendos. Hoc igitur caritatis præceptum, quod totum genus humanum amore mutuo deuincit, peruersa interpretatione ad sui generis homines, deinde ad amicos restringebant Pharisei. At in lege dilectionis omnis homo habendus est pro proximo. Nam si nos in Turcas & barbaros incidamus, vel bello capti, vel naufragio eieci, homines ab hominibus officia humanitatis exposcimus, quod ergo exhiberi nobis oportet, id præstare aliis debemus. Itaque nec regionis interuallum, nec idiomaticæ diuersitas, nec aliud quicquam efficit, ut non sit homo homini proximus. Imo natura gentes edocet, maxime esse detestabilem inhumanitatem, quæ in peregrinos & hospites fauit.

§. 2. Cum

MANUS CRITICÆ
in
+ Evangelia
C. VI
18

Bella in
Chanaanæos
Iudæis mā-
data sunt.

Omnis ho-
mo homini
proximus.

Etiam in bello iusto odium est permissum.

§. 2. Cum decernitur bellum in gentem aliquam, imo mandatur bellum internecinum, quale mandatum est Moysi in Madianitas, Chanaanos, aliisque regibus contra eos, qui naturæ iura omnia violant; non tamen odium permissum est. Ratio firma, & ex natura rei ducta est. Inimici enim emendationem, ac felicitatem optare omnes tenentur, non interitum; quia eiusdem sunt consortes naturæ, & creaturæ Dei. Itaque quem ob facinorosa iudex per omnia, quæ in natura sunt tristitia, excatnificat, non tamen odisse debet, nec iræ suæ & sæuitiæ, sed bono publico, iustitiæque fontium vitam impendere. Amare & eum debet miles, quem occidit, sed dolere, non posse nisi tam acerbo phar-maco desperatum malum tolli. Si enim in bellis, & iudiciis non ratio, & iustitia tantum regnent, sed odio quoque locus detur, nullus erit faciendi finis. Ex-cruciare igitur & occidere hominem sæpe licet, imo aliquando necesse est, odisse, quem tormentis exagitas, gravissimum delictum est: nam & officina hippocratica per amicam medici manum interdum sævit, & pie sciendi amorem approbat, alioqui in lege etiam veteri imperata est inimicorum dilectio. Deut. 25. 19.

Odisse vitia, amare personam oportet.

§. 3. Odium inimici Iudæis permissum putat Augustinus lib. 1. Sermon. in monte c. 21. Quæ permissio non ita intelligenda est, ut sine peccato odisse licitum putemus; nam reuera non est adiaphorum, sed ex se, & natura malum odisse proximum. Vel igitur odium hoc explicandum est, ut sit vitiorum, non personæ, ut docet Augustinus lib. 19. contra Faustum c. 24. Vel sane ut externa signa fuerint, quasi odientium, internus vero affectus diligentis. Nam quod Augustinus sermon. 59. de odio diaboli interpretatur, morale est. Odisse ergo inimicum potes, quia iniquus est, amare quia homo est, oportet. Si ex officio damna inferas, animus sit amicus, ut etiam verbera sint diligentis.

§. 4. Dilectio itaque inimicorum à Deo præcepta est. Nam Christus iubet diligere, ut sumus filii patris nostri qui in cœlis est, non est igitur filius Dei, nisi qui diligit etiam inimicam. Sententia est Aug. Sermon. in monte, in 1. Ioan. tract. 8. in Psalm. 7. & lib. 1. de doctr. Christi c. 22. Quin hoc præceptum esse naturale constat. In Evangelio enim de moribus naturalia non caerimonialia præcepta traduntur, ita 1. 2. q. 108. art. 2. Est sane præceptum maxime naturale, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, & quod vobis vultis facere homines, & vos facite illis. At vero odio esse alteri nemo desiderat, nec licitum est alienum odium appetere.

QVÆSTIO II.

An Theologi Scholastici doceant inimicorum dilectionem non esse præceptam?

Immanis, in doctores.

§. 1. Caluin. lib. 2. c. 8. §. 36. [Quapropter pestilentissima vel ignorantia vel malicia fuit, quod Scholastici ex præceptis de non appetenda vindicta, de diligendis inimicis, quæ & omnibus olim Iudæis tradita fuerunt, & tum omnibus in commune Christianis tradebantur, consilia fecerunt, quibus parere, vel non parere liberum esset. Eorum autem necessariam obedientiam ad monachos relegarunt: qui vel hoc vno simplicibus Christi anis essent iustiores, quod ultro se seruandis consiliis obstringerent. Et rationem assignant cur ea non recipiant pro legibus: Quod onerosa nimium & graua videantur, Christianis præsertim qui sub lege gratia. Itane Legem Dei æternam de diligendo proximo refingere audent? An tale in aliqua Leg. pagina discrimen extat: ac non magis passim illis occurrunt mandata quæ inimicorum dilectionem à nobis seuerissime exigant? Quale enim

est istud, quod esurientem iubemus inimicum pascere? eius boues & asinos errantes in viam dirigere, aut oneribus succumbentes subleuare? Belluine in eius gratiam beneficiemus, nulla in ipsum beneuolentia. Quid? An non æternum est verbum Domini, *Mihi vindictam, & ego rependam?* Quod alibi quoque explicatius habetur, *Non quaras ultionem, nec memor eris iniurie civium tuorum.* Aut hæc obliterentur ex lege, aut Dominum legislatorem fuisse agnoscant, non consiliarium fuisse mentiantur.

§. 57. Et quid quæso, hæc sibi volunt, quæ ausi sunt insulso glossemate illudere? *Diligite inimicos vestros: benefacite iis qui oderunt vos: orate pro persequentibus vos: benedicite iis qui vos execrantur: ut sitis filii Patris vestri qui est in cœlis.* Quis non hic cum Chrylostomo ratiocinetur, ex tam necessaria causa probe constare, non esse exhortationes, sed præceptiones? Quid nobis amplius restat, ubi expungimur è numero filiorum Dei? At secundum eos filii Patris cœlestis erunt soli monachi, soli Deum Patrem audebunt invocare.]

Et com. in hunc locum: difficultatem huius præcepti ait fuisse, causam monachis, ut negarent præceptum esse. [Hæc quidem Monachis & similibus fabulis causa fuit, ut fingerent hæc fuisse Christi consilia, non præcepta, quod hominum vitibus metiebantur, quid Deo & legi ipsius debeant. Intem vero non puduit Monachos perfectionem sibi arrogare, quod seruandis consiliis ultro se obstringerent. Quam fideliter præstent quod titulo tenus usurpant, nunc dicere omitto. Quam vero de consiliis præceptorum sit insulsumque commentum, primo inde patet, quia non sine Christi iniuria dicitur fuisse ipsi in discipulis, non pro imperio mandasse quod rectum erat. Deinde plus quam insulsum est libera facere charitatis officia quæ ex lege pendunt. Tertio, dicendi verbum quod denunciare vel præcipere hoc loco significat, perperam pro consilium exponitur. Postremo diserte sancti quod necessario præstandum est, nullo negotio ex Christi verbis probatur, dum addit continuo post.]

Quam iuste Scholasticos ille accuset videamus.

§. 4. D. Th. 2. 2. q. 25. 8. Inimicos diligendos ait, Theologus quia Dominus dicit: *diligite inimicos vestros.* Non tamen diligendos, ut sunt inimici, hoc est, non est eorum inimicitia diligenda, hoc enim malum est. Diligendos quoad naturam in vniuersali, nec enim eum qui Deum & proximum diligit, posse excludere inimicum.

[Tertio, inquit, potest considerari, dilectio inimicorum in speciali moueatur motu dilectionis ad inimicum. Et istud non est de necessitate charitatis absolute: quia nec etiam moueri motu dilectionis in speciali ad quoslibet homines singulariter est de necessitate charitatis, quia hoc esset impossibile. Est tamen de necessitate charitatis secundum præparationem animi, ut scilicet homo habeat animum paratum ad hoc, quod in singulari inimicum diligeret, si necessitas occurreret: sed quod absque articulo necessitatis homo etiam hoc actu impleat, ut diligit inimicum propter Deum, hoc pertinet ad perfectionem charitatis.]

Ita & 3. dist. 30. a. 1. & opus. 4. c. 8. addo Caietanum, aliosque Scholasticos eos omnes, ne vno quidem Deo excepto. Quo um concordans sententia est, Inimici inimicam, utpote rem malam non diligendam, inimicam ita amandum, ut nunquam od. o habeatur, siue quoad naturalia dona, siue supernaturalia, siue personam. Imo ne demones quidem ut naturæ quædam sunt, & res Dei, in quibus eius potentia & iustitia refulget odio habendos. Non esse tamen opus ut speciali caritatis motu in illos feramur: nam id ne quidem

quidem in aliis diligendis requiritur. Omnes enim homines amo gen- rali dilectione, plerisque ignoro, itaque actu spec- e alios non diligo. Cum tamen id necessitas inimici requirit, singulariter eum diligendum, adiuti namque. Cum vero ea necessitas non adest, vauimquemque ita animo comparatum esse oportere, s. n. c. cessitacibus & miseris inimici vellet succurrere. S. n. c. animo neminem posse saluari. Hoc cum omni- s. doccant, nemo profus dissentiat, manifesta est calumnia a Caluini, qua orthodoxam religionem & doctores traducit. Mihi quidam per facile forte Scholasticorum innumera multitudine id probare, verum in re manifesta, quid opus est testibus? Proponam duntaxat, quæ doctissimus noster Gregorius de Valentia habet in 2.2. d. sp. 3. de obiectis caritatis, q. 3. puncto 2. *Secundo queritur de circumstantia inimicitiae, an scilicet ob odium & inimicitiam, quam proximus erga nos gerat, excusentur, quo minus teneamur illum ex charitate diligere.* Et respondendum est etiam negative cum D. Thoma hic art. 8. & 9. & D. Augustini libro 1. de doctrina Christiana cap. 22. & tract. 8. in primam Epistolam Ioannis, & aliis Patribus ac Theologis communiter. Nam debemus ergo inimicos etiam sic esse affecti, ut neque vnquam illos odio vero persequamur, & cum necesse fuerit, actu quoque eos diligamus, eisque ex charitate beneficiamus: sed hoc ipsum est teneri ad eos ex charitate diligendos: Ergo tenemur illos ex charitate diligere. Minor patet ex dicto puncto precedenti in fundamento secundo.

Maior quoad priorem parem probatur ex scriptura. Matth.
 5. Auditis, quia dictum est antiquis, diliges amicum tuum,
 & odio habes inimicum tuum. Ego autem dico vobis, di-
 ligite inimicos vestros, & benefacite his, qui oderunt vos, ut sitis
 filii Patris vestri, &c. Ex quibus postremis verbis apparet, in
 Nom. sal.
 non esse po-
 tuit, nisi di-
 legat inimi-
 cum.
 a Christi sententia esse vim precepti. Nam ex precepto ne-
 cessarium est, quod sit necessarium, ut per gratiam simus Dei
 filii. Sicut etiam idem preceptum patet ex eo, quod ibidem
 ait: Sic ut abundaverit iustitia vestra plus quam Phariseorum
 & Scribarum, non intrabitis in regnum celorum. Inter cate-
 ras namque peruersas traditiones Phariseorum erat illa, quam
 Christus ipse corrigere, inquit: Auditis, quia dictum est an-
 tiquis, diliges amicum tuum, & odio habes inimicum tuum,
 &c. Item patet hoc ipsum ad Rom. 12. Nulli malum pro
 malo reddite. Et 1. Pet. 3. Non reddentes malum pro ma-
 lo, nec maledictum pro maledicto, sed & contrario benedicen-
 tes, quia in hoc vocati estis.

Quod alteram vero partem, scilicet quod teneamur diligere inimicos, & eis benefacere tempore necessitatis, probatur quoque eadem maior ex scriptura. Prouer. 25. Si eliserit inimicus tuus, ciba illum, & si sitierit, potum danti. Quod praeceptum reperit etiam D. Paulus ad Rom. 12. Item ex prima epistola Petri, cap. 3. vbi iubemur etiam benedicere & contrariis inimicis, sicut paulo ante citauimus.

Præterea probatur eadem maior, quoad utramque partem, ratione: Nam omnis proximus, ut sepe dictum est, est ex charitate diligendus: sed inimicus est etiam proximus, cum habeat capacitatem ad beatitudinem, atque adeo etiam ordinem quendam ad divinam bonitatem, qua est obiectum formale charitatis: Ergo inimicus etiam est ex charitate diligendus.

scilicet decimus, inimicos esse etiam actū diligendos tempore necessitatis, atque adeo in preparatione quadam animi, ut D. Thom. inquit art. 9. observandum est, dupliciter incidere posse tempus illud necessitatis; Vno modo per se, quantum est ex natura ipsius charitatis, scilicet cum ipse inimicus indiget Beneficio, ut nostra & beneficio; Altero modo per accidens, ratione videlicet scandalī, aut ipsius inimici, aut aliorum, si quo casu ob eo se sint concurrentes circumstantias tale scandalum secutorum videatur, nisi inimicum aliquibus beneficiis aut charitatis argumentis prospectuimus. Et utroque necessitas tempore sine dubio ex charitate inimici diligendus est etiam actū.

Hæc pauca ex grauiſſimo Theologo, cui cæteri ſimilia ſcribunt. Ut appareat nulla conſcientia, aut re-
Adami Conzen in Euang. Tom. I.

ligione scripturas à sectariis tractari, sed in omnem calumniandi occasionem intentos, hoc vnum agere, vt populum teneant, & doctores veritatis reddant exosos. Interim ad libros prouoco, & probationem tam iniquæ accusationis coram Deo hominibusque expono.

VERSUS 45.

*Vt sitis filii patris vestri qui in caelis
est, qui solem suum oriri facit su-
per bonos & malos, & pluit super
iustos & iniustos.*

QVÆSTIO I.

An non sit filius Dei, qui non amat ini-
micum?

§. I. **A**rgumentatio Christi est; non esse filios ge-
nuinos, & veros Dei, nisi quos dilectio inimi-
corum patri familes facit. *ὁπὼς γέννηται, ὡς υἱός, ὡς ἑστὶν*
ille enim & amicis, & inimicis bene facit. Egregie
hunc in locum Caluinus commentatur. [Quum di-
serte pronunciet, non aliter ququam fore Dei fi-
lium, nisi qui oīes suos diligit, quis iam dicere au-
deat nulla huius doctrinæ seruandæ necessitate nos
obstringi? Perinde enim est, ac si dixisset, Qui quis
censeri volet Christianum, inimicos diligit. Horribile
sane potētum, quod mundus tam densis tenebris
per tria vel quatuor secula obrutus fuerit, ut non vide-
re disertè iuberi, quid quisque negligit, ex numero
filiū Dei expungitur.]

Mihi horrendum sane portentum videtur Calu-
num ita tenebris obrutum; vt non videret ad salutem
esse necessarium dilectionem; nec magis se vitæ æter-
næ certum esse, quam sit dilectionis. Nisi enim im-
mutabili fide sibi persuaideat; Inimicos se diligere;
eosque vsque ad extremum spiritum esse amatum;
non potest certus esse de salute; quæ sine hac condi-
tione nulli contingit. Si enim hanc legem negligit,
de numero filiorum Dei, vt ipse ait, expungitur. Chri-
stum ait, ab effectu probare non alios esse Dei filios, nisi qui
ipsum mansuetudine & clementia referunt. Si ratio Christi
efficax est, vt esse sane efficacissima, vox æternæ verita-
tis; nos quoque eodem modo iudicare oportet. Hic
quæro primum, cum neget Caluinus ex operibus nos
reddi certos de electione, cur Christus hic osten-
dat, non posse nos sine operibus de nostra salute con-
sistere? Deinde de certis sit, futurum, vt mansue-
tudine & clementia semper Christum referat? De-
nique cum fateantur Caluiniani se quotidie Dei præ-
cepta transgredi, experientia etiam doceat, eos odiis
indulgere, cædes facere, rebellare. An etiam tales cer-
ti sint inimicos se diligere? Cum etiam amicos fal-
lant, deprædantur, prodant, occidunt.

VERSUS 46.

*Si enim diligitis eos qui vos diligunt,
quam mercedem habebitis? nonne
Et publicani hoc faciunt?*

QVÆSTIO I.

Qua sit dilectio publicanorum?

§. r. **S**ola amicorum dilectione negat eos habituros
mercedem; rationem dat, Quia publicani, &
peccatores etiam amicos diligunt, nec mercedem habent.
Loquitur igitur Dominus de naturali amico-
rum

*Dilectione publicanorum
mercedis
expers est.*

rum amore, siue ille sit amicitiae, siue concupiscentiae, qui vera supernaturali, & diuina caritate non nititur. Quicumque enim ita amicos amat, ut inimicos odierit, caritatem non habet, ideo nec mercedem expectare potest a Deo; non enim diligit propter Deum.

§. 2. Non est dubium non modo mercedem operibus promitti, sed etiam fideles a Christo ad bene agendum intuitu mercedis excitari. Publicani ex amore amicorum mercedem non habent, nec vos habituri estis, si inimicos non diligatis; quod frustra diceretur, nisi inimicorum dilectioni mercedem destinaram significaret. Syrus: quae merces vos manet? Verum tum alii, tum vero consulatur huic in locum Chrysostomus. Quemadmodum igitur, responde quæso, videbimus regnum futurum? Quemadmodum sacrum illud merebimur adire vestibulum, qui nec publicanis quidem ipsis inuenimur meliores? Id enim signavit dicendo, Nonne & publicani hoc faciunt? Quod vero vel præcipue doctrinam eius admirabilem facit, ubique cum multo etiam cumulo præmia ponit bonorum, ut est Deum videre, regnum accipere celorum, & in Dei filios adoptari, & Deo similes fieri, & misericordiam consequi, & consolationem mereri, & mercedem recipere copiosam.

Christiani quidam ne amicos quidem diligunt.

Naturaliter fieri potest, opus civiliter bonum.

§. 3. Non omittendum etiam quod Bellarm. lib. 5. cap. 9. de gratia, & libero arbit. demonstrat; naturaliter quadam bona opera agi posse, ut est salutare fratres, & anicos.

Quam frivolum porro sit, quod obiicit Bellarmino Pareus, facile ex eius verbis apparet. [Respondit, inquit, de opere externe bono datur totum: de bono simpliciter assumptio est falsa. Dominus enim nihil nisi externum salutationis opus cum humanitatis officium tribuit publicanis, id quæ laudat ut suo genere bonum. Vult vero suos, ut recte obsequatur Bellarminus non contraria, sed maiora facere, hoc est, vera charitatis officia aliis præstare.] Sensus est, externum opus in publicanis solum est.

Falsa responsio & Domini pronuntiatio repugnans est. Dicit enim Christus, Si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt? Quod faciunt? Diligunt diligentes se. Non tantum externum opus salutationis impendunt. Imo si salutationis opus externum bonum est, opus est, ut ab interno bono procedat, amorque siue salutationem, siue complexum veritas, nisi ex amore prodeat, simulatus est, non in genere suo bonus, nec a Christo laudandus. Quod si tamen hoc bonum externum effici potest opus, quod Christi laudationem mereatur, potest etiam internum peragi, imò externum sine interno non est bonum. Si enim signum amicitiae exhibere bonum est: Igitur & velle hoc bonum, etiam bonum est. Quin potest ille, qui benevolentiam signum ostendit, etiam ipsam velle benevolentiam. Non est opus hoc simpliciter bonum, vitæ æternæ utile, est tamen naturale, & humano modo bonum. Quod probandum erat Bellarmino.

Quod vero hoc loco plerique ἀντιρροῦν vertunt, complecti, cum tamen Beza faciat in Epistolis Pauli aliter se vertere minor. At ille carum gentium salutationes osculo & complexu faciam; quod ut aliquando factum fuisse concedimus, ita semper nego. Plures enim salutationes verbis constabant solis. Neque enim omnes, quod ineptus ille faciebat. Totam basiare Romam, nec Ierosolymam solebant. Erat salutio etiam dextra data Il. α.

Εἰς τὸ δεξιὸν χεῖρ
Δεξιὴν ἡμῶν ἔχομεν.
Etiam abscentium. Hi vero læti dextra salutabant. Verum constat etiam abscentium salutari. & Syrus hoc loco non amplexum verit, sed salutationem, quæ verbis constat, ita enim habet: *וְהָאֲנָשִׁים בְּשִׁלּוּם דְּאִרְבּוֹן*

Schalithun baschelama dachichun. Postulaveritis pacem fratribus vestris. Erat vero illa visitata salutatio *לְבָרִים שְׁלֹמִים* Schalom lecha. Pax tibi.

VERSUS 48.

Estote ergo vos perfecti, sicut pater vester cælestis perfectus est.

QUESTIO I.

Quanam hic perfectio præcipiatur?

§. 1. Magnam dignitatem fidelium ostendi Cyprianus de bono patientiæ existimat. Sic perfectos dixit fieri Dei filios, sic consummari ostendit & docuit cælesti naturitate reparatos; si patientia Dei patri maneat in nobis, si similitudo diuina quam peccato Adam perdidit, manifestetur & luceat in actibus nostris. Quæ gloria est similem Deo fieri, qualis & quanta felicitas habere in virtutibus, quod diuini laudibus possit equari?

Æquari sine dubio intelligit, assimilari. Nam dixerat Deo similem fieri.

§. 2. Olim illo loco abusi sunt Pelagiani, ut est multis locis apud Augustinum, & apud Bellarminum lib. 1. de amissioni gratiæ, & statu peccati, c. 5.

Obiectio Pelagianorum. Deut. 18. Tu autem perfectus eris coram Domino Deo tuo, Matth. 5. Estote perfecti, sicut pater vester, &c. possumus ergo esse sine omni peccato. Responsio Bellarmini. Triplex est perfectio. Prima, Deum semper actu diligentem, ut beatorum; hac excludit omne peccatum. Secunda, Dei causa omnia deferentem, sequi illi deuotionem; hac est consilii, non præcepti perfectio. Tertia, omnia deferere paratorem potius quam Deum offendere, hac præcepti est. Nec secunda, nec tertia excludit omne peccatum, sed tantum crimen quod caritati ita aduersatur, ut cum ea nequeat consistere. Hanc patres, & orthodoxi perfectionem omnes approbant.

Satis responsum fuerat Pelagianis, nisi omnium turbatrix noua hæresis accederet. Pareus enim licet cum Bellarmino Pelagianos oppugnet, ipsos tamen a Bellarmino vinci dolet: Verum ipsi audiamus.

§. 3. [Questionem hanc prorsus ἀντιρροῦν admittit, scet, ut liber excreseat. Hic de statu peccati disputatur, quæstio de perfectione Sanctorum aliorum spectat. Argumentum tale est. Perfectus est, cui nihil deest, proinde est sine peccato, sancti debent & possunt esse sine peccato. In solutione Bellarmini obsecuta, frigida, diluta omnia. Tu dicere fallaciam a secundo quid, ut simpliciter in argumento. Propositio loquitur de perfectis simpliciter & omni modo, quo Deus, angeli, &c. perfecti sunt, assumptio de perfectis secundum quid, qualis perfectio cadere potest in viatores, & dicitur perfectio imputationis, & inchoationis, & pag. 50. Eodem redit distinctio graduum, & partium. Maior est vera de perfectione graduum, minor de perfectione partium. Sunt igitur quatuor termini.] Hacenus Pareus, nec se, nec Bellarminum intelligens.

Ecce autem iterum nugæ idioticas. An non ad statum peccati pertinet querere; an sancti in vita sint sine peccato, ne omni, an sine mortali peccato? Quam perfectio nem admittat, quam excludat status peccati? Pelagius statum hominis sancti sine omni peccato, Catholici sine mortali, sectarii cum omni genere scelerum effluene beatificationem docent. Laudo ingeniosam memoriam, reprehendit enim Bellarmini responsum, deinde eam ipse contra Pelagianos ut suam adducit, secundo callide totum dat, ut partem teneat.

Optimam clarissimamque esse solutionem Bellarmini ipse probat. Nam assumptioni: *Sancti debent esse per-*